

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2024

Markéta Polívková

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Ústav sociální práce

Program zacházení ve výkonu trestu odnětí svobody

Bakalářská práce

Autor: Markéta Polívková

Studijní program: B0923P240001 – Sociální práce

Studijní obor: Sociální práce ve veřejné správě

Forma studia: prezenční

Vedoucí práce: JUDr. et. Mgr. Filip Rigel, Ph.D.

Hradec Králové, 2024

Zadání bakalářské práce

Autor: Markéta Polívková

Studium: F21BP0317

Studijní program: B0923P240001 Sociální práce

Studijní obor: Sociální práce ve veřejné správě

Název bakalářské práce: Program zacházení ve výkonu trestu odnětí svobody

Název bakalářské práce AJ: Treatment program during imprisonment

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se bude zabývat programem zacházení ve výkonu trestu odnětí svobody. V teoretické části představím definici základních pojmů a výkonu trestu odnětí svobody. Dále se budu věnovat jádru tématu, tedy programu zacházení ve výkonu trestu odnětí svobody. Tato část přiblíží proces jeho utváření, aktivity programu zacházení a také odborné zaměstnance, kteří se na programu podílejí (sociální pracovník, vychovatel, speciální pedagog, psycholog a sociolog). V práci se také budu věnovat efektivitě programu zacházení, faktorům a překážkám efektivitě programu. Cílem praktické části bude rozbor efektivitě programu zacházení pro resocializaci odsouzených z pohledu sociálních pracovníků ve věznicích a vazebních věznicích, kde je prováděn výkon trestu odnětí svobody. Výsledky budou prezentovány formou kvalitativního výzkumu, který bude proveden prostřednictvím polostrukturovaného rozhovoru se sociálními pracovníky.

RASZKOVÁ, Tereza s Stanislava SVOBODA HOFERKOVÁ. Kapitoly z penologie II. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. RASZKOVÁ, Tereza s Stanislava SVOBODA HOFERKOVÁ. Kapitoly z penologie I: vězeňství? Vydání: druhé, rozšířené a aktualizované. Hradec Králové: Gaudeamus, 2018. DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, ed. České vězeňství. Praha: Wolters Kluwer, 2021. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). JŮZL, Miroslav. Penitenciariá jako věda žalářní. Vydání I. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017. ŠÁMAL, Pavel. Trestní řád: komentář. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013. Velké komentáře.

Zadávací pracoviště: Ústav sociální práce,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: JUDr. et Mgr. Filip Rigel, Ph.D.

Oponent: prof. PhDr. Jana Levická, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 30.4.2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem veškeré použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 26.3. 2024

Markéta Polívková

Poděkování

Chtěla bych tímto velmi poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce JUDr. et. Mgr. Filipu Rigelovi, Ph.D. za cenné rady, připomínky a podporu při zpracování. Zároveň bych ráda poděkovala i všem informantům, kteří mi poskytli rozhovor k empirické části a také Vězeňské službě ČR, že tyto rozhovory povolila, i přes personální nedostatek.

Anotace

POLÍVKOVÁ, Markéta. 2024. *Program zacházení ve výkonu trestu odnětí svobody*. Hradec Králové. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta. Vedoucí práce: JUDr. et. Mgr. Filip Rigel, Ph.D.

Bakalářská práce se zabývá programem zacházení ve výkonu trestu odnětí svobody, konkrétně jeho efektivitou s důrazem na pohled sociálních pracovníků ve věznicích a vazebních věznicích. Teoretická část popisuje výkon trestu odnětí svobody a Vězeňskou službu České republiky, kde je rozebrána vnitřní a vnější diferenciaci věznic. Dále se detailně věnuje programu zacházení, na který navazuje poslední kapitola zabývající se efektivitou programu zacházení, která vytváří podklad pro následnou empirickou část bakalářské práce. Výzkumné šetření bylo realizováno prostřednictvím kvalitativní výzkumné strategie, technikou polostrukturovaných rozhovorů se sociálními pracovníky, s cílem posoudit z jejich pohledu efektivitu programu zacházení a přispět tak k lepšímu porozumění a možnému zlepšení programu v rámci českého vězeňského systému.

Klíčová slova

Výkon trestu odnětí svobody, program zacházení, efektivita programu zacházení, sociální pracovník, sociální práce ve vězeňství

Annotation

POLÍVKOVÁ, Markéta. 2024. *Treatment program during imprisonment*. Hradec Králové. Bachelor's thesis. University of Hradec Králové, Faculty of Arts. Supervisor: JUDr. et. Mgr. Filip Rigel, Ph.D.

The bachelor thesis deals with the programme of treatment in prison, specifically the effectiveness of the programme with emphasis on the perspective of social workers in prisons. The theoretical part describes the execution of imprisonment and the Prison Service of the Czech Republic, where the internal and external differentiation of prisons is discussed. It then discusses the treatment programme in detail, followed by the last chapter dealing with the effectiveness of the treatment programme, which forms the basis for the subsequent practical part of the bachelor thesis. The research investigation was carried out through a qualitative research strategy, using the technique of semi-structured interviews with social workers, with the aim of assessing the effectiveness of the treatment programme from their perspective and thus contributing to a better understanding and possible improvement of this programme within the Czech prison system.

Keywords

Imprisonment, treatment programme, effectiveness of the treatment programme, social worker, social work in the prison system

Obsah

Seznam použitých zkratk	11
Úvod	12
I. Cíl práce a metodiky zpracování	13
II. TEORETICKÁ ČÁST	15
1 Výkon trestu odnětí svobody	16
1.1 Právní úprava	17
1.2 Vězeňská služba ČR	18
1.2.1 Vnější a vnitřní diferenciac	19
1.2.2 Práva a povinnosti odsouzených	22
1.2.3 Práva a povinnosti zaměstnanců Vězeňské služby ČR	22
2 Program zacházení ve výkonu trestu odnětí svobody	24
2.1 Proces utváření programu zacházení a SARPO	26
2.2 Aktivity programu zacházení	28
2.2.1 Pracovní aktivity	29
2.2.2 Vzdělávací aktivity	30
2.2.3 Speciálně výchovné aktivity	31
2.2.4 Zájmové aktivity	32
2.2.5 Aktivity v oblasti utváření vnějších vztahů	33
2.3 Odborní zaměstnanci	34
2.3.1 Sociální pracovník	35
2.3.2 Ostatní odborní zaměstnanci	36
2.4 Druhy programu zacházení	37
2.5 Resocializační funkce programu zacházení	39
2.6 Překážky v naplňování programu zacházení	41
3 Efektivita a vyhodnocování programu zacházení	43
3.1 Rizikové faktory ovlivňující kriminální chování	45

3.2	Vyhodnocování programu zacházení.....	49
3.3	Principy efektivních intervencí.....	49
3.4	Měření efektivity	51
3.5	Překážky efektivity	53
III.	EMPIRICKÁ ČÁST	55
4	Metodika výzkumu.....	56
4.1	Hlavní cíl a výzkumné dílčí cíle	56
4.1.1	Transformační tabulka	57
4.2	Výzkumná strategie	60
4.3	Volba a charakteristika výzkumného souboru	61
4.4	Průběh šetření a popis organizace	61
4.5	Způsob zpracování získaných údajů.....	62
4.6	Rizika výzkumu	62
5	Popis a interpretace dosažených výsledků	64
5.1	DC1: Zjistit, jaké metody a přístupy se využívají k měření účinnosti PZ.....	64
5.2	DC2: Zjistit, jak sociální pracovníci hodnotí efektivitu PZ pro resocializaci.	65
5.3	DC3: Zjistit, jak sociální pracovníci vnímají úlohu vzdělávacích a pracovních programů a jejich přínos k resocializaci odsouzených.	69
5.4	DC4: Zjistit, jak sociální pracovníci hodnotí vliv rodinných a sociálních vazeb odsouzených na jejich úspěšnou resocializaci a jak programy podporují udržování těchto vazeb.	70
5.5	DC5: Zjistit, jaký vliv mají PZ na proces resocializace odsouzených podle sociálních pracovníků.	72
5.6	DC6: Zjistit, jak z pohledu sociálních pracovníků odsouzení vnímají efektivitu a přínos PZ pro svou resocializaci.	73
5.7	DC7: Zjistit, zda jsou odsouzení zapojováni do plánování a hodnocení PZ. .	76
5.8	DC8: Zjistit, jak spolupráce mezi sociálními pracovníky a dalším odborným personálem ovlivňuje efektivitu PZ.....	77

5.9 DC9: Zjistit, jak sociální pracovníci zjišťují a řeší specifické potřeby různých skupin odsouzených v rámci PZ.	78
Závěr.....	80
Seznam použité literatury	84
Seznam tabulek.....	86
Seznam příloh	86

Seznam použitých zkratk

VTOS – výkon trestu odnětí svobody

VS ČR / VS – Vězeňská služba České republiky

Zákon o VTOS – Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

Zákon o VS a JS ČR – Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci České republiky

ŘVOS – Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody

PZ – program zacházení

Úvod

Ve své bakalářské práci se věnuji tématu programu zacházení ve výkonu trestu odnětí svobody. Téma jsem si vybrala z důvodu absolvování praxe ve vazební věznici Hradec Králové, kde mi byl poskytnut zajímavý vhled do role sociálního pracovníka ve vězeňském prostředí. Zároveň mi zde byl představen i program zacházení jako klíčový nástroj pro resocializaci a reintegraci odsouzených.

Toto téma je důležité, jelikož se dotýká nejen individuální úrovně, ale i širších společenských cílů. Efektivní programy zacházení jsou klíčové pro úspěšnou resocializaci odsouzených a jejich následnou reintegraci do společnosti. Zkoumání jejich efektivity pomáhá určit, jaké faktory nejvíce přispívají ke snížení recidivy a jak lze odsouzeným nejlépe pomoci při návratu k produktivnímu životu mimo vězení. Účinné programy mohou také výrazně snížit pravděpodobnost, že se odsouzení po propuštění vrátí k trestné činnosti. Tím přispívají k bezpečnější společnosti a snižují oběti trestných činů.

Práce poskytuje ucelený pohled na to, jak jsou programy zacházení ve věznici strukturovány a jaká je jejich skutečná efektivita z pohledu sociálních pracovníků. To může být přínosné pro širokou odbornou veřejnost, která se zabývá kriminologií a penitenciární pedagogikou. Prostřednictvím analýzy a hodnocení efektivity programu zacházení práce upozorňuje na možné překážky a výzvy, které stojí v cestě úspěšné resocializace odsouzených, a nabízí tak možnou cestu pro zlepšení stávající praxe.

Pro sociální pracovníky působící ve vězeňství může práce nabídnout nové poznatky a perspektivy, které mohou využít ve své praxi. Práce ukazuje na důležitost spolupráce mezi sociálními pracovníky, vězeňskou službou, psychology a dalšími odborníky při plánování a realizaci programu. Může tedy sloužit jako důkaz o potřebě multidisciplinárního přístupu v sociální práci. Práce by mohla také pomoci zvýšit povědomí o důležitosti programu zacházení ve vězeňství, a tím podpořit veřejnou diskusi o této problematice. To může vést k lepšímu pochopení a podpoře resocializačních procesů v širší společnosti.

I. Cíl práce a metodiky zpracování

Hlavním cílem práce je **zjistit, jak sociální pracovníci vnímají efektivitu programu zacházení pro resocializaci odsouzených ve věznicích a vazebních věznicích, kde je prováděn výkon trestu odnětí svobody**. Tento cíl jsem rozdělila do devíti dílčích cílů:

DC1: Zjistit, jaké metody a přístupy se využívají k měření účinnosti PZ.

DC2: Zjistit, jak sociální pracovníci hodnotí efektivitu PZ pro resocializaci.

DC3: Zjistit, jak sociální pracovníci vnímají úlohu vzdělávacích a pracovních programů a jejich přínos k resocializaci odsouzených.

DC4: Zjistit, jak sociální pracovníci hodnotí vliv rodinných a sociálních vazeb odsouzených na jejich úspěšnou resocializaci a jak programy podporují udržování těchto vazeb.

DC5: Zjistit, jaký vliv mají PZ na proces resocializace odsouzených podle sociálních pracovníků.

DC6: Zjistit, jak z pohledu sociálních pracovníků odsouzení vnímají efektivitu a přínos PZ pro svou resocializaci.

DC7: Zjistit, zda jsou odsouzení zapojováni do plánování a hodnocení PZ.

DC8: Zjistit, jak spolupráce mezi sociálními pracovníky a dalším odborným personálem ovlivňuje efektivitu PZ.

DC9: Zjistit, jak sociální pracovníci zjišťují a řeší specifické potřeby různých skupin odsouzených (např. ženy, mladiství, drogově závislí apod.) v rámci PZ.

Na základě těchto cílů je snahou zjistit pohled sociálních pracovníků na efektivitu PZ a případně jaké změny jsou dle jejich názoru potřeba zavést. K dosažení dílčích cílů byla využita kvalitativní výzkumná strategie a jako technika polostrukturovaný rozhovor. Informanty tvoří sociální pracovníci, kteří pracují ve věznicích či vazebních věznicích.

Bakalářskou práci tvoří dvě části: teoretická a empirická. Teoretická část popisuje nejprve výkon trestu odnětí svobody, jeho právní úpravu, Vězeňskou službu České republiky, kde je rozebrána vnitřní a vnější diferenciaci věznic a také práva a povinnosti jak odsouzených, tak zaměstnanců Vězeňské služby ČR. V další kapitole popisují

samotný program zacházení, jeho utváření, aktivitám, druhům, odborným zaměstnancům, kde se nejvíce věnuji sociálnímu pracovníkovi. Dále se zabývám také resocializační funkcí programu a jeho častými překážkami při naplňování. V poslední kapitole teoretické části se věnuji efektivitě programu zacházení a jeho vyhodnocování. V této kapitole jsou vyjmenovány nejčastější rizikové faktory ovlivňující kriminální chování, principy efektivních intervencí, měření účinnosti programu a možné překážky efektivitě.

Empirická část bakalářské práce popisuje metodologii výzkumu. Začíná od čtvrté kapitoly, kde jsou vymezeny hlavní cíl a jednotlivé dílčí cíle práce. V této kapitole je přiložena i transformační tabulka, kde jsou dílčí cíle přetransformovány do tazatelských otázek, které byly použity při rozhovorech. Dále je popsána volba výzkumné strategie, volba a charakteristika výzkumného souboru, průběh šetření a popis organizace, způsob zpracování získaných údajů, a nakonec možná rizika výzkumu. Pátá kapitola je zaměřena na samotný popis a interpretaci dosažených výsledků.

II. TEORETICKÁ ČÁST

Teoretická část se skládá ze tří kapitol. V první kapitole bude vysvětlen výkon trestu odnětí svobody a jeho právní úprava. Neopomenou také Vězeňskou službu ČR a její organizační jednotky – především věznice a vazební věznice a jejich vnější a vnitřní diferenciaci, která je podstatná pro vypracování programu zacházení. V následující kapitole bude představen program zacházení, jeho utváření, aktivity, druhy, překážky a také jeho resocializační funkce. Zdůrazněni budou též odborní zaměstnanci podílející se na utváření programů, kde se nejvíce zaměřím na roli sociálního pracovníka. Poslední kapitola bude zaměřena na efektivitu programu zacházení. Zde se budu věnovat jeho vyhodnocování, měření efektivity, překážkám a nejvýraznějším rizikovým faktorům ovlivňující kriminální chování pachatelů.

1 Výkon trestu odnětí svobody

Trest odnětí svobody (dále jen „trest“) je dnes nejpřísnějším trestem, který lze státem uložit. (Drápal in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021) Obsahuje v sobě důrazný retributivní prvek, ve kterém jde o závažný zásah do oblasti základních lidských práv a svobod. (Řepa in Hofmanová, Řepa, Otýpková, 2021) Trest může být uložen za každý trestný čin, který je uveden ve zvláštní části trestního zákoníku. Dalo by se říct, že se jedná o trest univerzální, ale není to tak, že by mohl být uložen vždy. Nepodmíněný trest má subsidiární charakter, což znamená, že lze uložit jen v případě, kdy nelze uložit ke splnění účelu trestu některý z trestů alternativních. (Jelínek et. al., 2016)

V §52 odst. 2 upravuje trestní zákoník (2009) druhy trestu odnětí svobody, jimiž jsou nepodmíněný trest odnětí svobody a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody, které lze udělit i s dohledem. Trestní zákoník neobsahuje minimální hranici trestu. Soud při ukládání vychází z § 39 a konkrétní výměr trestu uloží v rámci trestní sazby, která je uvedena u každé skutkové podstaty. Z toho plyne, že teoreticky možnou nejnižší hranicí trestu je dvacet čtyři hodin. Naopak nejvyšší hranicí trestu je dvacet let. (Jelínek et. al., 2016) Dále existuje výjimečný trest, který je upraven v § 54 trestního zákoníku. Zákoník stanoví, že výjimečným trestem se rozumí jak trest odnětí svobody nad dvacet až třicet let, tak i trest odnětí svobody na doživotí. Je ukládán za zvláště závažné trestné činy stanovené zákonem. (Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník)

Dle Pilknerové (2020:6) je výkon trestu odnětí svobody (dále jen „VTOS“) *„opatřením, které omezuje svobodu osoby pravomocně odsouzené k nepodmíněnému trestu za spáchaný trestný čin.“* Vězeň se ve VTOS nazývá odsouzený. Neboli se jedná o osobu, proti které byl vydán odsuzující rozsudek, který je vykonatelný a pravomocný. Osoba byla odsouzena k nepodmíněnému trestu, který je vykonáván ve věznicích. (Pilknerová, 2020)

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „zákon o VTOS“) v § 1 odst. 2 definuje, že účelem VTOS je *„je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchání trestné činnosti.“* Řepa in Hofmanová, Řepa, Otýpková (2021) uvádějí, že Standardní minimální pravidla OSN analogicky stanoví zacházení s odsouzenými, tedy že účelem VTOS je hlavně

ochrana společnosti před páčáním trestných činů. Autorky Raszková a Hoferková (2018) dodávají, že k dosažení účelu určí věznice každému odsouzenému program zacházení, který má za cíl připravit odsouzené osoby na řádný a soběstačný život vedený v souladu se zákonem po propuštění z VTOS.

Dále zákon o VTOS (1999) v § 2 uvádí hlavní zásady výkonu trestu. Patří sem zásada respektování důstojnosti osobnosti odsouzeného a omezení škodlivých účinků zbavení svobody, čímž nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti. Dále se musí s odsouzenými jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví. A pokud to doba trestu umožní, pomoci odsouzeným posílit jejich postoje a dovednosti, které jim pomohou k návratu do společnosti.

Odsouzený má možnost požádat o podmíněné propuštění, které je upraveno v § 88 trestního zákoníku. Ten uvádí, že soud může podmíněně propustit vězně na svobodu pod podmínkou, že prokázal zlepšení chování, plnil řádně své povinnosti ve VTOS a povede na svobodě řádný život. Nebo je tu možnost, že soud vezme záruku za dovršení nápravy odsouzeného – jsou tu dvě varianty. První možností je, že vězeň absolvoval alespoň polovinu trestu. Druhou možností je, že vězeň nebyl odsouzen za zvlášť závažný trestný čin, kterým byla způsobena nebo měla být způsobena smrt či újma na zdraví, dále trestný čin na těhotné ženě či dítěti, zločin spáchaný v organizované skupině nebo za teroristický trestný čin. (Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník)

1.1 Právní úprava

VTOS je právně upraven v trestním zákoníku a trestním řádu. Púry in Šámal et. al. (2023) doplňuje, že VTOS je upraven v trestním zákoníku v § 56 a 57 a v trestním řádu v § 320-334. Dále je také upraven jednacím řádem pro okresní a krajské soudy v § 37 a § 39 a vnitřním a kancelářským řádem pro okresní, krajské a vrchní soudy v § 58-63.

Nepodmíněný VTOS upravuje zákon o VTOS a vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „ŘVOS“). VTOS je tedy předmětem zvláštní právní úpravy, která je obsažena jak mimo trestní zákon, tak i trestní řád. Jedná se o jedinou výjimku, a to z důvodu charakteru, který VTOS má. Jde zde tedy o nejzávažnější zásah do lidských práv a svobod, kde musí být přesně nastavené meze a pravidla. Nezbytností je také vymezit práva a povinnosti odsouzených i zaměstnanců vězeňské služby a tím zajistit jejich právní jistotu. (Púry in Šámal et. al., 2023)

Mezi další důležitý právní předpis, který je spojen s VTOS patří ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky a zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod. Dalším potřebným zákonem je zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů a také zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní ČR, který je využit v následující kapitole. (VS ČR, online, cit. 2023-12-25)

1.2 Vězeňská služba ČR

Vězeňská služba České republiky (dále jen „VS ČR“ či jen „VS“) je podřízena Ministerstvu spravedlnosti a řídí se zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky (dále jen „zákon o VS a JS ČR“) a plní úkoly podle § 2 stanovené v tomto zákoně. (VS ČR, online, cit. 2023-11-29) Pro mou práci je nejdůležitějším úkolem VS ČR pravidelné působení na odsouzené ve výkonu trestu prostřednictvím programů zacházení s cílem vytvořit podmínky pro jejich spořádaný život po propuštění na svobodu. (Černíková in Černíková et. al., 2008)

VS je ozbrojený bezpečnostní sbor, správní úřad a účetní jednotka, která poskytuje i zdravotnické služby. Jedná se o orgán, který zajišťuje VTOS, výkon vazby a výkon zabezpečovací detence. Řídí ji generální ředitel VS ČR. (VS ČR, online, cit. 2023-11-29) Zákon o VTOS (1999) v § 3 odst. 1 stanovuje, že VS ČR má za úkol dohlížet na odsouzené a v § 3 odst. 4 udává, že zaměstnancem VS je jak zaměstnanec ČR zařazený k výkonu práce ve VS ČR, tak i příslušník VS ČR. Práci ve vězeňství je důležité pokládat za druh státní služby a personál věznice za státní úředníky se značným rozsahem sociální práce. (Černíková in Černíková et. al., 2008)

Dle § 1 odst. 4 zákona o VS a JS ČR (1992) patří mezi organizační jednotky VS generální ředitel, věznice, vazební věznice, ústavy pro výkon zabezpečovací detence, Střední odborné učiliště a Akademie VS. Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková (2021) doplňuje, že každé z těchto zařízení má svůj účel a o umístění do nich rozhoduje vždy soud. Podle Púriho in Šámal et. al. (2023) trestní zákoník stanoví, že výkon trestu je uskutečňován ve věznici, čímž je dáno místo a režim, protože VTOS nelze provádět v jiných zařízeních. Podle § 5 odst. 1 zákona o VTOS (1999) je věznice k tomuto účelu vybavená jak materiálně, tak i technicky, personálně a organizačně. Vedení věznic zajišťuje VS ČR, ale může být zřízena i v objektech, které VS nespravuje. Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková (2021) dále dodává, že rámci věznic i vazebních věznic mohou být vytvořena i oddělení jiného typu, to znamená, že například ve vazebních

věznicích může být zřízeno oddělení pro VTOS. Proto je výkon trestu prováděn jak v rámci věznic, tak i v některých vazebních věznicích. V současné době je v České republice dvacet pět věznic a deset vazebních věznic.

1.2.1 Vnější a vnitřní diferenciaci

Rozmístování podporuje kvalitní zacházení s odsouzenými. Přiměřeným umístěním se dá zabránit spoustě krizových situací mezi samotnými odsouzenými. Je hodně obecných kritérií, podle kterých se mohou věznění diferencovat a řada z nich se vzájemně prolíná. (Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021)

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník v § 56 odst. 1 a 2 určuje **vnější diferenciaci**, kdy VTOS je prováděn ve věznici s ostrahou nebo se zvýšenou ostrahou. Soud rozhodne o zařazení odsouzeného do věznice s ostrahou, který nesplnil podmínky pro zařazení do věznice se zvýšenou ostrahou. Mezi podmínky pro zařazení do věznice se zvýšenou ostrahou patří: uložení výjimečného trestu, trestu VTOS za trestný čin spáchaný ve prospěch organizované zločinecké skupiny, zvláště závažného zločinu na dobu nejméně osmi let. Dále sem patří osoba odsouzená za úmyslný trestný čin a v posledních pěti letech uprchla ze zařízení věznice, vazební věznice či zabezpečovací detence, nebo se to alespoň pokusila. Púry in Šámal et. al. (2023) dodává, že jde pouze o základní členění, jelikož zákon předpokládá různé modifikace VTOS v jednotlivých věznicích, především pak vnitřní členění ve věznici s ostrahou. S odsouzenými, v obou typech věznic, pracují týmy zaměstnanců VS ČR skládající se z psychologa, speciálního pedagoga, sociálního pracovníka, vychovatelů a dozorců.

Zákon o VTOS (1999) v § 12a upravuje **vnitřní diferenciaci** ve věznici s ostrahou, kdy je odsouzený zařazen do nízkého, středního nebo vysokého stupně zabezpečení. Rozdělení do jednotlivých stupňů zabezpečení probíhá podle vyhodnocení míry vnějšího a vnitřního rizika. Zákon dále definuje v § 12a odst. 3 vnější riziko jako míru nebezpečnosti odsouzeného pro společnost. Je brán ohled na trestnou činnost, za kterou je ve VTOS a zda již ve výkonu trestu byl, dále také délku trestu a formu zavinění. Riziko vnitřní je míra ohrožení bezpečnosti během VTOS, z hlediska individuálních charakteristik vězněného, ve které se bere v úvahu hlavně povaha trestné činnosti, nevykonaná ochranná opatření, průběh předchozích výkonů trestu a nebezpečí útěku (více o rizicích viz kapitola Proces utváření programu zacházení a SARPO). Púry in Šámal et. al. (2023) doplňuje, že na tuto diferenciaci pak navazuje program zacházení.

Zákon o VTOS (1999) v § 12b odst. 2 stanoví, že o umístění či přemístění do jednotlivých oddělení věznice s ostrahou rozhoduje ředitel věznice, který vezme v potaz doporučení od odborné komise, která vyhodnocuje rizika odsouzeného. Veteška a Fišer (2020) dodávají, že je zde potřeba vycházet jak z komplexní zprávy o odsouzeném, tak i z vyhodnocení plnění programu zacházení.

Ke změně stupně zabezpečení dochází hlavně v případě, kdy se změní vnější či vnitřní rizika nebo se zjistí nedostatky ve vyhodnocování míry obou rizik. Ministerstvo spravedlnosti či soud stanoví změnu zabezpečení. (Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021) Dle § 12b zákona o VTOS (1999) může ředitel věznice rozhodnout o umístění do oddělení s nižším stupněm zabezpečení, pokud se sníží míra vnějších a vnitřních rizik. Snižuje se o jeden stupeň od oddělení, ve kterém se vězněný nachází. Ve výjimečném případě se může lišit až o dva stupně.

Dále jsou odsouzení umístováni dle § 7 odst. 1 zákona o VTOS (1999) podle daných zásad:

„(1) Odděleně se umísťují odsouzení muži od odsouzených žen, odsouzené ženy, které mají ve výkonu trestu u sebe dítě, odsouzení s infekčním onemocněním nebo u nichž je podezření na infekční onemocnění a dále zpravidla odsouzení, kteří jsou:

- a) mladiství od dospělých,*
- b) opakovaně ve výkonu trestu od odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé; k zahlázení odsouzení podle zvláštního právního předpisu se nepřihlíží,*
- c) odsouzení za úmyslně spáchané trestné činy od odsouzených za trestné činy z nedbalosti,*
- d) trvale pracovní nezařaditelní,*
- e) osobami s poruchami duševními, poruchami chování,*
- f) osobami s uloženým ochranným léčením a zabezpečovací detencí a*
- g) velmi nebezpeční podle § 72a.“*

Púry in Šámal et. al. (2023) doplňuje, že se tímto rozmístěním kontroluje, aby méně narušení odsouzení byli odděleni od více narušených. A aby se v programu

zacházení prosazovali účinnější resocializační a nápravné prostředky, metody a techniky u vězňů ve vyšším stupni zabezpečení.

Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková (2021) uvádí další možnou vnitřní diferenciaci a tou jsou tzv. přístupné skupiny (PSVD), které jsou typické svými motivačními faktory (např. doba sledování televizních pořadů, možnost návštěv bez kontroly zaměstnance VS apod.). Tyto skupiny jsou regulovány vnitřními řády jednotlivých věznic. Jsou zakládány na hodnocení chování odsouzeného, na zhodnocení uložených povinností, přístupu odsouzeného k výkonu trestu a naplnění aktivit programu zacházení. Mají odsouzené povzbuzovat k tomu, aby si plnili uložené povinnosti, a tím napravovat své chování požadovaným směrem. Jedná se o tři přístupné skupiny (I. až III.), které se neuplatňují pouze v oddíle nástupním a výstupním. Autorky Raszková a Hoferková (2018) dodávají, že na základě příznivého vyhodnocení programu zacházení, plnění povinností i přijatelného chování a jednání odsouzeného, může být odsouzený přeřazen do první přístupné skupiny nebo naopak. V případě závažného kázeňského přestupku, nenaplnění účelu VTOS apod. může být zařazen do třetí přístupné skupiny.

Pro nástup do VTOS slouží přijímací oddíly, kde jsou odsouzení ubytováni, a to dle zásad uvedených v § 7 zákona o VTOS. Odsouzení zde stráví maximálně dva týdny a musí se podrobit lékařské prohlídce a dalším nezbytným vyšetřením. Odsouzený, kterého soud zařadil do věznice s ostrahou, se musí v tomto oddílu podrobit vyhodnocení vnějších a vnitřních rizik ke stanovení stupně zabezpečení. Stanovení stupně zabezpečení a jeho podmínky upravuje § 12a zákona o VTOS. (Zákon o VTOS, 1999)

Z přijímacího oddílu se pachatel přemístí do nástupního oddílu. Odsouzený je přijímán do věznice odbornými zaměstnanci VS, kam patří: vedoucí oddělení výkonu trestu, speciální pedagog, psycholog, sociální pracovník, vychovatel, případně další zaměstnanci. Při pobytu v nástupním oddílu se zpracuje komplexní zpráva o odsouzeném, včetně návrhu na program zacházení. Do tří dnů musí zaměstnanci probrat s odsouzeným program zacházení a určit mu vychovatele. Dále se postupuje v umístování podle § 7 zákona o VTOS. (Zákon o VTOS, 1999)

Dle § 12 ŘVOS (1999) se do výstupního oddílu odsouzený umísťuje šest měsíců před očekávaným skončením VTOS. Přiřadí ho sem ředitel věznice na doporučení odborných zaměstnanců. Raszková a Hoferková (2018) doplňují, že cílem výstupního

oddílu je snížit negativní dopady způsobené dlouhodobým pobytem ve VTOS a kvalitně, teoreticky i prakticky připravovat odsouzené pro samostatný způsob života.

1.2.2 Práva a povinnosti odsouzených

Pilknerová (2020) uvádí, že dle zákona o VTOS musí věznicе odsouzenému sdělit jeho práva a povinnosti. Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková (2021) dodává, že seznámení s právy a povinnostmi musí proběhnout při přijímání do výkonu trestu, kromě toho musí být odsouzený seznámen také s řádem výkonu trestu a s vnitřním řádem věznicе. Ve VTOS je omezena řada práv a svobod odsouzeného.

Mezi práva patří například právo na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, zachování listovního tajemství, svobodnou volbu povolání, svobodu pobytu a pohybu, právo na zdravotní péči apod. Tato práva mohou být u různých specifických skupin odsouzených rozšířena. V případě práv se jedná o projev tzv. „zásady rovného přístupu k odsouzeným a garancí nestrannosti“, díky níž jsou všem odsouzeným přiznána stejná práva, a to ve všech základních typech věznic. Vždy záleží na osobním předpokladu odsouzeného, jeho délce trestu, zkušenostech, mentálních schopnostech a aktuálním stavu, jak se přizpůsobí na podmínky VTOS. (Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021)

Zákon o VTOS (1999) uvádí v § 28 základní povinnosti odsouzených, mezi které například patří: dodržování pořádku a kázně, plnění příkazů a pokynů zaměstnanců VS ČR, nepoškozovat cizí majetek, dodržování hygieny, podrobení se lékařské prohlídce, v případě, že je odsouzenému přidělena práce a je k ní zdravotně způsobilý, má povinnost pracovat apod. Pro mou práci je stěžejní povinnost odsouzeného: plnit program zacházení a jeho aktivity. Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková (2021) doplňuje, že v případě, kdy odsouzený, který odmítá bez jakéhokoliv pádného důvodu plnit své povinnosti a nestačí k nápravě výzva či napomenutí, smí VS ČR využít prostředky v nezbytném rozsahu, které jsou povoleny zákonem, buď v podobě kázeňského řízení či použitím donucovacích prostředků podle chování odsouzeného.

1.2.3 Práva a povinnosti zaměstnanců Vězeňské služby ČR

Práva a povinnosti pracovníků VS ČR a oprávněných příslušníků VS jsou upraveny zákonem č. 555/1992 Sb., o VS a JS ČR. Je zde stanoven způsob zacházení s vězňenými za každé situace, včetně konfliktní. Pro zaměstnance VS je často náročné uznávat občanská práva odsouzených a udržovat přitom kázeň a bezpečnost ve věznicích.

V zákoně jsou určeny způsoby a hranice profesionálního vystupování zaměstnanců VS. (Černíková in Černíková et. al., 2008)

Zaměstnanci VS ČR mají povinnost dodržovat mlčenlivost a plnit úkoly stanovené zákonem či na příkaz nadřízeného. (Raszková, Hoferková, 2018) Podle § 6 zákona o VS a JS ČR (1992) je zaměstnanec VS povinen respektovat práva vězňů, zabránit ponižujícímu zacházení s odsouzenými, dbát na důstojnost vězňů, zabránit tomu, aby odsouzeným vznikla neopodstatněná újma a aby zásah do jejich práv a svobod nepřekročil míru potřebnou k dosažení účelu. V § 7 jsou stanoveny možnosti zakročení zaměstnanců v krizových situacích, například při páchání přestupku vězněné osoby či je-li narušován pořádek a bezpečnost v prostorách věznice apod.

Mezi práva zaměstnanců VS ČR patří dle zákona o VS a JS ČR (1992) provádět osobní prohlídku u odsouzených, snímání otisků, nařízení lékařské prohlídky a právo na odejmutí věci vězněné osobě, kterou má u sebe neoprávněně. Dále sem patří právo vyžadování totožnosti u osob vstupujících do objektu věznice, prohlížet jejich zavazadla a dopravní prostředky. V zákoně jsou stanoveny i donucovací prostředky, které je oprávněn příslušník VS ČR užít, pokud je to nezbytně nutné k zajištění bezpečnosti a kázně. Mezi donucovací prostředky patří například: pouta, hmaty, chvaty, obušek, služební pes, varovný výstřel a další.

2 Program zacházení ve výkonu trestu odnětí svobody

Podle Jůzla (2017) tvoří program zacházení (dále jen „PZ“) základ penitenciární pedagogiky. Až od roku 2000 se začal užívat pojem PZ, předtím to byl resocializační program, ale odborníci se shodli na tom, že pojem „resocializace“ není dostatečný pro penitenciární praxi, přesto se ale nedá úplně vypustit. Vycházelo se z recidivy neboli návratnosti pachatelů zpět do vězení, tudíž ne každý vězeň, který opouštěl věznici, byl zcela resocializován. Raszková a Hoferková (2014) doplňují, že resocializace by měla proběhnout až po propuštění vězně na svobodu, ale první její kroky jsou prováděny již ve VTOS obzvláště díky sociálním pracovníkům. Podle zákona o VTOS (1999) se musí při sestavování PZ myslet na individuální přístup odsouzeného, vhodně ho motivovat a umět využít jeho zájmů, dovedností a schopností. Je však pravdou, že část pachatelů nemá v úmyslu dodržovat obecně platné normy společnosti. Lidé budou hledat řešení v páchaní trestné činnosti, aby unikli svému sociálnímu postavení a dalším svým problémům. (Jůzl, 2017)

PZ je dle Fischera a Škody (2014) nejdůležitějším nástrojem ve VTOS. Jedná se o stanovené nápravné celodenní působení na odsouzené. Program je upraven zákonem o VTOS a ŘVOS. Zákon o VTOS (1999) v § 40 odst. 2 stanovuje, že k řádnému naplnění účelu trestu je každému odsouzenému stanoven vhodný PZ jako základní forma souhrnného a cílevědomého působení, *„jehož cílem je připravit odsouzeného na soběstačný život v souladu se zákonem po propuštění z výkonu trestu.“* Fischer a Škoda (2014) dále dodávají, že se jedná o soubor činností, jejichž základním cílem je, skrze různé aktivity programu, náprava chování a způsobu života odsouzených. Skrze toto působení by měli být vedeni a podporováni k seberegulaci neboli k uvědomění si viny a k odpovědnosti za své chování.

Program je dále upraven i ve vnitřních normách věznic. Každý ředitel věznice každoročně schvaluje souhrnný plán zacházení s odsouzenými, který je dle potřeby aktualizován. Tento plán zahrnuje přehled aktivit, které jsou vhodně přiřazeny k jednotlivým druhům PZ. Dále obsahuje vymezení cílů pro každý druh programu neboli jakou by měli mít účinnost na snižování kriminogenních rizik. Cíle musí být konkrétní, měřitelné, realizovatelné a jejich naplňování ověřitelné. Zacházení s odsouzenými by mělo být utvořeno podle aktuální sestavy odsouzených, podle typu věznice a náležitého oddělení se stupněm zabezpečení. (Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021)

Podle Jůzla (2017) má PZ dvojí funkci. První je možnost odsouzených zjistit si či ověřit svoje schopnosti a podrobit se srážce problémů současných a minulých. Druhou funkcí je větší ostražitost zaměstnanců VS pro pochopení různých modelů chování u odsouzených. Programy by neměly být orientovány pouze na chování, jelikož nejde předem dobře odhadnout, ale měly by být začátkem pro lepší komunikaci mezi vězňenými osobami a odborným personálem.

Autor dále pokračuje, že PZ mohou být účinné pouze tehdy, když jsou odsouzení motivováni a ochotni programy plnit. Jelikož je každý vězeň jiný a každý jedinec má své specifické potřeby, nelze zacházení s odsouzenými zobecňovat. Mezi specifické potřeby se řadí délka trestu, věk, vnější kontakty odsouzeného či osobnost jedince. (Jůzl, 2017) Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková (2021) doplňují, že PZ je tedy zpracován pro každého jedince zvlášť, tak aby odpovídal jeho potřebám, minimalizoval jeho zjištěná rizika a souvisle ho připravoval na propuštění. Sestavování PZ zohledňuje specifika různých odsouzených – mladiství, mladí dospělí, cizinci, odsouzení závislí na návykových látkách apod. Programy závisí též na možnostech a podmínkách věznice. Důležitou roli zde hrají vnější a vnitřní podmínky. Vnější faktory zahrnují umístění věznice (město, venkov, mimo obec), stavební a technické vybavení a úroveň zabezpečení, rozloha věznice, zda je věznice novější či starší apod. Vnitřními podmínkami se rozumí personální zabezpečení, typ věznice, specializovaná oddělení atd. (Jůzl, 2017)

PZ stanovuje každému odsouzenému speciální pedagog. Program zahrnuje konkrétně definovaný cíl působení na vězňeného, metody zacházení, které vedou k dosažení stanového cíle a způsob a počet hodnocení. PZ je pravidelně aktualizován a podle potřeby i upravován. Odsouzený je vždy s hodnocením seznámen. V případě, že odsouzený plní aktivity i všechny své povinnosti a není nijak kázeňsky trestán, znamená to, že PZ řádně plní. To se vždy promítne do hodnocení z VTOS, což napomůže, pokud vězeň zažádá o podmíněné propuštění z výkonu trestu, jelikož toto hodnocení je po žádosti následně zasláno soudu. To znamená, že vždy na každém vězni, zda podmíněné propuštění dostane, a tedy plní PZ, či bude jeho žádost zamítnuta, tudíž PZ řádně neplní. (Pilknerová, 2020)

Fischer a Škoda (2014) udávají, že PZ se skládá z aktivit pracovních, zájmových, vzdělávacích, speciálně výchovných a aktivit v oblasti utváření

vnějších vztahů. Je tedy zaměřen na práci, vzdělání, osobnost, volný čas a rodinné a sociální vazby a vztahy. Boukalová, Gillernová et. al. (2020) uvádějí, že každý odsouzený má povinnost aktivity plnit. Pilknerová (2020) dodává, že v PZ jsou aktivity, kterých se vězeň musí účastnit neboli jsou mu věznicí stanoveny, ale také aktivity, které si smí sám vybrat. Zákon o VTOS (1999) v § 40 odst. 2 udává, že PZ se nestanovuje, pokud odsouzený vykonává trest nebo jeho zbytek v délce nepřesahující tři měsíce.

2.1 Proces utváření programu zacházení a SARPO

Dle zákona o VTOS (1999) v § 41 je PZ zpracován na základě komplexní zprávy o odsouzeném, která se sestavuje v nástupním oddíle. Přihlíží se k délce trestu, osobnosti odsouzeného a příčinám trestného činu. Z § 41 odst. 2 vyplývá, že komplexní zpráva je závěrem psychologického, pedagogického, sociálního a lékařského posouzení, hodnocení rizik a potřeb a dalších přístupných materiálů ohledně odsouzeného. Obsah zprávy je důvěrný. Jůzl (2017) dodává, že do komplexní zprávy se zahrnuje i dokumentace odsouzeného, která ho provází od počátku kriminální kariéry. Dále je ve zprávě zahrnut již výše zmíněný stanovený cíl, kterého je potřeba dosáhnout v rámci PZ před propuštěním na svobodu.

Razzková a Hoferková (2014) dodávají, že vhodný PZ je odsouzenému nabídnut na základě komplexní zprávy i s přihlédnutím k jeho zájmům. Důležité je, aby odsouzený stvrdil souhlas s konkrétním programem svým podpisem. Nastane-li situace, že si odsouzený nevybere z nabídky programů, stanoví se mu program minimálního zacházení. Obvykle je tento druh programu přiřazován odsouzeným ve třetí prostupné skupině vnitřní diferenciaci.

Hůrka a Drahy in Drápal, Jiříčka, Raszková (2021) poukazují na to, že na zpracování komplexní zprávy se podílí již výše zmínění čtyři odborní zaměstnanci VS ČR. Tato zpráva lze upravit jen v případě, kdy je odsouzenému uložen další trest. Komplexní zpráva je zpracována na základě prediktivního nástroje SARPO (Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených), který je součástí Vězeňského informačního systému a funguje od roku 2012. Slouží k vyhodnocení pravděpodobnosti opětovného selhání vězně. Je založen na zhodnocení a výpočtu statického a dynamického rizika, dále na odhadu způsobení újmy a konkretizace možné oběti na základě

analýzy trestné činnosti a na základě vyhodnocení motivace a sebehodnocení. (VS ČR, online, cit. 2023-12-26)

SARPO tedy zahrnuje statická a dynamická rizika, rizika újmy, protektivní faktory, sebehodnocení, adaptaci v nástupním oddíle a komplexní zprávu. (Drahý, Hůrka, Petras, 2018) Jiříčka in Drápal, Jiříčka, Raszková (2021) uvádí, že statická rizika jsou neovlivnitelná (např. věk, pohlaví, počet odsouzení apod.). Drahý, Hůrka a Petras (2018) dodávají, že se jim říká též jednostranné faktory. Statická rizika jsou založena na výpočtu charakteru trestné činnosti a uložených sankcí. Oproti tomu rizika dynamická jsou ovlivnitelná a aktuální (sem řadí např. zaměstnání, bydlení, vzdělání, závislosti apod.). (Jiříčka in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021) Drahý, Hůrka a Petras (2018) zmiňují, že dynamická rizika (někdy též „kriminogenní potřeby“) vycházejí z nejzákladnějších oblastí lidského života. Jsou dány situacemi či vlastnostmi, které je možné měnit a zároveň jsou spojeny s možností dalšího selhání odsouzených. Skládají se ze sedmi faktorů: finance, bydlení, zaměstnání, rodina a sociální kontakty, závislost, osobnost a chování, vzdělání a výchova. Tyto jednotlivé oblasti tvoří popis situace, rizika, motivace, doplnění, objektivní a subjektivní hodnocení, výstup a doporučení.

Riziko újmy ukazuje pravděpodobnost budoucího vzniku škody a identifikuje potenciální oběť. Protektivní faktory zmírňují rizika a zvyšují odolnost před rizikovými faktory. Sebehodnocení, zajištěné prostřednictvím dotazníku, reflektuje sebepojetí odsouzeného, zatímco adaptace v nástupním oddíle monitoruje chování a jednání. Poslední je komplexní zpráva obsahující závěrečný výstup a interpretaci výsledků analýzy rizik a potřeb včetně doporučení, jak s odsouzeným zacházet. (Drahý, Hůrka, Petras, 2018)

Po zpracování komplexní zprávy se s přihlédnutím ke všem doporučením zaměstnanců stanoví konkrétní forma PZ. (Veteška, Fischer, 2020) Raszková a Hoferková (2014) dodávají, že vhodný PZ je odsouzenému nabídnut jak na základě komplexní zprávy, tak i s přihlédnutím k jeho zájmům. V této prvotní fázi je důležitý speciální pedagog, který se účastní na přípravě individuálního programu. Odsouzeným nabídne podrobnou a ucelenou nabídku všech vzdělávacích, speciálně-výchovných a zájmových aktivit, samozřejmě s přihlédnutím na možnosti dané věznicí. (Prokúpková

in Veteška, Fischer, 2020) Výběr aktivit závisí na zjištěných dynamických faktorech. Odsouzení si zvolí aktivity, kterým by se chtěli ve VTOS věnovat. Následně po definování cílů a metod PZ, svým podpisem vyjadřují souhlas s programem a zavazují se k jeho plnému dodržování. (Prokúpková in Veteška, Fischer, 2020)

Jsou vyhodnoceny čtyři míry rizika, podle kterých je následně vybrán konkrétní druh PZ: nízké (minimální program), střední až vysoké (standardní program) a vysoké až velmi vysoké riziko (speciální zacházení). Speciální pedagog přihlíží při určení konkrétního druhu PZ hlavně ke zjištěným dynamickým rizikům, případně i riziku újmy. (Veteška, Fischer, 2020) Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková (2021) dodává, že program je sestaven s ohledem na míru rizik a kriminogenních potřeb. Dále je zde důležitý princip responzivity, tedy aby forma a obsah činností byly v souladu se schopnostmi a dovednostmi odsouzeného. Tyto principy budou více rozebrány v kapitole principy a identifikace efektivních intervencí.

2.2 Aktivity programu zacházení

PZ zahrnuje aktivity pracovní, vzdělávací, zájmové, speciálně výchovné a oblast utváření vnějších vztahů. Dle Vetešky (2015) se pracovní aktivity skládají z úklidu ubytoven, brigád či pracovního zařazení uvnitř nebo mimo věznici. Vzdělání obsahuje různá školení, kurzy a jsou nabízeny i rekvalifikační programy. Odsouzení mají také příležitost zapojit se do volnočasových aktivit a speciálně výchovných programů, které jsou zaměřené na rozvoj sociálního chování, komunikace a zvyšování právního povědomí. Některé věznice nabízejí i speciální kroužky typu hudebního, filmového či tělovýchovného. Veteška a Fischer (2020) dodávají, že všechny kulturní, sociální a další aktivity PZ jsou vždy naplánovány a musí být vykonávány podle časového režimu věznice.

Vždy záleží na kriminogenních rizicích odsouzených, a tudíž i na určitém druhu PZ, jelikož v každém druhu je kladen důraz na jiné aktivity. Jak již bylo zmíněno, každý odsouzený musí aktivity plnit, nečiní-li tak, dochází např. ke kázeňským trestům, zamítnutí opuštění věznice apod.

Prokopová in Veteška (2015) uvádí, že každá skupina odsouzených v rámci vnitřní diferenciaci věznice má zakomponovány určité výhody, které fungují jako motivace pro odsouzené, aby se snažili být přeřazeni z vyšších skupin do nižších. Vnitřní diferenciaci

úzce souvisí s PZ, jelikož ne všechny programy je možné navštěvovat ve vyšších skupinách – hlavně v případě zájmových aktivit.

2.2.1 Pracovní aktivity

VS ČR (online, cit. 2023-12-22) udává, že zaměstnávání vězňů je jedním ze základních způsobů odborného zacházení ve věznicích, a také je hlavním činitelem při napomáhání osobám k resocializaci, čímž přispívá i ke snížení recidivy. Mnoho odsouzených se potýká se zadlužeností, která pro ně představuje břemeno vedoucí k opětovnému spáchání trestných činů, což vede k recidivě. Zaměstnávání odsouzeným pomáhá v tom, aby si získali pracovní návyky a měli možnost vydělat si potřebné finanční prostředky na řešení jejich složitých finančních situací, včetně výdajů spojených s trestnou činností (např. vyživovací povinnost vůči dětem, náklady trestního řízení apod.). Jůzl (2017) dodává, že zaměstnávání zmírňuje i psychické napětí a je to jedna z možností, která odsouzenému pomáhá vyhnout se nudnému průběhu trestu. Dle Evropských vězeňských pravidel patří zaměstnání k nejdůležitějšímu sociálnímu a integračnímu faktoru, naopak nezaměstnanost je největším rizikem reintegračního neúspěchu.

Fischer a Škoda in Veteška a Fischer (2020) navazují a doplňují, že z resocializačního pohledu mají pracovní aktivity pro odsouzené tyto významy: získávají různé pracovní dovednosti, jsou vedeni k pravidelnosti a dochvilnosti, snižují se psychické problémy, odstraňuje se ekonomická nouze a u některých může dojít k seberealizaci. Dle Vetešky a Fischera (2020) práce byla, je a bude důležitým činitelem zacházení s odsouzenými, jelikož může být uchopena jako výchova a vzdělání. Kromě výše uvedeného, je práce zdrojem nových sociálních kontaktů a umožňuje motivaci a rozvoj jedince.

Zákon o VTOS (1999) v § 28 odst. 1 uvádí, že pokud je odsouzený zařazen do práce a je uznán práce schopným, musí pracovat. Rovněž zákon dále stanovuje v § 29 odst. 2, že věznice při zaměstnávání odsouzených zabezpečuje zařazení osob do práce, která odpovídá jejich zdravotnímu stavu, znalostem a dovednostem. Dále zajišťuje odměny za práci a vytváří podmínky pro případnou rekvalifikaci a rozšiřování znalostí a dovedností. Odsouzeného do pracovní skupiny přiřadí ředitel věznice či pověřený zaměstnanec. V pracovní skupině je vězeň seznámen s důležitými předpisy, právy a povinnostmi. (Raszková, Hoferková, 2014)

Dle Raszkové in Drápal, Jiříčka, Raszková (2021) chápeme pracovními aktivitami následující:

- Práci potřebnou pro provoz věznice, jako je každodenní úklid ve věznici, pomoc v kuchyni apod.;
- Zaměstnávání, které se nevztahuje na osoby ve třetím invalidním stupni, osoby starší 65 let či odsouzené, jejichž zdravotní stav neumožňuje, aby pracovali;
- Pracovní terapie, kterou vedou odborní zaměstnanci VS.

Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková (2021) dále uvádí, že věznice umístí vězně buď do vlastního provozu, podnikatelské činnosti či do smlouvou sjednaných jiných subjektů. Odsouzený je povinen předem podepsat souhlas se zaměstnáním v jiné organizaci. U zaměstnávání se dbá na dostatečnou kvalifikaci a praxi vězňů v daném oboru a zdravotní stav. Přihlíží se i na délku trestu a osobnost odsouzeného, a to hlavně u nestřežených či vnějších pracovišť, a také na zájem odsouzeného skutečně pracovat.

Zaměstnávání ve VTOS naráží v posledních letech na dost problémů. Jedním z nich nízký počet věznic, které mají vhodné výrobní a skladovací prostory. A pokud už je mají, tak jsou třeba ve špatném technickém stavu. Dalším problémem je nevyhovující provázanost zaměstnávání a vzdělávání. Častou jsou dovednosti odsouzených velmi nízké a je potřeba rozšiřovat jejich kvalifikaci. Komplikace spočívá v tom, že není vytvořen souběh jednotlivých aktivit se zaměstnáváním. Odsouzení tedy často stojí před volbou, zda si doplnit potřebné vzdělání studiem či jít pracovat a dostávat finanční prostředky. Problém je také v nedostatku odborného personálu pro dohled nad pracovními aktivitami a v zajištění dopravy pro odsouzené do jiných subjektů. (VS ČR, online, cit. 2023-12-22)

2.2.2 Vzdělávací aktivity

Vzdělávání odsouzených je ukotveno v mezinárodních (např. Evropská vězeňská pravidla, Pravidla OSN o minimálních standardech zacházení s vězněnými osobami) a vnitrostátních (např. Listina základních práv a svobod, zákon o VTOS, ŘVOS) dokumentech. (Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021) Cílem VS ČR (online, cit. 2023-12-22) je nabízet kvalitní vzdělání, jelikož se jedná o důležitý předpoklad k tomu, aby odsouzený obstál na dnešním trhu práce a získal po propuštění z vězení stabilní zaměstnání a náležitý příjem. Dále slouží k naplnění hlavních zásad VTOS.

Vzdělání v sobě nese účinné resocializační nástroje a spolu s dalšími aktivitami představuje jeden z nejsilnějších stabilizačních faktorů.

Vzdělávací aktivity jsou tedy nedílnou součástí PZ, a proto jsou nabízeny různé vzdělávací možnosti, aby měl každý odsouzený možnost věnovat se svému osobnímu rozvoji podle svého zájmu. Vzdělávání je zajištěno díky Střednímu odbornému učilišti a učilišti. Může být vedené přímo zaměstnanci VS či zprostředkované díky školskému systému ČR, která nabízí i korespondenční formu. (Veteška, Fischer, 2020)

Veteška a Fischer (2020) dále uvádějí, že Střední odborné učiliště má svá odloučená pracoviště přímo v některých věznicích (např. Pardubice, Světlá nad Sázavou, Valdice, Všehrady). Tato pracoviště ze začátku poskytují vzdělání. Ve věznicích, kde nejsou zřízena odloučená pracoviště, je zajištěno vzdělání oddělením VTOS (oddělení výkonu vazby a trestu). Odsouzený musí být také zdravotně způsobilý, aby se mohl zúčastnit vzdělávacích aktivit. Kromě odborného učiliště umožňují vzdělávání i vzdělávací střediska jednotlivých věznic. Škola umožňuje odsouzeným dostat výuční list v různých oborech, doplnění základního vzdělání v kurzech či rozšíření kvalifikace ve vzdělávacích kurzech. Dále je možnost i středoškolského či vysokoškolského vzdělávání, ale to je pouze v ojedinělých případech. Hojnou zkušenost s tímto mají v zahraničí. Podle Runella in Veteška a Fischer (2020) existuje souvislost mezi získaným vzděláním ve VTOS a snížením recidivy, což se prokazuje úspěšnou reintegrací prostřednictvím práce a sociálních vztahů.

Veteška a Fischer (2020) ještě dodávají, že velkou a nespornou výhodou je získání dokladu, ze kterého není patrné, že byl získán ve VTOS. Je to z důvodu lehčího uplatnění pro odsouzené po propuštění z VTOS.

2.2.3 Speciálně výchovné aktivity

Speciálně výchovnými aktivitami chápeme individuální a skupinovou speciální pedagogickou a psychologickou činnost, kterou zajišťují odborní zaměstnanci (např. krizová psychologická intervence). Kromě toho sem patří i terapeutická činnost, sociálně právní poradenství, trénink na zvládnutí agresivity a trénink na změnu myšlení ve vztahu k patologickému jednání. (Veteška, 2015) Jůzl (2017) doplňuje, že do terapeutické činnosti patří různé druhy terapií (arteterapie, muzikoterapie, ergoterapie apod.), dále sem patří také skupinové poradenství a rozhovory s psychologem

či speciálním pedagogem. Významné jsou tzv. abreaktivní (hlubinné) rozhovory nebo logoterapie.

Raszková a Hoferková (2014) poukazují na důležitost terapeutické práce, která se ale vyznačuje nízkou efektivitou a neodpovídá vynaloženému úsilí. Díky tomu často dochází u zaměstnanců, provádějící terapeutickou činnost, k syndromu vyhoření. Efektivní terapeutická činnost musí vycházet ze specifických problémů klientů. Nelze zde použít běžné psychoterapeutické přístupy. Do terapeutických programů jsou přiřazeni ti, kteří nejsou zařazeni do zaměstnání, v rozsahu 21 hodin týdně.

Aktivity se zaměřují na příčiny a důsledky páchaní trestné činnosti, osobnost vězněho a jeho změnu postojů a další oblasti. Cílem je snížení kriminogenních rizik. (Jiříčka in Boukalová, Gillernová et. al., 2020) Speciálně výchovné činnosti obsahují metody speciální pedagogiky (kompenzace a rehabilitace), užívají také složky rodinné výchovy a duchovní či pastorační činnosti. Role duchovního, jakožto nezávislé osoby, je v penitenciární praxi důležitá, protože tato osoba v sobě zahrnuje jak vychovatele, pedagoga, psychologa, sociálního pracovníka, tak i roli rodiče. Skrze tyto aktivity může docházet ke změnám v hodnotách, k potlačování nevhodných projevů chování a k mravní změně. (Jůzl, 2017)

Speciálně výchovné aktivity jsou stanoveny vězňům s vysokými až velmi vysokými kriminogenními riziky a jsou charakteristické vysokou mírou odborné intervence. (Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021) Tyto aktivity jsou realizovány jak na klasických odděleních, tak i na specializovaných, kde by měly převažovat. Specializovaných oddělení není mnoho a kapacita není příliš vysoká, takže nepokrývá skutečnou potřebu. (VS ČR, online, cit. 2023-12-22)

2.2.4 Zájmové aktivity

Dle Pilknerové (2020) zájmové (volnočasové) aktivity rozvíjejí u odsouzených sociální dovednosti, schopnosti a vědomosti a jsou tedy důležitou složkou PZ. Podle Jůzla (2017) jsou stěžejními aktivitami v PZ, pokud nelze uplatnit aktivity pracovní. Fischer a Škoda (2014) uvádí, že nevhodně trávený čas či nevhodné působení rodiny a kamarádů zvyšuje riziko vzniku kriminálního chování. Proto je důležité působit na odsouzené s cílem dosáhnout změn v motivaci společně se získáním už předem zmíněných dovedností a znalostí, které pachatelům často chybí. Mezi další cíle zájmových aktivit

patří například: odreagování od negativních emocí, překonání negativních důsledků uvěznění a vlivů ostatních vězňů, udržení duševního i fyzického zdraví apod.

Volnočasovými aktivitami se tedy rozumí všechny individuální a skupinové zájmové aktivity organizované a vedené pracovníky VS s odborným vzděláním. Nejčastěji se jedná o vychovatele či pedagogy volného času. (Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021) Raszková a Hoferková (2014) doplňují, že aktivity mohou vést i sociální pracovníci, terapeuti či speciální pedagogové. Nabídka aktivit či kroužků záleží na prostorových a materiálních možnostech věznice. Mezi časté kroužky patří např.: sportovní, hudební, rukodělných prací či sebeobslužné aktivity. (Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021)

Raszková a Hoferková (2014) dodávají, že i sami odsouzení mohou navrhnout různé aktivity či soutěže, nejčastěji sportovní (např. soutěž v kopané, nohejbale nebo ve stolních hrách). Časté jsou i různé vědomostní kvízy (např. ze světa sportu). Souhlas k těmto aktivitám dává speciální pedagog. Sportovní aktivity mohou odsouzeným pomoci v řešení jejich problémů, které jsou spojené s vnitřním napětím, ale slouží i ke snížení agrese. (Fischer, Škoda, 2014)

2.2.5 Aktivity v oblasti utváření vnějších vztahů

Podle autorek Raszkové a Hoferkové (2014) aktivity v oblasti utváření vnějších vztahů vedou odsouzené k samostatnému životu po propuštění z VTOS. Jsou sem řazeni hlavně ti vězni, kteří mají dlouhý trest odnětí svobody a sociálně slabší. Jejich hlavním cílem je podpora při utváření, udržení či posilování vztahů a vazeb odsouzených s rodinou nebo blízkými osobami mimo věznici. Z tohoto důvodu se jim někdy říká „extramurální programy“. U vazeb a vztahů k přátelům z delikventní subkultury je cíl opačný. (Veteška, Fischer, 2020) Jůzl (2017) doplňuje, že u rodin, které mají přímý vliv na spáchaný trestný čin, by měl vychovatel odhadnout míru vlivu rodiny na narušování resocializace.

Nové alternativní přístupy umožňují uskutečnit model participace, který se zakládá na snaze o zapojení oběti (poškozeného) do procesu odškodnění a následně na řešení následků trestného činu. Tento přístup je uplatňován v Probační a mediační službě ČR. Uplatnění těchto přístupů ve VTOS by mohlo vést ke zlepšení mezilidských vztahů a snížení viktimizačních následků. (Veteška, Fischer, 2020)

Papšo in Raszková a Hoferková (2014) uvádí, že při těchto aktivitách je nutná intervence sociálního pracovníka, jelikož pracuje nejen s odsouzeným, ale i jeho rodinou a blízkými osobami. Odsouzený plní úkoly určené PZ, ke kterým dává podnět sociální pracovník. Mezi hlavní složky těchto aktivit patří: udržovat a posilovat pozitivní vztahy s blízkými, řešit a zařizovat sociální podmínky po propuštění, obstarat si nezbytné doklady pro jednání s Úřadem práce ČR, v nejbližších dnech po propuštění navázat kontakt s organizacemi, které mu pomohou v jeho nejtěžších dnech návratu, opatření základních dokladů před ukončením VTOS (Občanský průkaz) a spolupráce s Probační a mediační službou ČR.

Pokud odsouzený plní účel VTOS, je mu umožněna, na pokyn ředitele věznice, návštěva bez sluchové kontroly zaměstnanců VS ČR, případně mu může být povoleno opustit věznici. Tyto motivační faktory mají silný charakter a posilují sociální kontakty odsouzeného a také upevňují rodinné vztahy. (Raszková, Hoferková, 2014) Tyto činitele poté napomáhají k lepší a účinnější resocializaci.

Další motivací jsou tzv. extramurální akce. Jedná se o akce mimo věznici, např. návštěva divadla, kina, koncertů, výstav apod. Těchto aktivit se mohou zúčastnit jen ti, kteří splňují stanovené požadavky. Probíhá to na základě posouzení délky trestu, povahy trestné činnosti, úspěšného plnění PZ a účelu VTOS apod. (Veteška, Fischer, 2020)

Černá in Jůzl (2017) doplňuje, že u vězňů, kteří nemají žádné vnější vztahy, jsou důležití dobrovolníci. Ti do věznice pravidelně dochází za účelem pastoračních návštěv. Dále k nepřímým kontaktům patří sledování televize či četba novin. Odsouzení mají také možnost navštěvovat vězeňskou knihovnu.

2.3 Odborní zaměstnanci

Na PZ se podílí několik odborníků s tím, že všichni jsou důležití pro vytvoření programu, jeho realizaci a plnění aktivit. Mezi ty nejdůležitější patří speciální pedagog, sociální pracovník, pedagog volného času, terapeut, vychovatel a psycholog. Konkrétní počet odsouzených na odborné pracovníky je stanoven pouze u vychovatelů – na jednoho připadá maximálně dvacet vězňů. (VS ČR, online, cit. 2023-2-22)

Dle Jiříčky a Raszkové in Drápal, Jiříčka a Raszková (2021) není účelem VTOS pouze ochrana společnosti, ale i účinné působení na odsouzené, jehož cílem je snížení

recidivy a příprava na soběstačný život po propuštění. A toto zajišťují pracovníci jak ve služebním poměru, tak v pracovněprávním vztahu.

Veteška a Fischer (2020) upozorňují, že v českém vězeňství chybí pozice **andragoga**, respektive pedagoga pro dospělé. Při práci s dospělými je potřeba užívat andragogické nástroje a principy při celkové péči, vzdělávání, výchově a poradenství. Jůzl (2017) dodává, že do komplexní zprávy se mohou vyjádřit i další zaměstnanci, kteří mají důležité postřehy o odsouzeném. Jedná se např. o dozorce, mistry, zdravotní sestry, strážné apod.

2.3.1 Sociální pracovník

Cíle sociální práce je možné nalézt nejen v zakázce klienta, ale i v zakázce společnosti. To nastává ve chvíli, kdy mohou rizika ze strany klienta dopadat na ostatní občany. Při sociální práci ve vězeňství jsou obě zakázky v souladu. Ve vězeňství mohou sociální pracovníci využívat různé represivní nástroje v přístupu ke klientům, např.: v rámci odměn či trestů, pozitivní či negativní hodnocení pro orgány činné v trestním řízení apod. To dodává sociální práci určitou tvrdost a figuruje tu spíše ve formě kontroly. Sociální práce ve vězeňství má za cíl podporovat a pomáhat odsouzeným především na individuální úrovni s přihlédnutím na možnosti, potřeby a aktuální problémy klienta. Důraz je také kladen na prevenci vzniku nových sociálních problémů v důsledku prizonizace. K naplnění cílů, jak ze strany klienta, tak společnosti, dojde pouze tehdy, když má sociální práce s klientem přesah i po propuštění na svobodu. (Černá in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021)

Sociální práce s odsouzeným probíhá od obvinění až po konec VTOS. (Lešková, 2013) Hnidková (2012, online, cit. 2023-12-21) dodává, že je důležité myslet na to, zda se jedná o prvovězněného či recidivistu. U prvovězněné osoby může dojít k většímu stresu, jelikož dochází ke změně určitých životních jistot, hlavně v oblasti psychosociálních a materiálních. Proto je zde nutná prvo-intervence sociálního pracovníka, a to i z důvodu, že je to jediný pracovník, který ho spojuje s vnějším světem.

Odsouzený se do kontaktu s pracovníkem dostává velmi brzo po uvěznění. Sociální pracovník provede vstupní pohovor, při kterém získává informace o sociální situaci klienta. Pokud se identifikují sociální problémy u odsouzeného, je jeho úkolem snaha odstranit tyto problémy a příprava odsouzeného na řádný život po propuštění a znovu začlenění do společnosti. Sociální práce probíhá komplexně

a systematicky, využívají se metody sociální pedagogiky, nácvik sociálních zručností a sociálně-výcvikové tréninky. (Lešková, 2013)

Sociální pracovník má spoustu úkolů. Pro tuto bakalářskou práci jsou stěžejní následující. Společně s ostatními pracovníky se podílí na zpracování konkrétního PZ, na jeho vyhodnocování a případně navrhuje jeho změny. Vede alespoň jednu aktivitu v oblasti sociálního poradenství, zájmových aktivit, sleduje kvalitu zúčastnění odsouzených na PZ a také jejich chování – pozitivně podněcuje a podporuje. Dále se podílí na zpracování návrhu na vnitřní diferenciaci odsouzených, tedy pokud dojde ke změně u některého odsouzeného v chování a jednání, tak navrhuje přeřazení do krizového výstupního, specializovaného oddělení nebo do bezdrogové zóny. Průběžně zapisuje naplňování účelu VTOS, vypracovává sociální diagnózu a posouzení v rámci komplexní zprávy. Jeho důležitým úkolem je také navazovat kontakty s blízkými osobami klienta a podílení se na zařazení odsouzených do rekvalifikace a vzdělání. (Zemánek, Firstová et. al., 2017) Jůzl (2017) doplňuje, že v rámci práce s blízkými osobami odsouzeného se zaměřuje hlavně na děti a vyživovací povinnost k nim a také na finanční zabezpečení.

2.3.2 Ostatní odborní zaměstnanci

Po sociálním pracovníkovi bych zmínila **speciálního pedagoga**, který zodpovídá za sestavení a provedení PZ, vnitřní diferenciaci a metodicky vede i usměrňuje tým dalších zaměstnanců (sociální pracovník, pedagog volného času atd.) se kterými garantuje kvalitní zacházení. (Veteška, Fischer, 2020) Speciální pedagog vypracovává souhrnný plán zacházení s vězňenými osobami na jeden rok. Dále dělá celkové pedagogické posouzení do komplexní zprávy o odsouzeném a případně ji aktualizuje. (Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021) Speciální pedagog se zabývá sociálními vazbami vězněné osoby, vychází z jeho životního stylu, vzdělání, zájmů apod., což ovlivňuje zařazení do práce a vzdělávání. (Jůzl, 2017)

Dalším důležitým pracovníkem je **vychovatel**, který se také podílí na uskutečňování PZ. Společně s ostatními kolegy se snaží o co nejúčinnější resocializaci a integraci u vězňů. (Veteška, Fischer, 2020) Jiříčka a Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková (2021) doplňují, že úkolem vychovatele je preventivní působení zaměřené na celkový rozvoj osobnosti, socializaci, resocializaci a reedukaci. Dle Jůzla (2017) se jedná o zásadního pracovníka při posuzování pachatele, jelikož má příležitost ho nejlépe poznat, protože je s ním v nepřetržitém denním kontaktu.

Psycholog se dle Vetešky a Fischera (2020) podílí na uskutečňování PZ a intervenčních programů. Zaměřuje hlavně na snižování kriminogenních rizik. To znamená, že systematicky a ustavičně působí na odsouzené prostřednictvím terapeutických a dalších intervencí tak, aby pravděpodobnost recidivy byla co nejmenší. Pracuje hlavně s emocemi, chováním, kontrolou a vztahem odsouzeného k sobě samému. Psychologové preferují skupinové práce, kdy odsouzení získávají názory i ostatních členů. V případě, že nelze vězně zařadit do skupinové práce, poskytuje psycholog individuální poradenství a terapii. (Jiříčka in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021) Jůzl (2017) doplňuje, že je důležité, aby se psycholog zaměřil i na postoje vězněného k jeho spáchané trestné činnosti a identifikování se s trestem. Psycholog také určuje speciálně výchovné aktivity.

Pedagog volného času zde hraje roli hlavně při realizaci volnočasových aktivit, ale i při vzdělávání a průběhu výchovy. (Veteška, Fischer, 2020) Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková (2021) doplňuje, že jeho důležitým úkolem kromě výchovy a vzdělání je celková diagnostická a preventivní činnost, která je důležitá pro rozvoj vězňů a jejich resocializaci a reedukaci. Pedagog tedy zajišťuje speciálně výchovné, zájmové, vzdělávací a sebeobslužné aktivity, a to buď individuálně nebo skupinově. K jeho náplni též patří zajištění rukodělných či sportovních aktivit.

Důležitý je také **lékař**, který zjišťuje zdravotní stav odsouzeného. Důležité je zjištění vztahu odsouzeného k návykovým látkám či jeho zkušenostem. (Jůzl, 2017) Někde se může vyskytovat i tzv. **vychovatel-terapeut**, který vede terapeutické programy (individuální a skupinové), podílí se na tvorbě PZ a speciálně výchovných aktivitách. (Jiříčka a Bořil in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021) Při vzdělávání je také důležitý **učitel**, který provádí výchovně vzdělávací činnost ve školských zařízeních realizovaných VS ČR. (Veteška, Fischer, 2020)

2.4 Druhy programu zacházení

Dle Pilknerové (2020) konkrétní druh PZ vychází z posouzení pracovníků VS ČR, kteří sestavují komplexní zprávu o odsouzeném a z ní vycházejí jeho rizika – nízká, střední, vysoká a velmi vysoká a z toho plyne i ovlivnitelnost odsouzeného. Speciální pedagog se zaměřuje na konkrétní oblasti zjištěných rizik, a to hlavně na dynamické faktory. PZ má čtyři druhy: minimální, standardní, speciální, a výstupní

zacházení. Pokud vyplyne více vhodných variant programů, umožní se odsouzenému výběr. (Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021)

Jak již bylo zmíněno, odsouzený musí program stvrdit svým podpisem, pokud tak neučiní a nevybere si z nabídky programů, je mu stanoven **minimální program zacházení**, který je stanoven odsouzeným s nízkými kriminogenními riziky a klade důraz na zájmové a pracovní aktivity. (Pilknerová, 2020) Podle Raszkové in Drápal, Jiříčka, Raszková (2021) sem jsou zařazeni vězni, kteří se vyznačují agresí, sebepoškozováním a odmítáním. Cílem je zajistit bezpečnost a úspěšnou adaptaci odsouzeného. V minimálním programu se též klade důraz na pracovní a zájmové aktivity. Dle Jůzla (2017) zahrnuje minimální zacházení tyto aktivity: pracovní (činnost pro věznicí), činnosti sebeobslužné, zájmové, sociální dovednosti, právní minimum a základy tělesné výchovy, hygieny a výchova ke zdraví. Púry in Šámal et. al. (2023) doplňuje, že tento program je charakteristický menší mírou odborné intervence.

Standardní (vlastní) program zacházení je stanoven odsouzeným se středními až vysokými kriminogenními riziky a klade důraz na aktivity vzdělávací a pracovní. (Pilknerová, 2020) Jsou sem zařazeni vězni za méně závažné trestné činnosti a cílem je vést vězně k řádu a práci. (Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021) Jůzl (2017) dodává, že pracovníci se ve standardním programu zaměřují na osobnost vězňů a problémy s jejich chováním. Mezi tyto problémy se řadí takové, které dosáhli vrcholu v době provedení trestného činu či problémy získané během pobytu ve věznicí. Púry in Šámal et. al. (2023) říká, že tento program je charakteristický střední mírou odborné intervence a aktivitami obecně cílenými.

Program speciálního zacházení je určen pro odsouzené s vysokými až velmi vysokými kriminogenními riziky. Je v něm kladen důraz na vzdělávací a speciálně výchovné aktivity a je charakteristický větší mírou odborné intervence a aktivitami speciálně výchovnými. (Púry in Šámal et. al., 2023) Je přiřazen odsouzeným, kteří spáchali závažný trestný čin. Cílem je reedukace vysokých kriminogenních rizik a sebenáhled. (Raszková in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021) Jiříčka in Boukalová, Gillernová et. al. (2020) dodává, že odsouzení zde mají širší PZ, který se skládá z 21 hodin speciálně výchovných aktivit týdně. Pro vězněné jsou vytvořeny terapeutické programy neboli tzv. standardizované programy.

Standardizované programy se zabývají hlavně snížením rizika recidivy u vězňů za trestný čin sexuálně motivovaný, násilný, majetkový, dopravní nehody, pod vlivem návykových látek a také u odsouzených, které čeká propuštění z VTOS. Tyto programy jsou pouze v některých věznicích a spolupracuje se při nich s Probační a mediační službou ČR. (VS ČR, online, cit. 2023-12-22) Veteška a Fischer (2020) doplňují, že v současné době jsou realizovány programy 3Z pro odsouzené za méně závažné trestné činy a pro ty, kteří čekají na podmíněné propuštění. Dále se jedná o program GREPP 1 a GREPP 2 pro ty, kteří spáchali čin se sexuálně motivovaným násilím na dětech, PARDOX pro vězňů za dopravní nehody a program KEMP pro násilné činy.

Posledním programem je **výstupní zacházení**. Ten je určen odsouzeným, které je potřeba připravit na samostatný a řádný život po propuštění. Je zde brána v úvahu délka trestu či osobní potřeba vězňů. (Pilknerová, 2020)

2.5 Resocializační funkce programu zacházení

Proces resocializace má za cíl přeformovat kulturní a sociální normy. Zároveň sankcionuje jedince, kteří dobrovolně či nedobrovolně opustili tento společenský systém tak, aby mohli být znovu přijati do většinového systému společnosti. Resocializace představuje v širším smyslu proces sociálních změn, kdy se jedinec snaží přizpůsobit životu ve společnosti či v nějaké komunitě. V užším pojetí se jedná o proces změny identity, v němž se jedinec učí nové role, mezitím co se odnaučuje některé z těch starých. Pokud jsou požadavky na roli v novém statusu v kolizi s předchozí nebo primární socializací jedince, může to být důvod pro začlenění do resocializačního procesu. Ten často vyžaduje odnaučení přijatých norem, hodnot a zvyků, aby mohly být nahrazeny novým souborem, který je vyhovující pro novou roli. (Veteška, Fischer, 2020) Proces resocializace je náročný, zdoluhavý a mnohdy i beznadějný. Nikdo by neměl být považován za předem ztraceného. Povinností odborníků je vynaložení veškerého úsilí k tomu, aby byl vězeň po propuštění z VTOS znalý zákonů, byl schopen se o sebe postarat a nechtěl se vrátit zpět do vězení. (Makarenka in Jůzl, 2017)

Dle Vetešky a Fischera (2020) je uvěznění pokládáno za náročnou životní situaci přinášející řadu podstatných změn. Jedná se o velmi stresující okolnosti, které mění postoje a osobnost jedince. Člověk přijímá hodnoty spojené s novým sociálním postavením. V rámci věznění se resocializací rozumí cílená převýchova zabývající

se procesem mentální a emoční převýchovy jedince, aby byl schopen žít v jiném prostředí, než na které je navyklý. Resocializace je dobrovolná (vlastní vstup no nového statusu), ale může být i nedobrovolná, tedy proti vůli jedince. Příkladem nedobrovolné je PZ ve VTOS. Odsouzení si na začátku prochází negativními změnami, mezi které patří: ztráta soukromí, odloučení od blízkých osob, musí se podřídít novému a přísnému režimu. Dá se sem zahrnout i ztráta zaměstnání, ale většina lidí před nástupem do VTOS nepracuje. Proto je v rámci PZ kladen velký důraz na pracovní aktivity.

V penitenciárním prostředí se resocializací chápé „*složitý proces nápravy a změny neuspokojivé socializace, která se také nazývá též korektivní socializací či penitenciární resocializací*“. (Veteška, Fischer, 2020:106) Používá se z toho důvodu, aby se „*odlišila od resocializace jedinců, kteří sice mají problém se socializací, ale ne natolik, aby jejich nedostatečná socializace vyústila v páchání trestné činnosti*“. (Veteška, Fischer, 2020:106) Dalším možnou definicí je „*výchovné působení jedince směřující k jeho opětovnému zařazení do řádného života společnosti*“. (Veteška, Fischer, 2020:106) Toto pojetí na rozdíl od předchozích zahrnuje inkluzi. V této souvislosti se někdy používá pojem „převýchova“. Stále více se ale prosazuje pojem „edukace“, resp. též „reeducace“, jelikož v sobě obsahuje vedle výchovy i proces vzdělávání. Obě složky se při resocializačním procesu významně prolínají. (Veteška, Fischer, 2020)

Behan in Veteška a Fischer (2020) upozorňuje na důležitost vzdělávání vězňů pro úspěšnější resocializaci. Poukazuje na důležitý význam vlivu prostředí na učení odsouzených. Mluví o vzdělávacím přístupu, který je zásadní pro motivaci vězňů k učení a vlivu učebního prostředí na efektivitu a smysluplnost vzdělávacího procesu. Dále zdůrazňuje možnost odsouzených využít učebny podle jejich potřeb. Učebny by měly mít inspirující atmosféru, která by podporovala kritické a tvůrčí myšlení.

Je opakovaně doloženo, že lidé s nízkými kriminogenními riziky jsou spíše ovlivnitelnější ve smyslu resocializace a nápravy, a to díky zařazení do práce a dodržováním určitého režimu. Naproti tomu lidé s vysokými riziky se většinou dobře přizpůsobí prostředí, vězeňskému režimu a zaměstnání, tím tedy bývají ze strany personálu považováni za bezproblémové, ale ve vztahu k recidivě jsou po propuštění na svobodu stejně nebezpeční jako před jejich uvězněním. S výjimkou těch, kteří prošli zvláštními intervenčními programy. (Boukalová, Gillernová, 2020)

V rámci PZ a jeho aktivitách je kladen důraz na to, aby po propuštění byli jedinci resocializováni, jedná se ale pouze o první kroky. Jak již bylo zmíněno dle Raszkové a Hoferkové (2014) by měla resocializace proběhnout až po propuštění vězně na svobodu. Je tedy potřeba klást důraz na provázání penitenciární a postpenitenciární péče. Ta v sobě zahrnuje služby jak dobrovolné (např. sociální služby, domovy přechodného bydlení apod.), tak nedobrovolné, které jsou stanoveny soudem (např. dohled Probační a mediační služby ČR). Pokud nejsou po propuštění stanovené povinnosti, je potřeba užší spolupráce se sociálním kurátorem a je třeba zhodnotit, zda by neměli být navrženy nějaké postpenitenciární programy. Hlavními programy jsou ty, které se týkají pomoci s hledáním stabilního bydlení, řešení závislostního chování, získání zaměstnání, řešení dluhů, rekvalifikace a dodělání vzdělání či stabilizace rodinného prostředí. (VS ČR, online, cit. 2023-12-22) Tato provázanost ukazuje úspěšné začlenění jedince zpět do společnosti a případnou eliminaci recidivy. (Veteška, Fischer, 2020)

2.6 Překážky v naplňování programu zacházení

Při realizaci PZ můžeme narazit na spoustu překážek mezi které patří prizonizace, druhý život odsouzených, personál věznice a schopnost komunikace. **Prizonizace** je proces, který mění nového odsouzeného na vězně, jenž je odolný vůči vlivu tradičních hodnot. (Veteška, Fischer, 2020) Raszková a Hoferková (2014) dodávají, že při tomto procesu se snižuje či úplně vymizí šance na přizpůsobení se a opětovné zařazení vězně zpět do společnosti po propuštění. Je to kolikrát jediná možná cesta pro odsouzené, aby ve vězení přežili bez vážných a nenávratných duševních poruch. Recidiva má tedy vyšší pravděpodobnost – z vězněné osoby se v podstatě stává „plnohodnotný“ kriminálník. Prizonizace má dvě důležité složky: institucionalizace a ideologizace. (Veteška, Fischer, 2020)

Institucionalizace je adaptace na vězeňský život – přizpůsobení se vnitřní organizaci, doprovázenou ztrátou samostatnosti a iniciativy. Z toho plyne změna postojů, vzorců chování a potřeb odsouzeného. Osobnost vězného se zhoršuje a ztrácí schopnost návratu do společnosti. (Veteška, Fischer, 2020) Podle ní většinou každý vězeň, hlavně ti odsouzení na delší dobu. Může to dojít až do bodu, kdy jedinec bere vězení za vlastní způsob života a v jiném prostředí již nedokáže žít. (Raszková, Hoferková, 2014)

Veteška a Fischer (2020) uvádějí, že **ideologizace** je přejímání norem, hodnot, postojů a názorů, které jsou vytvářeny v neformálních strukturách vězňů – vězeňské subkultury. Tato identifikace a adaptace se projevuje i používáním vězeňského argotu, který je jedním z hlavních znaků prizonizace. V tomto procesu dochází k ospravedlňování vlastního trestného činu a hledání příčin ve společnosti. Vězeň hledá bezpečí a jistoty, které nachází v nějaké vězeňské skupině. Vágnerová in Veteška a Fischer (2020) doplňuje, že dlouhodobý pobyt ve vězení způsobuje změnu osobnostních vlastností, někdy jen dočasně. Narůstá nepřátelskost a introverze. Vězni často, když nemají uspokojené své potřeby, ventilují svou agresi a nenávisť často i sami proti sobě samému. Málo citových vazeb mezi spoluvězni zvyšuje náchylnost k uzavření se.

Druhý život vězňů začíná po odchodu odborného personálu, projevuje se nastavením vlastních pravidel a vlastním pojetím spravedlnosti mezi vězni. Mezi odsouzenými se začne vyskytovat fyzická agrese, napadání, ale také vydírání, krádeže, manipulace k nepravému svědectví, zavražďování. Patří sem i sexuální obtěžování apod. (Veteška, Fischer, 2020) Raszková a Hoferková (2014:26) dodávají, že existuje tzv. kodex vězně: *„Neplet' se do věcí jiných vězňů! Nebud' moc zvědavý! Nepouštěj si pusu na špacír! Hled' si svého! Nebonzuj!“*

Další překážkou je **personál věznice**. K zacházení s vězni jsou potřeba profesionálové s rozvinutými sociálními dovednostmi v jednání s narušenými jedinci. Dále je potřeba vybudovat mezi personálem a vězni dobré vztahy. Spadá sem také i poslední překážka – **schopnost komunikovat**, která patří mezi nejdůležitější dovednosti požadované po zaměstnancích VS ČR (hlavně u vychovatelů). Komunikací se myslí jak verbální, tak neverbální, jelikož i ta pomáhá v praxi. Každý odborný zaměstnanec by měl umět adekvátně a ve správné míře reagovat na nově vzniklé situace. Je důležité se naučit zvládat základní neverbální techniky (posed, oční kontakt, postoj apod.) a díky tomu předcházet možným fyzickým či verbálním útokům ze strany vězňů. Mohou nastat komunikační bariéry na straně personálu (nezájem, nedostatek komunikačních dovedností či osobnostní zábrany) či na straně odsouzených (nezájem, poruchy osobnosti, snížené mentální schopnosti). (Raszková, Hoferková, 2014)

3 Efektivita a vyhodnocování programu zacházení

Dle Biedermanové a Petrasy (2011, online, cit. 2024-02-05) se efektivitou rozumí praktická účinnost libovolné smysluplné lidské činnosti. Jde tedy o komplexní výrok faktického účinku nějakého efektu či více různých ovlivňujících efektů. S odsouzenými musíme pracovat vždy tak, aby programy byly efektivní. (Drápal, Jiříčka in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021) Tregler in Raszková a Hoferková (2014:28) sděluje, že „*efektivnost programů zacházení je přímo závislá na podmínkách, ve kterých jsou realizovány*“. V mnoha věznicích mají tyto podmínky omezené a často nejsou ve shodě s potřebami vězňů a pracovníků (např. omezené prostory, nedostatečná odbornost zaměstnanců). Účinnost PZ je nejvíce závislá na osobnosti vězně, jeho postojích a zájmech. Je běžnou praxí, že odsouzení (hlavně muži) nemívají o programy zájem. (Raszková, Hoferková, 2014) Veteška a Fischer (2020) dodávají, že výsledky efektivit PZ spolu s dodržováním vězeňského režimu jsou základem pro odbornou komisi, která může podat možný návrh na přeřazení vězně do nižšího stupně zabezpečení.

Efektivita jednotlivých programů je zkoumána jako rozdíl mezi osobami zařazenými do programu a těmi, kteří nebyli. Obě skupiny jsou v průměru stejné či alespoň velmi podobné. Nazýváme je experimentální a kontrolní skupina. Způsob, jak zajistit, aby kontrolní skupina byla v průměru stejná s experimentální, je osoby náhodně zařadit do jedné nebo druhé. Tím se zajistí, že při větším počtu zkoumaných osob, budou skupiny průměrně stejné v pozorovatelných i nepozorovatelných charakteristikách, a tedy že změnu zajistil pouze daný program. Problémem je, že se to často neděje, jelikož se kontrolní skupina částečně od experimentální liší, a to ovlivňuje výsledek a jeho spolehlivost. Spolehlivé jsou pouze ty programy, které byly několikrát pokusem ověřeny. Efektivita jednotlivých programů je zkoumána z použitých metod, počtu účastníků a výsledků jednotlivých studií. (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021) Účinností programů se zabývají spíše v zahraničí, kde se touto problematikou zabývá mnoho studií. (Biedermanová, Petras, 2011, online, cit. 2024-02-05)

Dle Voorhins et. al. in Biedermanová, Petras (2011, online, cit. 2024-02-05) někteří autoři nevidí u odsouzených významné snížení míry recidivy mezi sledovanou a kontrolní skupinou. Jiní autoři naopak mají důkazy o účinnosti PZ v souvislosti s recidivou u určitých typů odsouzených. Porporino a Robinson in Biedermanová, Petras (2011, online, cit. 2024-02-05) uvádí, že studie provedené v letech 2002-2003 v Anglii a Walesu přinesly zjištění, že odsouzení, kteří PZ dokončili, si vedou lépe než ti, kteří

bud' program nedokončili nebo se ani nezapojili. Byly přitom také zjištěny tři zásadní problémy při efektivní realizaci PZ – rychlý rozvoj programů, vyšší míra jejich zeslabení účinnosti a neefektivní zaměření. (Biedermanová, Petras, 2011, online, cit. 2024-02-05)

Častým využívaným ukazatelem je efektivita z hlediska nákladů a zisků, kdy se spočítají všechny náklady určitého programu a vyčíslí se, jakým nákladům se předešlo (např. škoda předejité trestné činnosti a nákladů trestního systému). Obě hodnoty se poté porovnají. Není to tak jednoduché a rychlé, jak se na první pohled zdá – u obou metod je potřeba nějakou dobu počkat, protože spáchání trestného činu, jeho odhalení, následné odsouzení a zaznamenání v Rejstříku trestů trvá minimálně rok či dva. Z toho důvodu mohou být PZ vyhodnoceny až např. po třech či čtyřech letech. Rozbor nákladů je v ČR velmi komplikovaný na rozdíl třeba od Anglie či Walesu, a to proto, že zde neexistuje vyhodnocení škod zapříčiněných trestnou činností a náklady na jednotlivé odsouzené. I přesto je ale měření účinnosti nejlepší cestou, jak zjišťovat efektivitu PZ. (Drápal, Jiříčka in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021)

Dle statistik VS ČR za rok 2021 a 2022 se každý rok dvě třetiny propuštěných odsouzených vrátí do VTOS. (Novopacká, Podaná, Buriánek et. al., 2023, online, cit. 2024-02-04) Cílem státu je snižování recidivy, to ale stojí dost peněz, tím pádem je tu snaha o financování pouze účinných programů. (Drápal, Jiříčka in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021) Mezi strategické cíle Koncepce vězeňství do roku 2025 patří standardizace programů, jejich následné rozšiřování do více věznic a sledování a testování jejich efektivity. Pro měření efektivity PZ je využívána recidiva těch, kteří již věznění byli. Pod tento cíl spadá snaha docílit stavu, kdy věznice budou zařazovat odsouzené podle stupně zhoršení osobnosti a možnosti resocializace a zároveň budou mít dost odborného personálu, aby mohly být co nejrychleji vypracovány a splňovány individuální PZ. Dále sem patří podpoření samostatnosti zaměstnanců a zajištění, aby se pracovníci mohli více věnovat odsouzeným a ne administrativě. (VS ČR, online, cit. 2023-12-22) S tím souhlasí i Rozum, Tomášek et. al. in Veteška a Fischer (2020) a dodávají k tomu, že je potřeba, aby odborní pracovníci odstranili kriminogenní faktory a snažili se soustavně podporovat prvotrestané a mladé dospělé. Měli by k tomu v rámci PZ využívat různé kombinace metod, přístupů a nástrojů resocializace a integrace. Důležitý je také dostatečný a schopný odborný personál, který by měl mít zajištěné systematické vzdělávání. Měly by být přidány další typy PZ, a to podle zjištěných rizikových faktorů recidivy, které by se zaměřovaly na konkrétní problematiku (získání

zaměstnání, podpora rodičovské odpovědnosti, snížení agresivního chování, zvýšení odpovědnosti vůči obětem trestných činů apod.).

Dnes je tedy snaha reagovat na kriminogenní rizika a potřeby vězňů podle principu R-N-R, který je vysvětlen v další kapitole. (Drápal, Jiříčka in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021) Pro snížení rizik je klíčové mít dobrý vztah mezi terapeutem a odsouzeným, jeho motivace ke změně a terapeutický proces sám o sobě. Je dokázáno, že největších změn dosahují ti odsouzení, u kterých došlo k největší změně v pozitivním vnímání terapie. Boukalová a Gillernová (2020) dodávají, že dokončení terapeutického programu pozitivně souvisí s pozdější mírou recidivy. Kriminální chování zpomaluje vyšší míra sebenáhledu. Kromě snižování určitých kriminogenních rizik je též důležité zaměřením na protektivní faktory. Účinkem terapie na osobnostní úrovni je snížení úzkosti, nepřátelského postoje, antisociálních postojů, potřeby dominovat a otevření se vině za svůj čin. Doporučením je, aby terapeuti kladli důraz na předterapeutickou přípravu, motivační rozhovory a případně zapojili budoucí účastníky programů do předterapeutických programů.

Veteška a Fischer (2020) uvádějí, že vězeňská populace je velmi heterogenní skupina a nelze tedy nalézt jednu jedinou efektivní metodu k úspěšnému působení a ovlivňování těchto osob. Proto je účinné využívat různé kombinace metod a terapeutických přístupů. Z tohoto pohledu je podstatné, že se PZ s ohledem k délce trestu, motivaci a postoji vězněného k trestné činnosti soustředí hlavně na rizikové faktory objevující se v míře podle závažnosti a dalších skutečností týkajících se osobnosti či životního stylu osoby. (Drahý, Hůrka, Petras, 2018) Toto komplexní stanovisko má bezprostřední podíl na úspěšnosti realizace PZ a vyhodnocení dílčích očekávaných výstupů z hlediska resocializace a integrace. U osob se specifickými poruchami osobnosti, případně kombinací poruch je odborné zacházení skoro nemožné. (Veteška, Fischer, 2020)

3.1 Rizikové faktory ovlivňující kriminální chování

Mezi faktory, které ovlivňují kriminální jednání pachatelů, patří již výše zmíněné faktory statické (nejdou změnit) a dynamické (jde s nimi pracovat). Proto se v této kapitole budu věnovat dynamickým rizikovým faktorům, které se dají ovlivnit a změnit. Vždy se existence faktorů zkoumá v průběhu posledních tří let. Existuje celá řada faktorů, které mohou na pachatele působit, proto je třeba volit vždy komplexnější

intervence v rámci PZ. Stěžejní literaturou pro tuto kapitolu je Drahý, Hůrka, Petras, 2018 a jejich statistika vybraného souboru odsouzených.

Prvním faktorem je **bydlení**. Jedná se o posouzení místa, kde se jedinec převážně zdržuje, ať už zde přímo bydlí, či jen přespává, zda má svou rodinu, své osobní věci apod. Většinou se jedná o bydliště stejné s trvalou adresou a na rozdíl od trvalého pobytu může mít jedinec těchto bydlišť více. Do posouzení se také zahrnuje kvalita vztahů, které osoba udržuje v rámci okruhu místa, kde bydlí. Rizikovost je posuzována na základě nejistého a nevyhovujícího bydlení, bydlení v rizikovém prostředí či možných konfliktů v místě bydlení. Ze statistik z roku 2018 vyplývá, že v průběhu tří let před VTOS nastala u 41,6 % vězněných situace, kdy měli nestabilní či nejisté bydlení. Dokonce u 18,1 % vězněných bylo zjištěno, že neměli žádné či jen formální bydlení. Samozřejmě záleží o jak dlouhou dobu se jednalo, zda to bylo dlouhodobější či epizodické. Znepokojivé je, že 44,7 % vězněných má adresu trvalého pobytu označenou jako úřední – to se neprojevuje pouze v bydlení, ale signalizuje to zakrývání dluhů a jiných závazků, které nejsou jedinci schopni plnit. (Drahý, Hůrka, Petras, 2018)

Druhým faktorem je **zaměstnání**, které je posuzováno z hlediska legálních pracovněprávních vztahů. Zaměřuje se na ekonomickou aktivitu odsouzeného, průběh a formu výkonu výdělečné činnosti s ohledem na zdravotní a další osobní okolnosti vězně. Dále se zjišťuje aktivita odsouzeného v období, kdy nebyl zaměstnán. Rizikovost faktoru je dána nízkou využitelností kvalifikace, minimální pracovní zkušenosti nebo jejich absence. Též zahrnuje rizikový průběh předchozích zaměstnání a dlouhodobou nezaměstnanost. Statistika ukazuje, že 46,1 % odsouzených pracovalo „na černo“ a 53,1 % bylo bez zaměstnání úplně. Alarmující je skutečnost, že 26,4 % vězněných nikdy nebylo v legálním zaměstnání. V tomto faktoru se dále zjišťuje, zda byli někdy v evidenci Úřadu práce ČR (většina vězněných to ani nechce přiznat), či zda mají uznanou invaliditu nebo pečovali o osobu (zdravotně postiženou, dítě do čtyř let apod.). (Drahý, Hůrka, Petras, 2018)

Finance jsou posuzovány z hlediska různých zdrojů příjmů a jejich dostatečnosti k pokrytí základních životních nákladů. Jsou považovány za faktor, který spolehlivě předpovídá budoucí majetkovou kriminalitu. Rizikovost zde vyplývá z nedostatečného legálního příjmu a větší závislosti na příjmech nelegálních, existence dluhů a závazků a neschopnosti hospodařit s financemi. Nedostatečné a nízké finanční prostředky jsou

jedním z hlavních rizikových faktorů, které vedou k páčání trestné činnosti. Legální příjem pobíralo 56,3 % odsouzených před nástupem do VTOS. U 47,7 % nastala situace, kdy byli bez legálního příjmu. Nejčastěji se vyskytují dluhy za neplacení zdravotního pojištění, výživného, minulé a současné náhrady škod, náklady na soudní řízení apod. – takové dluhy vykazuje 73,1 % odsouzených. U 38,9 % je identifikována rizikovitost v případě nedostatečné dovednosti hospodařit s financemi. Nelegální finance se týká 15,3 % vězňů. Počet odsouzených s nedostatečným legálním příjmem se pohybuje 48,2 %. (Drahý, Hůrka, Petras, 2018)

Finance a zaměstnání jsou nejrizikovějšími faktory – nejčastěji zde vychází vysoké až velmi vysoké riziko. Nejtypičtějším rizikem u zaměstnání je dlouhodobá (šest měsíců a více) nezaměstnanost v období před nástupem do VTOS – to se týká 44,7 % odsouzených. Dalším rizikem u zaměstnání je nízká využitelnost kvalifikace, to může zapříčinit ztráta oprávnění k výkonu pracovní činnosti nebo povolání na základě uložené sankce (38,1 %). Obě zmíněná rizika souvisí s minimální pracovní zkušeností, která je dána častými pobyty ve VTOS, nelegálním zaměstnáváním a tím, že některé skupiny odsouzených jsou kriminálně aktivní natolik, že pracovat ani nemohou. (Drahý, Hůrka, Petras, 2018)

Faktor **rodina a sociální kontakty** vyobrazuje kontakty s rodinou a blízkými osobami a také se sociálním prostředím včetně vlivu, který mají na odsouzeného. Jsou zde vyhodnocována rizika spočívající v negativním vlivu blízkých osob na kriminalitu, kontaktu s lidmi s kriminální minulostí, častých konfliktech v mezilidských vztazích, nefungujícím sociálním zázemím a souvislosti s momentální trestnou činností. Faktor zde rozlišuje cizince a občana ČR. Cizinců ve VTOS je 6,5 %. Dále se zaměřuje na rodinný stav vězného, zde převažují svobodní či rozvedení. Dále faktor zkoumá existenci dětí, kde vyplývá, že skoro každý druhý vězeň je rodičem. Poslední oblastí je sociální zázemí, které mapuje okruh lidí, se kterými odsouzený udržuje či bude chtít udržovat kontakt – nejčastějšími jsou rodiče (85,2 %) a sourozenci (83,9 %), jako další jsou uváděny děti (50,2 %). Největším rizikem u tohoto faktoru jsou kontakty s osobami s kriminální minulostí, to se objevuje u 28,9 % odsouzených a nejedná se bohužel o nahodilé kontakty. (Drahý, Hůrka, Petras, 2018)

Vzdělání a výchova patří také mezi důležité dynamické faktory. Zkoumá úroveň a kvalitu dosaženého vzdělání a charakter výchovného prostředí, ve kterém vězeň

vyrůstal. Hodnotí se tu rizika plynoucí z nedokončeného či nízkého vzdělání, z negativních dopadů výchovného prostředí a z odloučení od primární rodiny (z důvodu pobytů ve výchovných ústavech apod.). Rizika vyplývají i z poruch chování, kde jsou nejvíce zastoupeny krádeže, lhaní a zneužívání návykových látek. V oblasti vzdělání zůstalo 52,3 % u základního vzdělání, výuční list má 36,8 % a maturitu 10,9 % odsouzených. Z nich se pokusilo 3,3 % vězňů o další studium a dokončilo ho jen 1,5 %. Dále se zde hodnotí absolvované rekvalifikace a kurzy a znalost cizích jazyků. Dalším velkým okruhem je výchova, kde 65,8 % vězňů strávilo část dětství v úplné rodině, pouze 4,9 % vyrůstalo celou dobu v úplné rodině. Celkem 67 % odsouzených pobývalo v různých zařízeních - 11,3 % výchovný ústav, 10,6 % vězení a 7,5 % dětský diagnostický ústav. Nejzávažnějším rizikem zde je kriminalita v rodině, která byla zjištěna ve vážné míře u 30,8 % vězňů a poruchy chování v dětství, které byli u 29,4 % jedinců. (Drahý, Hůrka, Petras, 2018)

Závislosti jsou předposledním dynamickým faktorem, který posuzuje vztah odsouzeného k alkoholu, dalším návykovým látkám a hazardnímu hraní. Hodnotí charakter užívání a hazardního hraní. Posuzují se rizikové souvislosti užívání alkoholu, jiných drog a hazardního hraní, které se týkají mezilidských vztahů, negativních dopadů na život a finančních problémů. U 15,5 % vězňů souvisí kriminální chování s alkoholem, u 43,6 % jsou to nealkoholové drogy a u 12,2 % hazardní hraní. Časté jsou také kombinace hraní s alkoholem či jinými drogami. Nejčastější tvrdou drogou je pervitin, vyskytuje se u 73,8 % odsouzených. Ze statistiky dále vyplývá, že 45,3 % vězňů se dostává pravidelně do kontaktu s lidmi z problémové populace a až polovina z nich záměrně. (Drahý, Hůrka, Petras, 2018)

Posledním faktorem je **osobnost a chování**, který popisuje důležité osobnostní charakteristiky a některé projevy nepřizpůsobivého chování. Hodnoceny jsou rizika jako je agresivita, rizika plynoucí ze způsobu komunikace a z životního stylu. Důležitým faktem je, že se 17 % odsouzených před VTOS léčilo s duševním postižením. Dalším zjištěním je, že u 13,1 % vězňů byla zjištěna souvislost s jejich psychickým stavem a změnou tělesné hmotnosti. U 7,2 % odsouzených byli identifikovány některé psychické poruchy. Snížené mentální schopnosti se vyskytují u 2,2 % osob. Závažní je zjištění, že u 70,3 % odsouzených bylo zjištěno, že je zasáhla traumatizující událost. Maladaptivní chování, sebepoškozování či sebevražedné sklony apod. byly zjištěny u 16,1 % vězňů. V tomto faktoru dominují rizika jako jsou obtíže spojené s dodržováním pravidel

(73,6 %), selhávání v běžných životních situacích (64,2 %) a nezodpovědnost v chování (78,3 %). (Drahý, Hůrka, Petras, 2018)

3.2 Vyhodnocování programu zacházení

Vyhodnocování PZ probíhá jednou za měsíc ve věznici pro mladistvé, jednou za dva měsíce ve výstupních oddílech věznic s ostrahou a se zvýšenou ostrahou, jednou za tři měsíce ve věznici s ostrahou a jednou za šest měsíců ve věznici se zvýšenou ostrahou. Sledován je především pokrok v oblasti cílů a jednotlivých aktivitách. Dále se sleduje pořádek a kázeň. (Veteška, Fischer, 2020) Dle Prokúpkové in Veteška, Fischer (2020) by se měli zaměstnanci zabývat nejen průběžným vyhodnocováním PZ, ale i motivací odsouzených, řešit oblasti, které jsou pro ně rizikové. Dle Jiříčky a Kejřové (2015) je do hodnocení potřeba zařadit kromě selhání také další proměnlivé faktory, na které může mít intervence vliv (např. chování, prožívání apod.). Hůře se sleduje pokrok v terapii, ve změnách v postojích či sebenáhledu. Důležité je též pracovat s dynamickými faktory, hlavně s těmi nejrizikovějšími, které mohou být vodítkem pro klíčové plánování intervencí.

Zhodnocení PZ má hlavně srovnávací, informativní a motivační funkci. Příkladem je vypracovávání hodnocení k podmíněnému propuštění, kde se na konci píše i stanovisko věznice, které zahrnuje vyhodnocení nynějšího postoje klienta k jeho spáchané trestné činnosti a úspěšnost v oblasti řešení rizikových faktorů. Je tam zahrnuto i komplexní zhodnocení stupně připravenosti na propuštění z VTOS. (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021)

Jestliže by mělo být cílem PZ a intervencí snížení kriminality, tak by se měly soustředit na práci s trestnou činností a na kriminogenní rizika. Je třeba rozlišovat faktory podporující přímo kriminální chování (např. drogová závislost, nízký stupeň vzdělání apod.) a činitele mající méně přímý vztah přispívající k opakované trestné činnosti (např. špatné bydlení). Ale vždy záleží na konkrétní situaci, někdy může vliv kriminálního chování platit i obráceně. (Jiříčka, Kejřová 2015)

3.3 Principy efektivních intervencí

Jiříčka a Kejřová (2015) sdělují, že efektivními intervencemi se chápe takový způsob zacházení, který přinese empiricky dokazatelné pozitivní výsledky, kterými může být opravdu zjištěná recidiva do určitého počtu let od propuštění (většinou dva až tři roky) nebo riziko recidivy formulované statickými či dynamickými faktory. Andrews et. al.

in Jiříčka a Kejřová (2015) uvádí potvrzení mnoha meta-analytickými programy, že rehabilitační programy přispívají ke snížení recidivy. Existují tři principy efektivních intervencí – tzv. model R-N-R (Risk-Need-Responsivity) neboli princip rizik, potřeb a responzivity. (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021)

Drápal a Jiříčka in Drápal, Jiříčka, Raszková (2021) definují **princip rizika** jako míru intervence, která musí odpovídat míře kriminogenních rizik neboli musí přímo souviset s příčinami páchaní trestného činu. Intervence se zaměřuje na nejzávažnější rizikové faktory, tedy na životní oblasti. Příkladem může být nezvládnutí konfliktních situací, kdy je třeba zjistit, zda se jedná o spořádaného člověka, který selhal ve zvláštní situaci či jde-li o chronického agresora s mnoha násilnými trestnými činy. Na základě toho posouzení se volí intervence, která může být formou jednorázové konzultace s následným zařazením do práce až po dlouhodobou skupinovou psychoterapii. Nesprávně zvolená intervence může mít za následek nejen mrhání prostředky, ale také může dojít ke zvýšení kriminogenních rizik u odsouzeného. (Jiříčka, Kejřová, 2015)

Princip kriminogenních potřeb stanoví, že intervence by měla cílit pouze na potřeby, které jsou označovány jako kriminogenní. Takovými potřebami se rozumí faktory, na jejichž základě se pachatel rozhoduje o spáchání činu či je veden ke kriminálnímu chování. Příkladem jsou sexuální potřeby nebo touha dominovat ve vztazích, obohacení apod. Potřeby jsou klíčovou částí intervenčního plánu – u drogově závislého člověka nejde pracovat s touhou pro droze, u beznadějně zadluženého nelze vynechat dluhové poradenství. Intervenční plán bez potřeb je nevhodně působící a může zvýšit riziko recidivy. (Jiříčka, Kejřová, 2015)

Dle Drápala a Jiříčky (in Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021) je potřeba u **principu responzivity** volit intervenční styl tak, aby odpovídal rozumovým schopnostem a osobnostním charakteristikám vězněného. Z toho vyplývá důležitost vnímavosti, responzivity ke stylu učení odsouzeného, přizpůsobit intervence na jeho silné stránky, motivaci, osobnost, pohlaví atd. Zároveň je také důležité si všimnout určitých omezení vězněného – např. mentální retardace.

Lösel in Drápal, Jiříčka, Raszková (2021) považuje za efektivní intervence (kromě modelu R-N-R) také ty, které vycházejí z přímého a zřetelného modelu příčin trestného činu, který je odvozen z empirických dat (např. hodnotí změny v chování a v osobnostních charakteristikách). Dále ty, které diferencují rizika podle míry

závažnosti, případně rozlišují i intervenční stupně. To znamená, že na vysoce či středně rizikové odsouzené jsou zaměřeny intenzivnější intervenční programy, zatímco na ty s nižším rizikem jsou použity méně intenzivní či minimální programy. Dále Lösel považuje za důležité zaměřením se více na dynamická rizika a průběžné vyhodnocování postojů, motivace a chování odsouzených.

3.4 Měření efektivity

Stěžejní knihou pro tuto podkapitolu je Jiříčka a Kejřová (2015). Aby byl konkrétní PZ efektivní, musí být ujasněn výběr cílové skupiny, prostředí, charakteristik a podmínek intervence nebo způsob měření výsledků. Výzkum často probíhá pod tlakem politiků a oni i laická veřejnost očekávají rychlou, jednoduchou a srozumitelnou odpověď. Což samozřejmě není možné. Efektivitu odborného zacházení lze chápat, jako kladné posunutí v prožívání nebo individuálních charakteristikách, či jako účinný pokles rizika recidivy. Existuje mnoho důvodů, proč se intervenční program zdá ze začátku efektivní, ale nakonec k žádnému efektu nedojde. Lösel in Jiříčka a Kejřová (2015) uvádí šest hlavních problémů metodologie měření účinnosti programů, které se soustřeďují na snížení rizika recidivy. (Jiříčka, Kejřová, 2015)

První je **obsah intervenčních programů**, kde proměnné jako je počet terapeutických hodin nebo délka programu nemusí být úměrný s velikostí efektu. Autoři vycházejí z psychoterapeutického výzkumu, ze kterého plyne, že některé procesní proměnné (např. terapeutická vazba, spolupráce odsouzeného) mohou být pro účinnost programů podstatnější než určité techniky. Druhým bodem je **kontrolní skupina**, kde by měl být použit náhodný výběr s obdobnou skupinou osob, kterým nebyla nabídnuta žádná intervence. Při odborném zacházení na odsouzené jen těžko najdeme prostředí, které by bylo bez psychosociálních prvků. Čím systematictější je působení na vězně v obvyklém VTOS, tím těžší je odlišit ho metodologicky od zjišťovaného intervenčního programu. Vhodnou taktikou je také (kromě intervencí a pozdějšího sledování recidivy) zjišťovat rizika a osobnostní charakteristiky vězňů prostřednictvím standardizovaných nástrojů, díky čemuž mohou být vytvořeny poměrně rovnocenné srovnávací skupiny. Třetím bodem je **mortalita**. Ta se týká ztráty osob ve studiích zkoumajících účinnost ať už probačních nebo vězeňských programů a pohybuje se mezi 10 až 50 %. Přibližně jedna čtvrtina je tvořena osobami, které program ukončili dobrovolně. Buďto ztratili motivaci nebo naději, že by jim program mohl pomoci při žádosti na podmíněné propuštění. Ostatní zkoumaní klienti jsou vyřazeni z důvodu neplnění podmínek

programu, porušení daných pravidel apod. Dlouhodobé systematické programy také obsahují zkušební období, v průběhu, kterého se vězni často rozhodnou odejít. Problém těchto ztrát je podstatný jak z metodologického, tak i klinického hlediska, jelikož ti, kteří program úspěšně dokončí, představují výrazný pozitivní výběr, zatímco odpadlíci mají mnohem větší míru recidivy. Pokud by se vzala v úvahu data odpadlíků v souboru absolventů, mohlo by dojít ke shodě výsledků s kontrolní skupinou, což by nebylo spravedlivé, jelikož odpadlíci neprodělali celý program. Aby nedocházelo k vysokým ztrátám, je doporučeno podrobně upřesnit přijímací kritéria do programu, do hodnocení zapsat motivační faktory a nedávat vězňům podnět pro nerealistická očekávání. Dalším bodem je **charakteristika odsouzených**. Zde je základním kamenem podrobné hodnocení rizik a potřeb odsouzených (osobnostní rysy, sociální fungování, kriminální kariéra apod.) pro stanovení rezpozivity na intervenci. Intervence by měly být cíleny na klienty se středně vysokým rizikem či na ty, kteří mají šanci na změnu osobnostních rysů. U osob s nízkými riziky zabraňuje recidivě přirozený protektivní mechanismus a u vysoce rizikových odsouzených či osob s psychopatickou osobností vedou intervence jen k nepatrným pozitivním změnám. Předposledním bodem je **komplexní výstupní měření**, při kterém je důležité u odsouzeného měřit osobnostní faktory, postoje, sociální dovednosti, projevy chování během uvěznění nebo jiné ukazatele adaptace. Studie, které používají uvěznění jako měřítko recidivy, ukazují vyšší účinek než studie, které používají porušení uložených podmínek za recidivu. Posledním bodem je **širší sociální kontext intervenčních programů**, kdy na výslednou recidivu nemají vliv jen rizikové faktory před a po intervenci, ale i sociální prostředí, do kterého se člověk po propuštění vrací. Proto je kladen důraz na důslednou postpenitenciární péči, přirozené protektivní faktory a přijatelné prostředí domova. (Jirička, Kejřová, 2015)

Dále je dle autorů důležité pro úspěšnou účinnost intervenčních programů věnovat se změně kriminogenních faktorů – a to jak osobnostních, tak i ostatních. Zde je několik zjištěných doporučení pro měření účinnosti:

- 1) Účinnost intervence není možné posoudit bez kvalitního vyhodnocení kriminogenních rizik.
- 2) Rozvoj sociálních dovedností, sebenáhledu a sebekontroly se musí týkat nalezených rizik, jinak hrozí vyvinutí dovedností nesprávným směrem.

- 3) Terapeutické působení pracující s trestným činem se zdá být u vězňů s duševní poruchou a poruchou chování, či se speciálními potřebami, účinnější než běžný výkon trestu.
- 4) Určitý psychoterapeutický směr není až tak důležitý, pokud se léčebný proces zaměřuje i na páchané trestné činnosti.
- 5) U mnoha cílových skupin je efektivita konkrétních intervencí známá, především díky zahraničním studiím. Jedná se o jednotky či desítky procent, ale nikdy není stoprocentní. Výzkumníci neumějí určit, zda snížení recidivy o určitý počet procent je odpovídající věnovanému úsilí a financím z veřejných zdrojů. To je na těch, kteří o tom rozhodují. (Jirička, Kejřová, 2015)

3.5 Překážky efektivity

Dle Novopacké, Podané, Buriánka et. al. (2023, online, cit. 2024-02-04) může selhávání v programech spočívat v neefektivním zařazování odsouzených do programů nebo v nedostačujících intervencích. Některé poznatky ukazují, že selhání a nedokončení programu může přispívat ke zvýšení rizika recidivy, a to nikoliv jen ve srovnání s odsouzenými, kteří program dokončí, ale i s těmi, kteří se žádného programu ani nezúčastnili. Z toho plyne kontraproduktivnost intervence pro některé odsouzené. Taktéž může mít nedokončení programu negativní dopad na morálku terapeutické skupiny či na motivaci terapeutů. Identifikování těchto klíčových prvků může poskytnout nové příležitosti k přetvoření strategií vězeňských programů, aby se účinněji řešila rizika spojená s jednotlivými vězni a lépe se posilovaly faktory, které jim pomáhají program úspěšně absolvovat. (Novopacká, Podaná, Buriánek et. al., 2023, online, cit. 2024-02-04)

Existuje mnoho faktorů, které mají pozitivní či negativní vliv na úspěšnost odsouzeného v programu. Dělíme je na faktory před-programové a programové. **Před – programové** se týkají přímo vězně (např. pohlaví, věk, závislosti). Nejčastějším ukazatelem úspěšnosti je **věk**. Z mnoha zahraničních studií vyplývá, že se zvyšováním věku roste možnost na úspěšné absolvování programu. Jiné studie zase neprokázaly vztah mezi věkem a úspěšností v programu. U **pohlaví** se ukazuje větší šance na úspěšnost u žen (ale většina studií je prováděna na mužích). Jako další sem patří **kriminální historie a délka pobytu ve VTOS**. Ti neúspěšní jsou většinou recidivisté, lidé mající více trestních záznamů, dále ti, kdo mají dlouhou kriminální historii se závažnými trestnými činy či spáchali čin už jako mladistvý. Dalším ukazatelem selhání je **zaměstnanost**.

Pokud byl vězeň před nástupem do VTOS zaměstnán na plný pracovní úvazek, má vyšší šanci na absolvování. Naopak ti neúspěšní jsou většinou osoby bez zaměstnání či bez stabilního zaměstnání a mají nižší příjmy. Pak zde hraje také roli **sociální prostředí**, kdy například odsouzení, kteří mají slabé komunitní zázemí nebo mají slabší sociální přizpůsobení, mají menší šanci na dokončení programu. Dalším ukazatelem je **vzdělání**. Ti, kteří mají nižší vzdělání, mají dle zahraničních studií tendenci v programu selhávat. Patří sem také **zkušenost se závislostí**, kdy právě ona zkušenost může být rizikem k selhání v programu. Ale autoři se v této oblasti neshodují, jiní tvrdí, že závislost s možností selhání nijak nesouvisí. Dalším ukazatelem jsou **osobnostní faktory**, kdy na úspěšné dokončení má šanci jedinec s neimpulzivním a rozumným chováním. Neúspěšným osobám chybí sebekontrola, jsou nezodpovědní, neproduktivní či trpí depresemi a úzkostmi. (Novopacká, Podaná, Buriánek et. al., 2023, online, cit. 2024-02-04)

Autoři dále vysvětlují, že **programové faktory** se vztahují k danému programu (např. zapojení do programu, motivace k účasti, chování během programu). Důležitou součástí již výše zmíněného principu responzivity je **motivační faktor** – dělí se na vnější a vnitřní motivaci. Obě části jsou důležité jako ukazatele úspěšnosti v programech. Pokud má odsouzený vysokou motivaci, tak má větší šanci na absolvování programu. Je tedy třeba neustále odsouzené motivovat, jelikož to může mít za následek vyšší míru zapojení do programových aktivit, čímž se zvyšuje možnost na úspěšné absolvování programu. Toto zapojení se také ukazuje jako silný indikátor úspěšnosti. U jedinců, kterým se v programu nedaří, je typická vysoká agresivita, delikventní chování během programu či úplná absence na programu. Ne vždy je tento ukazatel potvrzen. Lze tedy říci, že k tomu, aby byl program úspěšně absolvován, je třeba souběh před-programových a programových činitelů. V ČR zatím tyto faktory nebyly systematicky zkoumány. (Novopacká, Podaná, Buriánek et. al., 2023, online, cit. 2024-02-04)

III. EMPIRICKÁ ČÁST

Empirická část bakalářské práce bude vymezena hlavním cílem spolu s dalšími devíti dílčími cíli. Budu se věnovat otázce, jak sociální pracovníci ve VTOS vnímají efektivitu PZ a zda ji vůbec nějak měří. Práce se bude týkat pracovníků z vazební věznice Hradec Králové a dále z věznic Pardubice, Nové Sedlo, Rýnovice a Rapotice. Zajímá mě, jak se v jednotlivých věznicích či vazebních věznicích bude lišit názor pracovníků, a také samotné programy. Též bude důležité zjistit, jak jsou spokojeni s PZ a co by případně změnili. Celý výzkum bude proveden kvalitativní výzkumnou strategií, technikou polostrukturovaného rozhovoru.

4 Metodika výzkumu

V této části bakalářské práce se budu v následujících podkapitolách podrobně věnovat metodice výzkumu. Jako první budou naformulovány dílčí cíle, ty budou následovně transformovány do tazatelských otázek, které umožní jejich zkoumání. Další podkapitoly představí výzkumnou strategii, výzkumný vzorek, popis organizace a proces sběru dat. Nakonec budou posouzena rizika spojená s výzkumem.

4.1 Hlavní cíl a výzkumné dílčí cíle

Hlavním cílem výzkumné části je **zjistit, jak sociální pracovníci vnímají efektivitu programu zacházení pro resocializaci odsouzených ve věznicích a vazebních věznicích, kde je prováděn výkon trestu odnětí svobody**. Tento cíl je dále rozpracován do devíti dílčích cílů, které budou dále upraveny do následných tazatelských otázek uvedených v transformační tabulce.

Dílčím cílem 1 je zjistit, jaké metody a přístupy se využívají k měření účinnosti PZ. Budu se zajímat o to, zda vůbec jde měřit účinnost PZ a pokud ano, tak jaké metody či přístupy se k tomu využívají.

Dílčím cílem 2 je zjistit, jak sociální pracovníci hodnotí efektivitu PZ pro resocializaci. Zde se zaměřím na jejich vnímání účinnosti PZ. Jak oni sami posuzují efektivitu, jaké faktory přispívají k efektivitě či neefektivitě programů a jaké programy jsou nejúčinnější a jak podporují proces resocializace. Dále také na to, zda vnímají dostatečnou podporu ze strany vězeňského systému, jak moc je důležitá úroveň zapojení odsouzených do PZ, co by doporučili pro zvýšení účinnosti programů a jak hodnotí kvalitu a dostupnost školení.

Dílčí cíl 3 se bude týkat toho, jak sociální pracovníci vnímají úlohu vzdělávacích a pracovních programů a jejich přínos k resocializaci odsouzených. Budu se zajímat o to, které vzdělávací či pracovní aktivity jsou považovány ze strany pracovníků za důležité a jak mohou pozitivně působit z pohledu resocializace.

Dílčí cíl 4 bude zaměřen na to, jak sociální pracovníci hodnotí vliv rodinných a sociálních vazeb odsouzených na jejich úspěšnou resocializaci a jak programy podporují udržování těchto vazeb. Otázky budou směřovat k tomu, jak rodinné a sociální vazby mohou pozitivně i negativně ovlivnit odsouzené a jaké aktivity je posilují. Dále mě

bude zajímat, jaké programy nebo aktivity podporují tyto vazby a jaká opatření zajišťují udržení těchto vazeb ve věznici či vazební věznici.

Dílčím cílem 5 je zjistit, jaký vliv mají PZ na proces resocializace odsouzených podle sociálních pracovníků. Zaměřím se na jejich osobní pohled a vnímání těchto programů na resocializaci vězňů a které aspekty programů považují za obzvláště účinné nebo naopak problematické.

Dílčím cílem 6 je zjistit, jak z pohledu sociálních pracovníků odsouzení vnímají efektivitu a přínos PZ pro svou resocializaci. Zde se zaměřím na to, zda se liší mezi pracovníky a odsouzenými vnímání účinnosti programů a pokud ano, kde jsou největší rozdíly. Dále jaké dopady mají programy podle jejich zkušeností na motivaci odsouzených ke změně, jaký vliv mají individuální charakteristiky vězňů na jejich účasti a angažovanosti v programech, a nakonec zda jsou nějaké programy nebo aktivity, které odsouzení obzvláště přijímají.

Dílčí cíl 7 se bude věnovat tomu, zda jsou odsouzení zapojováni do plánování a hodnocení PZ. Otázky budou směřovat na to, jak jsou odsouzení zapojeni do hodnocení a plánování a také, jak zajišťují, aby byl hlas odsouzených zohledněn při tvorbě či hodnocení PZ.

Dílčím cílem 8 je zjistit, jak spolupráce mezi sociálními pracovníky a dalším odborným personálem ovlivňuje efektivitu PZ. Zde se budu ptát na to, jak by popsali vzájemnou spolupráci a jaký má vliv na úspěch programů.

Dílčí cíl 9 se bude věnovat tomu, jak sociální pracovníci zjišťují a řeší specifické potřeby různých skupin odsouzených v rámci PZ. Budu zjišťovat, jak identifikují a řeší specifické potřeby různých skupin odsouzených, kde jsou myšleni drogově závislí, mentálně postižení, nebo také ženy, mladiství apod. A také jestli se nějak liší ukazatele či měření efektivity PZ pro tyto skupiny odsouzených.

4.1.1 Transformační tabulka

V následující tabulce jsou přehledně uvedeny dílčí cíle a tazatelské otázky, kterými budou dílčí cíle naplněny. Během rozhovoru mohou být tyto otázky doplněny o další dotazy.

Tab. 1: Transformační tabulka

Hlavní cíl	
Zjistit, jak sociální pracovníci vnímají efektivitu programu zacházení pro resocializaci odsouzených ve věznicích a vazebních věznicích, kde je prováděn výkon trestu odnětí svobody.	
Dílčí cíle	Tazatelské otázky
DC1: Zjistit, jaké metody a přístupy se využívají k měření účinnosti PZ.	TO1: Jde vůbec měřit účinnost programů zacházení? Pokud ano, jaké metody či přístupy se používají k měření úspěšnosti programů?
DC2: Zjistit, jak sociální pracovníci hodnotí efektivitu PZ pro resocializaci.	<p>TO2: Jak Vy osobně posuzujete efektivitu těchto programů?</p> <p>TO3: Které faktory podle Vás přispívají k jejich efektivitě nebo neefektivitě?</p> <p>TO4: Jaké jsou podle Vašich zkušeností hlavní překážky k úspěchu těchto programů?</p> <p>TO5: Jaké resocializační aktivity či programy se ukázaly být nejúčinnějšími ve Vaší praxi a jakým způsobem podporují proces resocializace odsouzených?</p> <p>TO6: Vnímáte dostatečnou podporu ze strany vězeňského systému pro provádění těchto programů?</p> <p>TO7: Jaký vliv má podle Vás úroveň zapojení odsouzených na efektivitu programů?</p> <p>TO8: Jaké změny byste doporučil/a pro zvýšení efektivitě těchto programů?</p> <p>TO9: Jak hodnotíte dostupnost a kvalitu školení pro sociální pracovníky pracující s těmito programy?</p>
DC3: Zjistit, jak sociální pracovníci vnímají úlohu vzdělávacích a pracovních programů a jejich	<p>TO10: Které vzdělávací či pracovní programy/aktivity považujete za důležité?</p> <p>TO11: Jak podle Vás na odsouzené mohou pozitivně působit pracovní a vzdělávací aktivity z pohledu resocializace?</p>

<p>přínos k resocializaci odsouzených.</p>	
<p>DC4: Zjistit, jak sociální pracovníci hodnotí vliv rodinných a sociálních vazeb odsouzených na jejich úspěšnou resocializaci a jak programy podporují udržování těchto vazeb.</p>	<p>TO12: Jaké programy/aktivity podporují rodinné a sociální vazby? TO13: Jak tyto vazby mohou pozitivně i negativně ovlivnit odsouzené? TO14: Jaká opatření zajišťují udržení vazeb ve věznici/vazební věznici?</p>
<p>DC5: Zjistit, jaký vliv mají PZ na proces resocializace odsouzených podle sociálních pracovníků.</p>	<p>TO15: Jak Vy osobně vnímáte vliv těchto programů na resocializaci odsouzených? TO16: Které aspekty programů považujete za obzvláště účinné nebo naopak problematické?</p>
<p>DC6: Zjistit, jak z pohledu sociálních pracovníků odsouzení vnímají efektivitu a přínos PZ pro svou resocializaci.</p>	<p>TO17: Liší se podle Vás vnímání efektivity programu zacházení mezi odborným personálem a odsouzenými? Pokud ano, kde dochází k největším rozdílům? TO18: Jaké dopady mají tyto programy podle Vašich zkušeností na motivaci odsouzených ke změně? TO19: Jaký vliv mají individuální charakteristiky odsouzených (např. věk, pohlaví, typ a délka trestu) na jejich účasti a angažovanosti v programech? TO20: Existují nějaké konkrétní programy nebo aktivity, které byly ze strany odsouzených obzvláště dobře přijaty?</p>

<p>DC7: Zjistit, zda jsou odsouzení zapojováni do plánování a hodnocení PZ.</p>	<p>TO21: Jak jsou odsouzení zapojeni do plánování a hodnocení programu zacházení?</p> <p>TO22: Jaké metody či nástroje využíváte k zajištění, že hlas odsouzených byl zohledněn při tvorbě a hodnocení programu zacházení?</p>
<p>DC8: Zjistit, jak spolupráce mezi sociálními pracovníky a dalším odborným personálem ovlivňuje efektivitu PZ.</p>	<p>TO23: Jak byste popsal/a spolupráci mezi sociálními pracovníky a odborným personálem a jaký má tato spolupráce vliv na úspěch programů?</p>
<p>DC9: Zjistit, jak sociální pracovníci zjišťují a řeší specifické potřeby různých skupin odsouzených (např. ženy, mladiství, drogově závislí apod.) v rámci PZ.</p>	<p>TO24: Jak identifikujete a řešíte specifické potřeby různých skupin odsouzených?</p> <p>TO25: Liší se nějak ukazatele či metody měření účinnosti programů pro specifické skupiny odsouzených?</p>

4.2 Výzkumná strategie

Pro výzkum jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii. Tato strategie se vyznačuje tím, že problém je nejprve chápán z perspektivy samotných účastníků, a poté je tento pohled analyzován a přetvořen do formy pracovních hypotéz. (Trousil, Jašíková, 2015) Dle Hendla (2016) jsou jeho výhodami schopnost zkoumání v přirozeném prostředí, dobře reagovat na místní podmínky a situace a získávat rozsáhlejší popis pro podrobnější analýzu.

Pro zjištění dílčích cílů byla využita technika polostrukturovaného rozhovoru dle výše uvedených tazatelských otázek, občas doplněné o otázky sondážní, z důvodu

časové tísně pracovníků. Podle Zandlové in Zandlová, Novotná, Špaček a Šťovíčková (2019) je výhodou, že jsou zde předem stanovena témata, kterým se chce výzkumník věnovat a zároveň účastníci rozhovoru mají dostatek prostoru pro své vyjadřování. Otevřená a flexibilní povaha polostrukturovaného rozhovoru umožňuje jak výzkumníkovi, tak informantovi během rozhovoru společně objasňovat významy otázek a odpovědí, čímž se snižuje riziko nedorozumění.

4.3 Volba a charakteristika výzkumného souboru

Výzkum je zaměřen na sociální pracovníky ve věznicích a vazebních věznicích, kde je prováděn VTOS. Z důvodu prvotního velkého odmítání, kdy jsem prostřednictvím e-mailu napsala do prvních dvou nejbližších vazebních věznic a pěti věznic, jsem nakonec rozeslala zprávy po skoro celé České republice. Nakonec mi rozhovor byl schválen v jedné vazební věznici a sedmi věznicích, přičemž jedna z věznic se mi poté omluvila, že z důvodu vytížení personálu, se nemohou zúčastnit. Výzkumu se tedy celkem zúčastnilo sedm informantů.

Tab. 2: Specifikace výzkumného vzorku

Informant	Pohlaví	Stupeň zabezpečení	Délka praxe ve věznici/vazební věznici
In.1 - osobně	Muž	Nízký	16-17 let
In.2 - osobně	Žena	Vysoký	20 let
In.3 - online	Žena	Nízký, střední i vysoký	7 let
In.4 - online	Žena	Nízký, střední i vysoký	19 let
In.5 - online	Žena	Nízký, střední i vysoký	11 let
In.6 - online	Žena	Nízký, střední i vysoký	35 let
In.7 - osobně	Muž	Střední a vysoký	10 let

4.4 Průběh šetření a popis organizace

Věznice a vazební věznice byly kontaktovány prostřednictvím e-mailu během listopadu 2023 a ty, které s rozhovorem souhlasily, bylo domluveno kontaktování v průběhu ledna 2024, kdy se domlouval přesný termín setkání. Tam, kde ředitel věznice či vazební věznice povolil osobní kontakt, probíhal rozhovor v únoru 2024. To se týkalo tři informantů (In.1, In.2 a In.7). U dalších dvou věznic ředitelé prosbu o rozhovor zamítli

a svolili pouze k odpovědím prostřednictvím e-mailu. Na druhou stranu byli poskytnuti z každé věznice dva informanti (In.3, In.4, In.5 a In.6).

Před zahájením výzkumu byli účastníci informováni o formě a průběhu šetření, přičemž byla odhadnuta doba trvání přibližně na hodinu a půl. Dále byly dohodnuty formální aspekty provedení rozhovoru jako mlčenlivost a anonymizace dat. Prosba o nahrávání rozhovoru byla zamítnuta a odpovědi na otázky byly zaznamenány do poznámkového bloku a následně byly využity při zpracování výsledků. Informanti reagující prostřednictvím e-mailu byli z mé strany požádáni o vyplnění do konce února, a i s nimi byla domluvena anonymizace dat.

Výzkum byl realizován s přihlédnutím k dostupnosti a časovým omezením pracovníků. Nejprve proběhlo šetření ve vazební věznici Hradec Králové a věznici Pardubice. O týden později následovala věznice Rýnovice. Rozhovory probíhaly v kanceláři pracovníků. V jednom případě byla kancelář umístěna přímo na oddělení s vysokým stupněm zabezpečení. Poté už jsem jen čekala na ostatní informanty, kteří reagovali skrze e-mail.

4.5 Způsob zpracování získaných údajů

Pro empirickou část jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii, technikou polostrukturovaného rozhovoru. Po dokončení rozhovorů bylo hlavním cílem co nejrychleji zpracovat získané informace. Údaje byly zaznamenávány do poznámkového bloku, které jsem pak následně přepsala do elektronické podoby na osobním počítači. Zvolila jsem tuto podobu z důvodu větší přehlednosti a také jednoduchosti, když jsem měla domluvené čtyři informanty formou e-mailu. V průběhu přepisu jsem se snažila o uchování co největší míry autenticity. Jeden rozhovor byl poměrně vulgární a drsný, takže jsem se ho rozhodla nezveřejňovat v příloze a v případě využití přímých citací jsem vynechala vulgární slova. Za pomoci funkce zvýrazňování jsem si v rozhovorech zabarvovala klíčová slova a zajímavosti vycházející z odpovědí informantů. Využila jsem tedy techniku kategorizování a sumarizování. Použila jsem i přímé citace informantů či jejich parafráze.

4.6 Rizika výzkumu

Vzhledem k častým zprávám přeplněnosti věznic a nedostatku personálu je možné, že mi nebude umožněn osobní rozhovor či bude zamítnut úplně. S tím souvisí i různé míry zabezpečení věznic, z čehož vyplývá, že věznice s vysokým stupněm

zabezpečení mohou být ke schválení mé žádosti skeptičtější. Dojde-li k povolení osobního setkání, může dojít ke komplikacím ohledně času a koordinace, jelikož zaměstnanci jsou často přetíženi administrativou a disponují omezeným časem. Kromě toho je třeba brát v úvahu potenciální únavu informantů, která by mohla ovlivnit kvalitu a hloubku poskytnutých odpovědí. Dále může hrozit obava ohledně anonymity a ochrany dat u pracovníků, která by mohla vyvolat nejistotu ohledně odhalení jejich identity, což by mohlo omezit jejich ochotu mluvit otevřeně. K tomu se pojí i pocit nátlaku, kdy by se museli vyjadřovat pozitivně o své práci a instituci, což může ovlivnit upřímnost odpovědí. Je také třeba zvážit, že se může diskutovat o náročných či stresujících aspektech práce, a to může zvýšit stres u pracovníků.

Při získávání informací od informantů prostřednictvím e-mailu se objevují též rizika. Bez osobního kontaktu může být obtížnější ověřit identitu odpovídající osoby a zjistit, zda jsou odpovědi skutečně jejími vlastními myšlenkami nebo zda byly nějak ovlivněny třetí stranou. E-mailová komunikace může být limitující ve vyjádření emocí a postojů, které by byly zřejmé při osobním rozhovoru či rozhovoru vedeném v online prostředí s kamerou. Dále také mohou být informanti méně motivováni odpovídat na všechny otázky nebo mohou některé vynechat. S tím souvisí i možné nepochopení otázky a komplikovanější proces vysvětlování skrze e-mail.

5 Popis a interpretace dosažených výsledků

V této kapitole budou interpretovány zjištěné informace od informantů, tedy sociálních pracovníků. Vyhodnocení bude rozděleno dle jednotlivých dílčích cílů a tazatelských otázek. Kromě informací, ve kterých bude panovat shoda, uvedu i zajímavé či ojedinělé poznatky. Při interpretaci budu využívat jak parafráze, tak přímé citace.

5.1 DC1: Zjistit, jaké metody a přístupy se využívají k měření účinnosti PZ.

TO1: Jde vůbec měřit účinnost programů zacházení? Pokud ano, jaké metody či přístupy se používají k měření úspěšnosti programů?

Více informantů (In.1, In.2, In.4 a In.7) uvádí, že účinnost PZ je možné měřit prostřednictvím **recidivy**, tedy opětovného spáchání trestné činnosti po propuštění z věznice. Tento přístup je považován za hlavní indikátor úspěšnosti PZ, jelikož jeho cílem je připravit odsouzené na soběstačný život po propuštění v souladu se zákonem. In.7 ale dodává, že *„je to individuální, někdo tu je i po osmé... museli by se sledovat i po propuštění.“*

Několik informantů (In.2, In.3 a In.6) zdůrazňuje i využití **nástroje SARPO** jako metody pro měření účinnosti PZ. Tento nástroj umožňuje čtvrtletní hodnocení vězně a zahrnuje analýzu rizik a potřeb odsouzených, což slouží k přizpůsobení a optimalizaci PZ. Podle In.2 se u SARPA nachází problém v tom, že *„se tam vyjadřuje i odsouzený a oni rádi lžou, takže kolikrát vyjde líp recidivista než prvotrestaný, protože recidivista už v tom umí chodit.“*

In.4 uvádí, že u specializovaných oddílů a programů, jako například „Motivátor, Zuřivec, 3Z“, je možné účinnost PZ měřit konkrétněji, ale *„všeobecně to nejde...jedná se o subjektivní nástroje, ne objektivní.“* Dále také zdůrazňuje, že pokud nedojde ke **standardizaci** speciálně výchovných **aktivit**, tak to měřit ani nepůjde. In.5 uvádí, že PZ měřit nelze.

Shrnutí DC1: Z výše uvedeného vyplývá, že k měření účinnosti PZ se využívají různé metody a přístupy, jejichž aplikace a účinnost se však různí. Hlavním indikátorem účinnosti PZ je recidiva. Tento přístup uvedlo nejvíce informantů a je považován za zásadní, jelikož hlavním cílem PZ je připravit odsouzené po propuštění na život

v souladu se zákonem. Nicméně měření pomocí recidivy vyžaduje komplexní přístup a zahrnuje sledování jednotlivců i po jejich propuštění, což je ztíženo individuálními rozdíly mezi odsouzenými (například životní situace, dostupnost podpory okolí), a to může výrazně ovlivnit pravděpodobnost, že se osoba vrátí k trestné činnosti.

Další metodou je nástroj SARPO, který umožňuje čtvrtletní hodnocení vězně a zahrnuje analýzu rizik a potřeb odsouzených. Výzvou však je, že odsouzení mnohou ve svých výpovědích lhát, což může vést ke zkreslení výsledků. Dle jedné výpovědi je ale měření účinnosti PZ prakticky nemožné, dokud nedojde ke standardizaci programů. Zatím je tedy možné efektivitu zkoumat u specializovaných programů. Dále se objevil pouze jeden názor, že účinnost PZ měřit nelze, což ukazuje na skepticismus vůči existujícím metodám měření.

I přes rozdílné názory a přístupy je měření účinnosti PZ možné, avšak je třeba brát v úvahu omezení spojená s jednotlivými metodami. Potřeba sledování jedinců po propuštění, subjektivita odpovědí a nutnost standardizace programů představují hlavní výzvy pro objektivní hodnocení účinnosti.

5.2 DC2: Zjistit, jak sociální pracovníci hodnotí efektivitu PZ pro resocializaci.

TO2: Jak Vy osobně posuzujete efektivitu těchto programů?

Informanti používají různé metody k posouzení efektivitu programů, včetně recidivy zmíněné v DC1. In.1 uvádí, že využívá **zpětné vazby od neziskových organizací**: „...spolupracuje např. s neziskovkou, tak si občas zjistím zpětnou vazbu, jak se mu daří apod. Když ne, tak se většinou vrátí, což je recidiva, jak jsem zmínil.“ Dále tento informant uvádí i úspěch odsouzených v **rekvalifikačních kurzech**: „Třeba když se odsouzený rozhodne pro rekvalifikaci nebo si udělat svářečák, tak si to mohu zkontrolovat, takže i zde mám zpětnou vazbu. Ale musím říct, že zhruba devadesát pět procent odsouzených se po kurzu nevrátí. Takže tím chci říct, že zrovna tohle má smysl nejen pro program zacházení, ale i věznici a výkon trestu odnětí svobody.“ (In.1)

In.2 a In.4 posuzují efektivitu na základě **motivace**: „... dám jim kontakty, ať si zavolají, kde jim poradí, ať udělají, co jim řeknou... pak si to zkontroluju, jestli to udělali, takhle je motivuju já.“ (In.2) S tím souhlasí i In.7, který ale uvádí i možnost posouzení na základě **aktivity** odsouzeného: „Jestli je nebo není aktivní. Píšeme vyhodnocení aktivity, což někdy zabere i 64 hodin práce (byl/nebyl apod.).“

Oni se snaží účelově.“ In.3 a In.6 uvádějí, že účinnost není posuzována sociálními pracovníky.

TO3: Které faktory podle Vás přispívají k jejich efektivitě nebo neefektivitě?

Klíčovými faktory jsou **motivace** odsouzených a **víra pracovníků** v jejich změnu, které zdůrazňuje In.1: *„Vězeň musí chtít a pracovník by měl věřit.“* Motivaci vyzdvihuje i In.4: *„Motivace k zapojení se ze strany odsouzeného, vhodné nastavení a aktualizace ze strany speciálního pedagoga v součinnosti i s ostatními odbornými pracovníky.“* Zajímavý podnět podává In.7, který říká, že: *„Mělo by to být založeno na **dobrovolnosti**, což vlastně souvisí i s motivací. Generální ředitelství vytváří podmínky, že je musíme nutit do nepopulárních programů, abychom mohli čerpat z fondů EU.“*

Efektivita je také zvýšena, když aktivity vedou **odborníci z praxe**: *„Největší smysl to má vždy, když aktivity mají smysl, to znamená, že je vede někdo z praxe, kdo se tím zabývá.“* (In.1) Jako další faktor je zmíněno **vedení věznic**: *„Docela dobrý vedení, když něco potřebujeme, většinou nám to odsouhlasí a podepíšou, máme jejich důvěru, taky jsme si ji tvrdě vydřeli.“* (In.2) Jiní uvedli osobní zájem odsouzeného (In.3) a vhodný výběr aktivit (In.5) jako důležité aspekty pro efektivitu programu.

TO4: Jaké jsou podle Vašich zkušeností hlavní překážky k úspěchu těchto programů?

Dle In.1 a In.2 patří mezi hlavní překážky **standardizace programů**, která se teprve připravuje: *„...co věznic, to jiná aktivita, **nejednotnost**, ale už se na tom pracuje, programy se budou standardizovat, takže to všichni budou muset dělat stejně.“* (In.1) Informant dále uvádí **přeplněné skupiny** na aktivity, **administrativní zátěž** a **nedostatek odborného** personálu: *„Kdo vede aktivitu, musí vědět o čem mluví, ne aby to jen četl, musí jim to vysvětlit a zodpovědět otázky.“* (In.1)

Zajímavý byl dodatek In.2: *„Aktivity pro odsouzené se mi přičí, zapomíná se na to, že tu **nejme pro odsouzené, ale pro společnost, pro její ochranu. Vždyť si to vemte, kolik programů má odsouzený, ale kolik programů je pro oběti?!“***

In.3, I.4, In.5 a In.6 se shodují a říkají, že záleží hlavně na **osobnosti odsouzeného**, na tom, jak se snaží či nesnaží. In.4 ale dodává, že jde i o to, jak jsou aktivity vedeny. Přiklání se k tomu též In.7: *„Najdou se tu třeba i 17x trestání, proč*

s takovými ztrácet čas, nelze pracovat se všemi. Nebo se jich i hodně snaží dostat důchod nebo nějaké dávky, jen aby nemuseli pracovat...“

TO5: Jaké resocializační aktivity či programy se ukázaly být nejúčinnějšími ve Vaší praxi a jakým způsobem podporují proces resocializace odsouzených?

Jako účinné se jeví rekvalifikační kurzy (In.1), spolupráce s neziskovými organizacemi: *„No ani ne tak aktivity, jako organizace Laxus, vězni dostanou volný pohyb a můžou tam sami docházet.“* (In.1) a **extramurální aktivity** (In.4, In.7). Velký význam má také práce na sobě v rámci individuálních programů, kde se dá zacílit na problémy (In.7). Dále In.2 a In.7 poukázali i na důležitost **práce**, ale In.2 vyjádřil svůj nesouhlas s danými nároky na odsouzené: *„Máme moc **nízké nároky** na odsouzené do zaměstnání... chodí tam radši než na nějaké programy. Programy jsou hlavně pro nemotivované recidivisty neboli pro ty, co nešli do práce.“* In.3. a In.5 uvádějí, že to není v kompetenci sociálního pracovníka, neumějí to vyhodnotit. Podle In.5: *„Nedokážeme posoudit, protože **nemáme zpětnou vazbu z venku.**“*

In.2 skepticky dodává: *„Je to těžký, něco funguje jen chvíli... **Vybírají se ti, jak by se to mělo dělat**, takže efektivita vysoká, pak to začne po čase upadat. Hlásí se hlavně, aby měli benefity. Jsme nejlevnější zaopatřovací ústav.“*

TO6: Vnímáte dostatečnou podporu ze strany vězeňského systému pro provádění těchto programů?

Názory na podporu ze strany systému se liší. Někteří informanti vnímají dostatečnou podporu (In.1, In.2), zatímco jiní poukazují na **nedostatek finančních prostředků** (In.3, In.4, In.6) a potřebu většího počtu **odborných pracovníků** (In.4). In.5 nevnímá dostatečnou podporu, ale více neuvedl. In. 7 uvádí: *„Vnímám **nucení**, aby se vše dělalo jen podle představ Generálního ředitelství VS ČR, takže za mě je podpora nucená. Je to prostě na úkor povinností.“*

K tomuto tématu se dlouze vyjádřil In.4: *Jsme zavaleni administrativou a k tomu mnohdy suplujeme práci dozorčí služby, navádění atd. Není personál ani ve služebním poměru. **Práce ve věznicích není politiky a ani veřejností brána a vnímána jako prestižní a pro společnost velmi potřebná... nejsme dobře finančně ohodnoceni. V ČR je vysoké procento recidivy, každé uvěznění stojí strašné peníze daňové poplatníky a společnost je méně bezpečná...“***

TO7: Jaký vliv má podle Vás úroveň zapojení odsouzených na efektivitu programů?

Všichni informanti se shodují, že **úroveň zapojení** odsouzených je **klíčová** pro efektivitu programů. Motivovaní odsouzení mají tendenci dosahovat lepších výsledků a projevovat pozitivní změny v chování: „...*když jsou odsouzení motivovaní, tak jsou skvělí. Často ale rádi obcházejí, takže si počkají na jiného pracovníka, u kterého vědí, že je lepší zrovna na to, co chtějí.*“ (In.2) In.7 dodává, že pokud chceme efektivitu, musí být programy založeny na **dobrovolnosti**: „...*jakmile to mají prostě nuceně, tak je efektivita nulová, ale je to individuální. Prostě pokud je to na bázi dobrovolnosti, je efektivita velká a naopak.*“

TO8: Jaké změny byste doporučil/a pro zvýšení efektivity těchto programů?

Doporučení zahrnují **sjednocení** programů pro všechny věznice (In.1), **snížení počtu lidí na aktivitách** (In.1, In.7), **zvýšení počtu odborných zaměstnanců** (In.4, In.5, In.7), zvýšení počtu setkání mezi lektory pro sdílení zkušeností (In.1) a zaměření se na dobrovolnou účast na programech (In.7). In.3 a In.6 uvedli, že pokud sami odsouzení se nebudou chtít změnit a něco se sebou udělat, jsou všechny změny zbytečné. In.2 řekla: „*Neumím na to odpovědět, nechci to jen kritizovat, je to o osvícenosti těch nahoře, aby poslouchali ty dole.*“

TO9: Jak hodnotíte dostupnost a kvalitu školení pro sociální pracovníky pracující s těmito programy?

Hodnocení dostupnosti a kvality školení se různí, přičemž někteří informanti považují školení za **dostatečná** (In.3, In.5, In.6, In.7, In.4), zatímco jiní navrhují jejich zlepšení a větší zaměření na motivaci pracovníků: „*Mělo by se to zlepšit a více nás motivovat, ale to až dojde na to sjednocení pro všechny věznice.*“ (In.1) In.2 uvedla: *Neptejte se mě... Mám za sebou školení, které trvalo 16 hodin... a školil mě někdo, kdo ve věznici nikdy nebyl. Ale jak kdy je to školení dobrý nebo špatný. Od lidí z praxe je to vždy dobrý, ale je to málo kdy.*“

Shrnutí DC2: Výsledky ukazují, že efektivita PZ je komplexním tématem, na které se názory sociálních pracovníků liší v závislosti na jejich zkušenostech a pracovním prostředí. Zároveň je zřejmé, že pro dosažení lepších výsledků

v resocializaci je nutné zohlednit jak individuální potřeby a motivaci odsouzených, tak strukturální a organizační aspekty vězeňského systému.

Zejména je důležité podporovat motivaci odsouzených k účasti na programech a zajišťovat, aby tyto programy byly relevantní a přínosné pro jejich osobní a profesní rozvoj. Informátoři považují za nejúčinnější aktivity rekvalifikační kurzy, spolupráci s neziskovými organizacemi, práci a speciálně výchovné aktivity. Důraz na individuální přístup, vhodný výběr a vedení aktivit odborníky z praxe, a také dostatečná podpora jak ze strany vězeňského systému, tak ve formě finančních a personálních zdrojů, jsou klíčové faktory pro zvýšení nejen účinnosti PZ, ale vedou i k větší motivaci a efektivitě pracovníků.

Administrativní zátěž a nedostatek odborného personálu jsou hlavními bariérami, které omezují možnost věnovat se přímé práci s odsouzenými. Pro zvýšení efektivity programů je tedy nezbytné snížit administrativní zátěž na pracovníky, standardizovat programy v rámci celého vězeňského systému a zvýšit počet odborných pracovníků. Informanti také poukazují na význam dobrovolné účasti na programech, snížení počtu účastníků v aktivitách pro zajištění kvalitnějšího přístupu a na potřebu zpětné vazby o úspěšnosti resocializace po propuštění. Dle většiny informantů je školení na dostatečné úrovni, ale i tak se jeví investování do vzdělávání a školení sociálních pracovníků jako velmi důležité.

5.3 DC3: Zjistit, jak sociální pracovníci vnímají úlohu vzdělávacích a pracovních programů a jejich přínos k resocializaci odsouzených.

TO10: Které vzdělávací či pracovní programy/aktivity považujete za důležité?

Informanti zdůrazňují význam široké škály vzdělávacích a pracovních programů, včetně právního vzdělávání, finanční gramotnosti, IT dovedností, komunikačních dovedností (In.1: „...*komunikace... tou myslím naučit se řešit krizové situace.*“) a osobního rozvoje. In.2 a In.7 uvádějí, že **práce** je vůbec to nejdůležitější. In.7: „*Musí si vytvořit nebo udržet pracovní návyky. Každý by měl pracovat. Takže velmi dbáme na pracovní aktivity a pracovní výchovu.*“ Zdůrazněn je také význam terapeutických programů (In.2) a speciálně výchovných aktivit (In.4). In.3 dodává, že důležité jsou všechny programy, ve kterých se **odsouzený aktivně účastní**.

TO11: Jak podle Vás na odsouzené mohou pozitivně působit pracovní a vzdělávací aktivity z pohledu resocializace?

Informanti se shodují, že pracovní a vzdělávací aktivity mohou mít **pozitivní vliv** na resocializaci odsouzených. Zaprvé tím, že podporují **vytváření a upevnění pracovních návyků**, posilují **disciplínu** a zdravé životní návyky: „*Určitě v tom, aby zůstali v režimu a udržovali si zdravé návyky.*“ (In.2), „*Jedině pozitivně, smysluplně využívá svůj volný čas pro sebe.*“ (In.6), „*...musí si udržet pracovní návyky, kázeň, bez toho se venku neobejdou.*“ (In.7) In.5 říká, že je to hlavně o spolupráci: „*Pokud bude spolupracovat, tak pozitivně, pokud ne, tak ne.*“

Zadruhé tím, že **získá** či si **rozšíří znalosti a dovednosti**, které bude moct využít po propuštění: „*A v rámci vzdělávacích... no, aby jim v tý hlavě po propuštění něco zůstalo... to by bylo fajn.*“ (In.1) Vzdělávací programy, které se týkají praktických dovedností nebo poskytují odborné vzdělání, jsou považovány za klíčové pro zlepšení šancí odsouzených na trhu práce po propuštění: „*A je samozřejmě dobré, když se tu vyučí a využijí pak řemeslo po propuštění.*“ (In.7)

Shrnutí DC3: Ze zjištěných informací vyplývá, že informanti vnímají vzdělávací a pracovní programy jako klíčové pro resocializaci odsouzených. Zdůrazňují různé programy a aktivity, které jim připadají důležité, z čehož plyne, že každý vnímá za důležité něco jiného. Práce je ale všemi považována za zásadní, přičemž důraz je kladen na vytváření a udržování pracovních návyků. Vzdělávací programy soustředěné na praktické dovednosti nebo odborné vzdělání jsou považovány za důležité pro zlepšení šancí odsouzených na trhu práce. Spolupráce odsouzených v těchto aktivitách je klíčová pro jejich úspěšnou resocializaci.

5.4 DC4: Zjistit, jak sociální pracovníci hodnotí vliv rodinných a sociálních vazeb odsouzených na jejich úspěšnou resocializaci a jak programy podporují udržování těchto vazeb.

TO12: Jaké programy/aktivity podporují rodinné a sociální vazby?

Všechny odpovědi se zde shodují, jedná se o **speciálně výchovné aktivity** (extramurální aktivity). Zmíněný byl “Papa program“ (In.1, In.2) určený odsouzeným otcům pro zlepšení vztahů s jejich dětmi, dále programy na zvládání krizových situací

(In.7) nebo “Den s dítětem“ (In.4). In.2 dodává, že „...**vždy se dá zařídit cokoliv, když přijdou včas.**“

TO13: Jak tyto vazby mohou pozitivně i negativně ovlivnit odsouzené?

Rodinné a sociální vazby jsou vnímány převážně jako pozitivní faktor, který může podporovat resocializaci odsouzených. Přítomnost podpůrných vztahů mimo vězení, bez kriminální minulosti, je považována za důležitou a velice pozitivní: „**Rodina jako podpora k budoucímu propuštění je to nejzásadnější, bez podpory rodiny často ztrácejí motivaci, nevidí pozitivně svoji budoucnost.**“ (In.3) nebo „**Velmi, musí mít vazby, když je nemají, hůř se s nimi pracuje, nemají takovou motivaci.**“ (In.7) Podle In.6 by rodina, která odsouzeného podporuje „...**by zasloužila medaili, odsouzení potřebují podporu z venku, potřebují mít se pro koho vrátit.**“

Na druhou stranu, existuje riziko negativního vlivu v případě, že tyto vazby představují **osoby s kriminální minulostí** nebo když odsouzení **nemají zájem** o navázání kontaktu s rodinou či když je **rodinné prostředí** samo o sobě **disfunkční**: „**mnohdy je právě nefunkční rodina základem jejich sklouznutí z té „správné“ cesty.**“ (In.4) nebo „**Když nemá vzor v rodině, tak je to špatně.**“ (In.5)

TO14: Jaká opatření zajišťují udržení vazeb ve věznicích/vazební věznicích?

K udržení vazeb mezi odsouzenými a jejich rodinami a přáteli slouží **návštěvy, telefonická komunikace a videohovory** (Skype). Dále jsou zmiňovány **speciální programy a akce**, jako je “Den s dítětem“, “Andělský strom“ (In.4), dětský den (In.7), které umožňují odsouzeným strávit čas se svými blízkými v méně formálním prostředí. In.2 dodává: „...**u mladistvých je povinná pravidelná komunikace s rodiči.**“

Shrnutí DC4: Rodinné a sociální vazby podporují speciálně výchovné aktivity. Mezi informanty zmiňované konkrétní programy patří “Papa program“, “Andělský strom“, “Den s dítětem“ nebo programy na podporu zvládání krizových situací.

Podpůrné vztahy bez kriminální minulosti jsou považovány za klíčové pro budoucí propuštění odsouzených, kde rodina často hraje zásadní roli jako motivace a podpora. Naopak existuje riziko negativního vlivu, pokud rodinné vazby zahrnují osoby s kriminální minulostí, nebo pokud odsouzení nevykazují zájem o udržení těchto kontaktů, případně pokud je rodinné prostředí disfunkční.

K udržení vazeb mezi odsouzenými a jejich rodinami či přáteli slouží různá opatření: návštěvy, telefonická komunikace, videohovory a speciální akce. Tyto aktivity umožňují odsouzeným strávit čas se svými blízkými v méně formálním prostředí, čímž podporují udržování a posílení jejich sociálních vazeb, což je považováno za důležitý prvek v procesu resocializace.

5.5 DC5: Zjistit, jaký vliv mají PZ na proces resocializace odsouzených podle sociálních pracovníků.

TO15: Jak Vy osobně vnímáte vliv těchto programů na resocializaci odsouzených?

Informanti vnímají vliv PZ na resocializaci odsouzených převážně **pozitivně**, avšak s určitými výhradami. Je zdůrazněno, že účinnost programů je závislá na individuálním přístupu a motivaci odsouzených: *„Mají povinnost je plnit, ale spíš je neplní, což vede k negativnímu hodnocení. Motivováni jsou jen díky tomu, že když plnit budou, tak mají **plusové body pro podmíněné propuštění**.“* (In.2) nebo *„U někoho to vnímám kladně, u jiného záporně, je to o tom, jak ten člověk chce na sobě pracovat.“* (In.5) Všichni se shodují v **důležitosti PZ**. In.7 poukazuje také na důležitost kontaktu s blízkými osobami: *„Ve všech ohledech je důležité, aby zůstali v kontaktu s blízkými. Mají se pak aspoň kam vrátit a nejsou pak na všechno sami, proto na to dbáme. A kolikrát mohou mít i děti vliv na motivaci odsouzených.“*

TO16: Které aspekty programů považujete za obzvláště účinné nebo naopak problematické?

Jako účinné jsou označeny **vzdělávací programy** a **programy udržující kontakt s rodinou**. Naopak některé zájmové aktivity nebo kondiční chůze jsou považovány za méně přínosné v rámci resocializačního procesu: *„aktivity jako je kondiční chůze nebo i některé zájmové aktivity mi přijdou jako zabitý čas, moc to ničemu nepomáhá, respektive odsouzeným to nijak nepomůže. Naopak účinné je vzdělávání a udržení kontaktu s rodinou.“* (In.1)

Problematickostí některých programů je spojována s **nedostatečnou motivací** odsouzených a s lidským faktorem, tedy s **přístupem odborného personálu** a s tím, jak je program realizován: *„...chtění a nechtění jak ze strany odsouzeného, ale i ze strany odborného personálu, jak odvádí svoji práci, jestli ji dělá pod časovým presem atd...“* (In.4)

Výhrady jsou také vyjádřeny k **nástroji SARPO**, kde si odsouzení mohou sami vybírat aktivity, což může vést ke zkresleným výsledkům ohledně jejich potřeb a skutečné účinnosti programu: „*Efekt je často jiný, než by měl prostě být, ono je to těžký, když se jede podle SARPA, kde si odsouzení kroužkují, co se jim zachce a pak vyjdou **zkreslené výsledky**.*“ (In.7) In.3 a In.6 nevnímají žádné účinné nebo problematické aspekty, vyjadřují se k tomu tak, že PZ je tvořen individuálně.

Shrnutí DC5: Informanti se shodují v tom, že PZ má převážně pozitivní vliv na resocializaci, avšak účinnost těchto programů je závislá na individuálním přístupu a motivaci samotných odsouzených. Většina jich je motivována jen skrze výhodu, která v sobě nese možnost podmíněného propuštění.

Mezi účinné prvky PZ se řadí vzdělávací aktivity a programy na podporu udržení kontaktu s rodinou. Naopak některé zájmové aktivity, jako je kondiční chůze, jsou považovány za méně přínosné, protože nevedou k podstatné změně v chování odsouzených. Tento názor poukazuje na potřebu pečlivějšího výběru plánování aktivit v rámci PZ, aby se zvýšila jejich relevance a přínos pro odsouzené. Samozřejmě je zároveň důležité zájmové aktivity v přiměřené míře zachovat. Jako další problém se ukazuje nedostatečná motivace odsouzených a přístup odborného personálu k programům. Efektivita programů je tak ovlivněna tím, jak jsou aktivity prezentovány a prováděny, a také tím, jak jsou odsouzení do těchto programů zapojeni. Výhrady jsou vyjádřeny také k nástroji SARPO, kde může dojít ke zkresleným nebo neúplným výsledkům ohledně potřeb odsouzených, jelikož recidivisté už vědí, jak odpovídat.

5.6 DC6: Zjistit, jak z pohledu sociálních pracovníků odsouzení vnímají efektivitu a přínos PZ pro svou resocializaci.

TO17: Liší se podle Vás vnímání efektivity programu zacházení mezi odborným personálem a odsouzenými? Pokud ano, kde dochází k největším rozdílům?

Informanti potvrzují, že existuje rozdíl ve vnímání efektivity PZ mezi odborným personálem a odsouzenými. Vězni často **preferují zájmové aktivity**, které jim přinášejí relaxaci, zatímco odborný personál klade důraz na vzdělávací a pracovní aktivity, a i programy podporující udržení kontaktu s rodinou. In.1 uvádí, že „...odsouzení si často stěžují, že ta aktivita nebo program není pro ně, že je to nezajímá a je to pravda, ne každého zajímá všechno, ale je pak těžké jim něco vysvětlit, když

vidíte, že je to nebaví. **Skladba odsouzených by měla být vždy probrána s lektorem.**“ Největší rozdíly jsou tedy u aktivit, které odsouzení vnímají jako méně přínosné nebo nudné, přičemž odborný personál tyto aktivity považuje za klíčové pro dosažení cílů resocializace: „...oni mají samozřejmě zájmové aktivity, já vnímám jako důležitý sociálně právní poradenství.“ (In.2)

Dle In.3 plní odsouzení PZ jen v případě možných **výhod**: „...vnímají plnění programu jako povinnost a takto k tomu přistupují, jakmile pro ně neplynou výhody, je obtížné je k plnění programu zacházet dále motivovat.“ K čemuž se přiklání i In.2: „Oni to berou tak, že potřebují aktivity splnit, kvůli dobrému hodnocení...dostanou se třeba do I.PSVD a mají pak nějaké výhody.“

TO18: Jaké dopady mají tyto programy podle Vašich zkušeností na motivaci odsouzených ke změně?

Odpovědi naznačují, že motivace odsouzených ke změně je velmi **individuální** a závisí na osobních charakteristikách, věku, pohlaví, typu a délce trestu. Odsouzení jsou motivováni především **výhodami**, které jim účast v programech může přinést: „...jakmile pro ně neplynou výhody, je obtížné je k plnění programu dále motivovat.“ (In.3) Najdou se občas i tací, kteří se aktivně zapojují do programů, které odpovídají jejich zájmům a potřebám: „...je to individuální, občas se najde někdo, kdo chce a plní program.“ (In.7). In.4 dodává, že „...uvědomělý odsouzený se snaží plnit.“ Zajímavé je upozornění In.2, který uvádí: „...nemáme tu lidi z praxe, odmítli nám podepsat smlouvu, takže to tak nějak **bortí motivaci**, protože to tu neučí úplní odborníci a není to dobře.“

TO19: Jaký vliv mají individuální charakteristiky odsouzených (např. věk, pohlaví, typ a délka trestu) na jejich účasti a angažovanosti v programech?

Individuální charakteristiky odsouzených mají **značný vliv** na jejich účast a angažovanost v programech. Informanti zdůrazňují, že věk, pohlaví, typ a délka trestu, stejně jako osobní zkušenosti a situace ovlivňují, jak odsouzení přistupují k PZ: „je to o zodpovědnosti a přístupu na sobě pracovat.“ (In.5) In.2 uvádí, že „to souvisí s vazbama, když je recidivista nemá, neprojde do nižšího stupně, když něco provede Policie ČR si zjistí hodnocení z výkonu trestu.“ Informanti se shodují v tom, že je to velmi **individuální**, že záleží, zda je to recidivista či prvotrestaný a pak na jednotlivých osobních charakteristikách. In.7 sděluje: „tak když je tu někdo už po sedmnácté, tak s tím

člověkem už nic moc neuděláte, on už ví, co má říkat a podobně, umí v tom chodit a s tím už nehnete.“ Z toho opět plyne, že zaznamenávání odpovědí do nástroje SARPO jde recidivisty snadno obejít.

TO20: Existují nějaké konkrétní programy nebo aktivity, které byly ze strany odsouzených obzvláště dobře přijaty?

Mezi nejoblíbenější patří **zájmové aktivity** (sporty, posilování), vaření, práce na zahradě a někdy i vzdělávací aktivity. Některé specifické programy, jako právní pomoc nebo dluhové poradenství byly také pozitivně hodnoceny, zejména pokud byly prezentovány **inovativními způsoby**, například: „...*právní pomoc, ale to jen proto, že lektorkami jsou dvě sestřičky. Osvědčilo se i dluhové poradenství, které je prováděno formou divadelního představení, ve kterém sami účinkují.*“ (In.1) nebo „...*zeměpis, ale to bylo jen tím, že učitel byl ochotný je brát ven.*“ (In.2)

Shrnutí DC6: Zjištění ukazují na významné rozdíly ve vnímání efektivity PZ mezi odborným personálem a odsouzenými, přičemž odsouzení často upřednostňují aktivity, které jsou pro ně atraktivní a relaxační, zatímco odborný personál klade důraz na programy podporující resocializaci a přípravu na život po propuštění. Jedním z rozdílů je, že odsouzení považují některé aktivity za méně přínosné nebo nudné, což vyvolává otázky ohledně motivace k účasti na PZ.

Motivace odsouzených ke změně a zapojení do programů je silně ovlivněna jejich individuálními charakteristikami a osobními zkušenostmi. Odsouzení jsou motivováni především možnými výhodami, které mohou z účasti na programech plynout. Tato motivace je však často povrchní a zaměřená na dosažení krátkodobých výhod, jako jsou lepší hodnocení nebo určité výhody ve věznicích. Nabízí se otázka, jak najít rovnováhu mezi potřebami a preferencemi odsouzených a cíli resocializačního procesu v rámci PZ, s důrazem na individuální přístup a motivaci k účasti a změně.

Individuální charakteristiky mají zásadní vliv na odsouzené a jejich účast v programech. Je zdůrazněno, že přístup k účasti na programech je velmi individuální, s rozdíly mezi recidivisty a prvotrestanými, kdy prvotrestaný ještě neumí obejít nástroj SARPO.

Mezi obzvláště přijaté patří zájmové aktivity a v některých případech i vzdělávací. Pozitivně jsou též hodnoceny některé specifické programy, jako je právní pomoc a dluhové poradenství, zejména když jsou prezentovány formou, která odsouzené zaujme.

5.7 DC7: Zjistit, zda jsou odsouzení zapojováni do plánování a hodnocení PZ.

TO21: Jak jsou odsouzení zapojeni do plánování a hodnocení programu zacházení?

Odsouzení jsou zapojeni do plánování PZ. Informanti uvádějí, že odsouzení mají možnost **vyjádřit svůj názor** a preferovat určité aktivity, ale konečné rozhodnutí o zařazení těchto aktivit je na odborném personálu (hlavně je to v kompetenci speciálního pedagoga či vychovatele): „*Plánovat mohou, dostanou nabídku aktivit.*“ (In.6) Někteří informanti zdůrazňují, že odsouzení mohou **požádat o změnu** aktivity, pokud je něco konkrétního zajímavá a baví: „*...když ho něco zajímá a baví ho to, nechá se přehlásit na tu danou aktivitu.*“ (In.1)

Vězni jsou **pravidelně obeznámeni s hodnocením** programu, a to buď prostřednictvím podpisu, kterým stvrzují, že byli s hodnocením seznámeni, nebo mohou být zapojeni prostřednictvím vyjádření svého názoru na aktivitu: „*...do hodnocení zapojeni nejsou, jen jsou s hodnocením na konci seznámeni a musejí ho podepsat.*“ (In.7)

TO22: Jaké metody či nástroje využíváte k zajištění, že hlas odsouzených byl zohledněn při tvorbě a hodnocení programu zacházení?

Mezi hlavní metody patří **individuální pohovory** a možnost odsouzených **vybrat si z nabídky aktivit**. V některých případech je zohledněn i hlas vězňů prostřednictvím nástroje SARPO: „*Na nástupu se ho ptají, jestli bude pracovat, když ne, zapíše se to tam, přizpůsobuje se jim ten program podle jejich potřeb.*“ (In.2) Odsouzení mají možnost **souhlasit nebo nesouhlasit s hodnocením** a mohou být vyzváni k vyjádření **preferencí konkrétních aktivit**: „*vychází se z toho, co odsouzeného baví...*“ (In.5)

Shrnutí DC7: Poskytnuté informace ukazují, že odsouzení mají možnost vyjádřit svůj názor a preferovat určité aktivity během plánovací fáze PZ. Konečné rozhodnutí o zařazení těchto aktivit do programu je však v kompetenci odborného personálu, především speciálních pedagogů či vychovatelů. Odsouzeným je umožněno

navrhovat změny v aktivitách, vybrat si, co je zajímavá a baví, což naznačuje určitou míru flexibility v přístupu plánování PZ.

Co se týče hodnocení PZ, odsouzený je s výsledky vždy seznámen, jelikož ho musí stvrdit svým podpisem. V některých případech mají také možnost vyjádřit svůj názor na konkrétní aktivity, čímž ze své strany poskytnou jakousi zpětnou vazbu. Informace naznačují, že i když jsou malinko do hodnocení zapojeni, jejich účast je více pasivní, s omezenými příležitostmi aktivně ovlivnit výsledky hodnocení.

K zajištění, že hlas odsouzených je zohledněn při tvorbě a hodnocení PZ, se využívají tyto hlavní způsoby: individuální pohovory, kde je možné s aktivitami souhlasit či nesouhlasit a možnost výběru z nabídky aktivit. V některých případech je také využíván nástroj SARPO, který umožňuje přizpůsobit program podle potřeb odsouzeného na základě vstupního pohovoru. Tento přístup celkově naznačuje snahu o vyvážení mezi potřebami a preferencemi odsouzených a cíli PZ, které jsou stanoveny odborným personálem.

5.8 DC8: Zjistit, jak spolupráce mezi sociálními pracovníky a dalším odborným personálem ovlivňuje efektivitu PZ.

TO23: Jak byste popsal/a spolupráci mezi sociálními pracovníky a odborným personálem a jaký má tato spolupráce vliv na úspěch programů?

Všichni informanti shledávají spolupráci s ostatním odborným personálem jako **dobrou** a **efektivní**. Tato spolupráce je vnímaná jako zásadní pro úspěch PZ. Spolupracují na hodnocení aktivit odsouzených, výběru vhodných aktivit a předávají si mezi sebou různá doporučení. Spolupráce obnáší i konzultace mezi různými profesemi v rámci vězeňského zařízení, což umožňuje lépe přizpůsobit programy potřebám odsouzených. In.1 například uvádí: „*vážím si doporučení od kolegů, například která aktivita by mohla být pro daného odsouzeného vhodnější a zda s ním vůbec můžu na své aktivitě počítat...*“

Přestože je spolupráce obecně hodnocena pozitivně, informanti také naznačují, že někdy mohou nastat **neshody** nebo rozdílné názory mezi členy týmu: „*někdy někdo dělá naschvály...*“ (In.2). Důležité je, že se tyto situace řeší profesionálně a s cílem najít nejlepší řešení pro odsouzené: „*...ale všichni doplňujeme hodnocení, sjednotíme se.*“ (In.2)

Efektivní spolupráce mezi informanty a dalším odborným personálem má přímý **pozitivní vliv** na úspěch programů. Díky společnému úsilí a sdílení informací je možné lépe reagovat na potřeby odsouzených a díky tomu zvyšovat účinnost programů. In.3 udává, že *„spolupráce je důležitá, ale na úspěchu PZ se podílí především sám odsouzený.“*

Shrnutí DC8: Spolupráce mezi sociálními pracovníky a ostatním odborným personálem je zásadní pro úspěch PZ, i když je třeba myslet na to, že na jeho úspěchu se podílí hlavně samotný odsouzený. Tato spolupráce je charakterizována dobrou komunikací, vzájemným respektem a sdílením odborných znalostí a zkušeností. Přestože mohou vzniknout neshody, důležitá je schopnost týmu tyto rozdíly překonat a pracovat společně na dosažení společného cíle, kterým je úspěšná resocializace odsouzených.

5.9 DC9: Zjistit, jak sociální pracovníci zjišťují a řeší specifické potřeby různých skupin odsouzených v rámci PZ.

TO24: Jak identifikujete a řešíte specifické potřeby různých skupin odsouzených?

Většina informantů uvádí pro identifikaci specifických potřeb odsouzených **nástroj SARPO** a **individuální pohovory** (In.2, In.4, In.5, a In.7). Tyto nástroje jim umožňují lépe pochopit situaci odsouzeného a přizpůsobit programy jejich individuálním potřebám. Ve spolupráci s dalšími odborníky, jako jsou psychologové a adiktologové, jsou navrhovány a prováděny specifické programy, které cílí na konkrétní problémy a potřeby odsouzených. Například se může jednat o právní pomoc, dluhové poradenství či vytváření bezdrogových zón. Pro drogově závislé odsouzené jsou zmíněny programy ve spolupráci s organizací Laxus (In.1), pro mladistvé je klíčová spolupráce s rodinou a kurátory: *„nejhorší je práce s mladistvými, probíhá velká spolupráce s rodinou, každé tři měsíce návštěva kurátora, píše se hodnotící zprávy, hodně povinných aktivit, každý den je s nimi nutné pracovat.“* (In.2) Dále In.3 a In.6 uvádějí, že se řídí zákony a jejich praxí.

TO25: Liší se nějak ukazatele či metody měření účinnosti programů pro specifické skupiny odsouzených?

Názory na to, zda se metody měření liší, se různí. Někteří informanti uvádějí, že metody a ukazatele jsou **stejně** pro všechny skupiny (In.1, In.2, In.5, In.7),

zatímco jiní zdůrazňují potřebu **specifického přístupu** pro každou skupinu na základě jejich jedinečných potřeb (In.3, In.4, In.6). Ti, kteří uvádějí potřebu jiného přístupu k těmto skupinám se převážně shodují ve větách: „*liší se zařazení do stupně vnitřní diferenciaci a stupně zabezpečení.*“ (In.3, In.6) nebo „*každá specifická skupina vyžaduje specifický přístup a má specifické potřeby.*“ (In.4) Bylo zmíněno, že práce s mentálně postiženými osobami nebo lidmi s psychickými problémy často vyžaduje upravené programy s minimálními požadavky (In.2).

Shrnutí DC9: Hlavním nástrojem pro identifikaci specifických potřeb je nástroj SARPO spolu s individuálními pohovory, které využívá většina informantů. Tyto metody umožňují lepší porozumění situaci odsouzených a přizpůsobení PZ jejich individuálním potřebám. Byla zmíněna skupina drogově závislých, kde jsou navrhovány speciální programy ve spolupráci s odborníky, jako je psycholog či adiktolog, nebo externí organizace jako Laxus. Práce s mladistvými je popsána jako náročná, vyžadující intenzivní každodenní práci. Důležitý je též kontakt s rodinou a pravidelné návštěvy kurátora.

Co se týče měření účinnosti PZ pro specifické skupiny odsouzených, názory se liší. Někteří informanti uvádějí, že měření je u všech stejné, jiní zdůrazňují zejména vnitřní diferenciaci a stupeň zabezpečení, která je odlišuje. Zde byli zmíněni hlavně mentálně postižení lidé a osoby s psychickými problémy, pro které jsou PZ speciálně upravené a je zde snaha je zapojit alespoň do minimálního programu.

Závěr

Tématem bakalářské práce byl program zacházení ve výkonu trestu odnětí svobody, se zvláštním důrazem na efektivitu těchto programů z pohledu sociálních pracovníků ve věznicích a vazebních věznicích. Práce zdůrazňuje význam programu zacházení jako klíčového nástroje pro resocializaci a reintegraci odsouzených do společnosti. Sociální pracovníci hrají významnou roli v procesu resocializace a jejich vnímání efektivity programu zacházení je důležité pro úspěšnou reintegraci odsouzených.

Hlavním cílem bylo zjistit, jak sociální pracovníci vnímají efektivitu programu zacházení pro resocializaci odsouzených ve věznicích a vazebních věznicích, kde je prováděn výkon trestu odnětí svobody. Na základě kvalitativní výzkumné strategie s využitím polostrukturovaných rozhovorů se sociálními pracovníky bylo možné získat hlubší vhled do problematiky a představit konkrétní náměty pro zlepšení praxe.

Hlavní cíl byl rozdělen do dalších devíti dílčích cílů. Z prvního dílčího cíle vyplynulo, že pro měření účinnosti PZ je hlavním indikátorem recidiva, která ale vyžaduje komplexní přístup a je potřeba sledování osob i po jejich propuštění. Jako další metodu zmínili informanti nástroj SARPO umožňující hodnocení vězně a zahrnující analýzu rizik a potřeb odsouzených. U tohoto nástroje se však nachází nevýhoda ve formě možného zkreslení výsledků, díky již předchozím znalostem odsouzených s tímto nástrojem.

Druhý dílčí cíl poukázal na to, že názory pracovníků se liší v závislosti na jejich zkušenostech a pracovním prostředí. Pro každého sociálního pracovníka je efektivní jiný program či aktivita, ale všichni kladou důraz na individuální přístup, vhodný výběr aktivit a jejich vedení ze strany odborníků. Důležitá je též podpora vězeňského systému, a to jak ve formě finančních prostředků, tak personálních zdrojů. Je důležité motivovat nejen odsouzené, kdy byl zmíněn návrh na zajištění dobrovolnosti na programech, ale i odborný personál, který je přetížený a často vyčerpaný. Největšími problémy se zdají administrativní zátěž, nedostatek odborného personálu, zatím nenaplněná standardizace programů a někde i nedostatečné školení pro pracovníky.

Další dílčí cíl přinesl pohled na pracovní a vzdělávací programy v rámci PZ. Tyto programy jsou ze strany pracovníků považovány za velmi důležité, a to hlavně kvůli udržení pracovních návyků, disciplíny a získání či rozšíření nových znalostí a dovedností. Je zde o to, aby odsouzení trávili smysluplně svůj čas a pracovali na svém zlepšení.

Ze čtvrtého dílčího cíle vyplynula velká potřeba speciálně výchovných aktivit, přičemž je kladen velký důraz na udržování kontaktu s rodinou a blízkými osobami odsouzeného. Z odpovědí informantů vyplynulo, že se jedná o vůbec nejdůležitější aktivity pro odsouzené, a to proto, aby se měli po propuštění ke komu vrátit a kvůli silné motivaci ke změně. Proto věznice zajišťují různá opatření pro kontakt mezi odsouzeným a blízkými nebo konají různé speciální akce pro odsouzené a rodiny, kdy mohou společně strávit den v neformálním prostředí. Mnohdy je ale problémem disfunkční rodina či kriminální kariéra někoho z blízkých, a i s tím se snaží pracovníci velmi pečlivě pracovat.

Pátý dílčí cíl se zaměřuje na vliv PZ na resocializaci odsouzených, kdy se informanti shodují na jeho pozitivním vlivu a však zdůrazňují, že je závislá na individuální přístupu a motivaci odsouzených. Jejich motivace je závislá na výhodách plnění PZ, mezi které patří dobré hodnocení či možný návrh na podmíněné propuštění. Byl zde vyjádřen názor na potřebu pečlivějšího výběru plánování aktivit v rámci programu, kdy by byly vyřazeny některé nedůležité aktivity a tím by byl zvýšen přínos PZ pro odsouzené. Dále záleží také na tom, jak jsou programy vedeny a prezentovány odbornými zaměstnanci, a také jak jsou odsouzení do aktivit zapojeni. Opět se zde objevily výhrady k nástroji SARPO, jeho nerelevanci a možným zkresleným výsledkům.

Dílčí cíl šest poukázal na odlišené vnímání efektivity PZ mezi odborným personálem a odsouzenými. Vězni upřednostňují zájmové aktivity, které jim přináší určitý relax, zatímco odborní pracovníci kladou důraz na programy a aktivity přinášející odsouzeným důležité znalosti a návyky pro jejich úspěšnou resocializaci a život po propuštění na svobodu. Tyto aktivity ale často připadají odsouzeným nudné a nepřínosné, což vyvolává otázku ohledně motivace odsouzených, která ale většinou plyne krátkodobých výhod. Je potřeba najít rovnováhu mezi potřebami a preferencemi odsouzených a cíli resocializačního procesu s důrazem na individuální přístup a motivaci k účasti a změně. Ukázalo se, že pokud jsou aktivity prezentovány inovativními způsoby, tak jsou odsouzení více motivováni k účasti a zapojení se do aktivit.

Ze sedmého dílčího cíle vyplynulo, že odsouzení mají možnost se podílet na plánování PZ, kdy si mohou vybrat z nabídky aktivit, navrhopvat změny v průběhu PZ a vyjádřit svůj názor na program, čímž poskytují jakousi zpětnou vazbu personálu.

Ovšem co se týče hodnocení programu, tak s tím musí být vždy seznámeni a stvrdit ho svým podpisem. Více do hodnocení zasahovat nemohou.

Dílčí cíl osm poukázal na týmovost odborného personálu. Spolupráce mezi sociálními pracovníky a dalším odborným personálem je důležitá pro úspěch PZ. Jeví se jako velmi dobrá a vyznačuje se vzájemným respektem a předáváním odborných zkušeností a znalostí. I přes občasné neshody se tým snaží zachovat profesionálně, aby dosáhli společného cíle, kterým je úspěšná resocializace odsouzených.

Z devátého dílčího cíle vyplynulo, že potřeby specifických skupin odsouzených jsou nejčastěji zjišťovány prostřednictvím nástroje SARPO a individuálních pohovorů. Co se týče měření účinnosti PZ u těchto skupin, tak většina informantů se shodla, že je to stejné jako u běžných vězňů. Někteří ale podotkli rozdíl v diferenciaci a stupni zabezpečení, která je odlišuje. Byli zmíněné mentálně postižené osoby a osoby s duševními problémy, pro které je PZ speciálně upravován a snaží se je zapojit alespoň do minimálního programu. Dále byla zmíněná skupina mladistvých, se kterými byla práce popsána jako velmi náročná, a to jak psychicky, tak i časově. Zmíněné byli též drogově závislé osoby, kdy jsou navrhovány speciální programy s externími odborníky a vytváření bezdrogových zón.

Z těchto poznatků vyplynulo několik zásadních problémů a návrhů pro účinnost PZ. Jako první problém se jeví nedostatečnost nástroje SARPO, kdy je možné ho ze strany recidivistů obejít. Způsobuje to potíže při sestavování PZ, kdy recidivisté už vědí, jak odpovídat na dané otázky a vyjdou tedy lépe jejich potřeby a rizika než u prvovězněných osob, které odpovídají relativně pravdivě (pokud zrovna něco nezatajují). Druhým problémem je velká administrativní zátěž na pracovníky, která znesnadňuje se více věnovat odsouzeným. S tím souvisí i následující problematika, kterou představuje nedostatek odborného personálu, který by se vězňům více věnoval a též nedostatek lidí z praxe, kteří by odborně a na základě zkušeností vedli aktivity. Tento nedostatek se netýká pouze sociálních pracovníků, ale odborníků napříč různými obory. V současnosti se jedná o velmi diskutované a medializované téma, kdy VS ČR hlásí o přeplněnosti věznic a nedostatku odborného personálu. Dalším problémem nebo spíše návrhem, který byl jedním informantem vyjádřen, je založení PZ na dobrovolnosti odsouzených. Jedná se o poměrně spornou věc, která ale stojí za zvážení. Mohlo by to například přinést menší vynaložení finančních prostředků

na programy, více motivovaných odsouzených na daných aktivitách a pravděpodobně i menší skupiny, které si pracovníci také přejí. Posledním doporučením je pokusit se o větší zapojení inovativních způsobů do aktivit, jako např. divadlo, ve kterém by hráli odsouzení, procházky v přírodě, návštěvy muzea apod. Samozřejmě je to na zvážení vždy u každého odsouzeného podle stupně zabezpečení a dostupných skupin.

Bakalářskou práci může využít VS ČR či jiní odborníci zabývající se touto problematikou. Závěry výzkumu mohou posloužit jako vodítko pro zlepšení PZ a jeho účinnosti. Mohou pomoci při vývoji nových metod a přístupů k resocializaci. Pro ty, kteří se zabývají výzkumem v oblasti vězeňství nebo kriminologie, může být práce výchozím bodem pro další studie. Zjištění výzkumu mohou využít jako základ pro pochopení a rozšíření znalostí o efektivitě PZ a o výzvách, kterým čelí odborníci pracující ve vězeňském systému.

Dále mohou být závěry využity sociálními pracovníky jako zdroj informací a inspirace, čímž mohou přispět k rozšíření odborných znalostí v oblasti práce s odsouzenými. Práce nabízí konkrétní návrhy a zjištění, které mohou inspirovat sociální pracovníky k přemýšlení o nových přístupech a metodách v jejich práci, a to zejména v oblasti resocializace odsouzených. Dále umožňuje sociálním pracovníkům identifikovat slabá místa v současných programech a podněcuje k diskusi o možnostech jejich zlepšení. Doporučení pro zlepšení mohou přímo přispět k vytváření efektivnějších a cílenějších programů. Poskytnuté návrhy na zlepšení pracovních podmínek a programů, mohou také vést k vyšší motivaci sociálních pracovníků a k jejich většímu uspokojení z práce, což má přímý vliv na kvalitu poskytovaných služeb.

Mrzí mě, že se výzkumu nemohlo zúčastnit více informantů, kteří by lépe dokreslili obrázek o účinnosti PZ v České republice. Dle mého názoru by bylo zajímavé prozkoumat a vyhodnotit, jak administrativní práce ovlivňuje schopnost sociálních pracovníků efektivně provádět programy a jaké strategie by mohly tento problém vyřešit. Jedná se o docela podstatnou problematiku, kdy se pracovníci místo věnování vězňů zabývají administrativní činností, kdy řeší, vyhodnocení aktivity, kdo jim na ni přišel a kdo ne apod. Dle výpovědi jednoho informanta zabere tato činnost i 64 hodin, což je katastrofa. Dále by nebylo od věci zaměřit se na detailní analýzu faktorů, které motivují či demotivují odsouzené k účasti na programech a navrhnout způsoby, jak tuto motivaci zvýšit.

Seznam použité literatury

1. BIEDERMANOVÁ E., PETRAS M. 2011. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. [cit. 2024-02-05]. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/390.pdf>
2. BOUKALOVÁ, H., GILLERNOVÁ, I. et. al. 2020. *Kapitoly z forenzní psychologie*. Praha: Karolinum.
3. ČERNÍKOVÁ, V. et. al. 2008. *Sociální ochrana. Terciální prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk.
4. DRAHÝ, F., HŮRKA, J., PETRAS M. 2018. *SARPO: Charakteristiky odsouzených v českých věznicích*. Deskriptivní studie. Praha: Vězeňská služba České republiky.
5. DRÁPAL, J., JIŘIČKA, V., RASZKOVÁ, T. (eds.). 2021. *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer.
6. FISCHER, S., ŠKODA, J. 2014. *Sociální patologie. Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozšířené a aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, a.s.
7. HENDL, J. 2016. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Vyd. 4. Praha: Portál
8. HNIDKOVÁ, I. 2012. *Sociální práce ve vězeňství* [online]. Praha: Generální ředitelství VS ČR. [cit. 2023-12-21]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/Konference/Konference_2012/Hnidkova_Socialni-prace.pdf
9. HOFMANOVÁ, H., ŘEPA, K., OTÝPKOVÁ, L. 2021. *Lidská práva za mřížemi: Ústavněprávní aspekty omezování osobní svobody*. Praha: Auditorium.
10. JELÍNEK, J. et. al. 2016. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 5. vydání. Praha: Leges.
11. JIŘIČKA, V., KEJŘOVÁ, K. 2015. *Úvod do zkoumání efektivity intervenčních programů v českých věznicích II*. Praha: Vězeňská služba ČR.
12. JŮZL, M. 2017. *Penitenciaristika jako věda žalární*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského.
13. LEŠKOVÁ, L. 2013. *Sociální pracovník v penitenciární a postpenitenciární starostlivosti*. Brno: Tribun EU.
14. NOVOPACKÁ, M., PODANÁ, Z., BURIÁNEK, J. et. al. 2023. *Úspěšnost a selhání ve vězeňských programech* [online]. Česká kriminologie, 1(2), 2-6. [cit. 2024-02-04].

- Dostupné z: <https://www.ceskakriminologie.cz/wp-content/uploads/2023/12/Uspesnost-a-selhani-ve-vezenskych-programech.pdf>
15. PILKNEROVÁ, I. 2020. *Manuál pro vězně, aneb, Vše, co potřebujete vědět o životě za mřížemi*. Praha: Powerprint.
 16. RASZKOVÁ, T., HOFERKOVÁ, S. 2014. *Kapitoly z penologie II*. Hradec Králové: Gaudemaus.
 17. RASZKOVÁ, T., HOFERKOVÁ, S. 2018. *Kapitoly z penologie I: vězeňství*. Hradec Králové: Gaudemaus.
 18. ŠÁMAL, P. et. al. 2023. *Trestní zákoník: komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck.
 19. TROUSIL, M., JAŠÍKOVÁ, V. 2015. *Úvod do tvorby odborných prací*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudemaus.
 20. VETEŠKA, J. 2015. *Mediace a probace v kontextu sociální andragogiky*. Praha: Wolters Kluwer, a. s.
 21. VETEŠKA, J., FISCHER, S. 2020. *Psychologie kriminálního chování. Vybrané otázky etiologie, andragogické intervence a resocializace*. Praha: Grada Publishing, a.s.
 22. VS ČR. *Koncepce vězeňství do roku 2025* [online]. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR. [cit. 2023-12-22]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>
 23. VS ČR. *Legislativa* [online]. [cit. 2023-12-25]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/legislativa>
 24. VS ČR. *SARPO* [online]. [cit. 2023-12-26]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/sarpo>
 25. VS ČR. *Základní informace. Vězeňská služba České republiky* [online]. [cit. 2023-11-29]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/zakladni-udaje>
 26. Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody
 27. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody
 28. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
 29. Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráži České republiky
 30. ZANDLOVÁ, M. 2019. Rozhovor. In: NOVOTNÁ, H., ŠPAČEK, O., ŠŤOVÍČKOVÁ, M. (eds). *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, s. 322.
 31. ZEMÁNEK, D., FIRSTOVÁ, J. et. al. 2017. *Quo Vadis, sociální práce v ČR?* Praha: Institut pro veřejnou správu.

Seznam tabulek

Tab. 1: Transformační tabulka.....57

Tab. 2: Specifikace výzkumného vzorku.....60

Seznam příloh

Příloha 1: Přepis rozhovoru.....I

Příloha 1: Přepis rozhovoru

Přepis rozhovoru ze dne 9.2. 2024. In.1 - osobně

T: Dobrý den, děkuji Vám, že jste mi vyšel vstříc a souhlasil jste s rozhovorem. Předem upozorňuji, že mám docela hodně otázek.

In.1: Dobrý den, není zač. Nevadí, jsem trpělivý. [se smíchem]

T: Dobře. Na začátek bych se Vás ráda zeptala na délku praxe.

In.1: Dělán to už někde 16 nebo 17 let, ale ne celou dobu jako sociální pracovník.

T: Dobře, děkuji. Přejdu tedy k prvnímu bodu, kde mám jen jednu otázku.

DC1

TO1: Jde vůbec měřit účinnost programů zacházení? Pokud ano, jaké metody či přístupy se používají k měření úspěšnosti programů?

In.1: No...[zamyšleně] Spočívá v recidivě lidí. Program zacházení je směřován na to, proč tu odsouzený je, co by mu mohlo pomoci. Měl by mu dát vše, aby se sem po propuštění už nevrátil. Ale často je to blbost. Například drogově závislí nebo lidé s psychickými problémy...je naivní si u nich myslet, že se vzdají drog. Je potřeba zdůraznit, že důležitý je kontakt s rodinou.

T: Děkuji. Další otázky se vztahují k tomu, jak Vy osobně vnímáte program zacházení a jeho efektivitu. Víím, že se na hodnocení pouze podílíte, že hlavními aktéry jsou vychovatelé a speciální pedagogové.

DC2

TO2: Jak Vy osobně posuzujete efektivitu těchto programů?

In.1: Pokud odsouzený odejde a spolupracuje např. s neziskovkou, tak si občas zjistím zpětnou vazbu, jak se mu daří apod. Když ne, tak se většinou vrátí, což je recidiva, jak jsem říkal.... Třeba když se odsouzený rozhodne pro rekvalifikaci nebo si udělat svářečák, tak si to mohu zkontrolovat, takže i zde mám zpětnou vazbu. Ale musím říct, že zhruba devadesát pět procent odsouzených se po kurzu nevrátí. Takže tím chci říct, že zrovna tohle má smysl nejen pro program zacházení, ale i věznicí a výkon trestu odnětí svobody. Bylo by dobré to sledovat podrobně a pořádkem, vést si nějaké statistiky, bylo by to super. Podmíněně propuštění se dají taky sledovat, je to vidět ve spisu, jak se s nimi

zacházelo, co absolvoval, což pomáhá pak když se zas vrátí, abychom věděli, co nemá cenu znovu zařazovat. Po třetí či po čtvrté, co se vrátí, je naivní si myslet, že se můžou změnit, ale zase jsou případy, kdy se někdo vrací jen naoko, protože mu tu je dobře. Ještě jednou chci zdůraznit, že lidem s psychickými poruchami se pomoci prostě nedá.

T: Devadesát pět procent je hezký výsledek.

In.1: *[se smíchem] Kéž by to vydrželo...*

TO3: Které faktory podle Vás přispívají k jejich efektivitě nebo neefektivitě?

In.1: *Vězeň musí chtít a pracovník by měl věřit. Například u Papa programu, což je pro otce ve vězení, kde si vychovatelé dělali srandu z lektorek, říkali jim, že je děti nebudou zajímat. No... nakonec zůstalo ze šestnácti lidí asi pět. Nezvládali otázky, psychicky to nesnesli. Největší smysl to má vždy, když aktivity mají smysl, to znamená, že je vede někdo z praxe, kdo se tím zabývá. Například Probační a mediační služba nebo nějaký advokát. Ale třeba u advokátů je problém, že se nezabývají tím, proč ti lidé neplatí, že jim odsouzení často předhazují, že v realitě to je jinak. Hodně pomáhá i Úřad práce, třeba ohledně rekvalifikací, různé kurzy, a i přednášky přímo tady u nás.*

TO4: Jaké jsou podle Vašich zkušeností hlavní překážky k úspěchu těchto programů?

In.1: *Kdo vede aktivitu, musí vědět o čem mluví, ne aby to jen četl, musí jim to vysvětlit a zodpovědět otázky. Pak taky čas na dané aktivity, jsme zavaleni administrativou...vede se evidence, kde se píše proč se ten člověk nezúčastnil a podobně. Taky potom co věznice, to jiná aktivita, nejednotnost, ale už se na tom pracuje, programy se budou standardizovat, takže to všichni budou muset dělat stejně.*

T: Ano, četla jsem v Koncepti vězeňství do roku 2025, že má dojít ke standardizaci programů. To bude určitě velká výhoda.

In.1: *To určitě bude, protože ta nejednotnost a ty počty lidí na aktivity, to se nedá.*

TO5: Jaké resocializační aktivity či programy se ukázaly být nejúčinnějšími ve Vaší praxi a jakým způsobem podporují proces resocializace odsouzených?

In.1: *No ani ne tak aktivity, jako organizace Laxus, vězni dostanou volný pohyb a můžou tam sami docházet. Pak bych řekl, že jsou důležité i rekvalifikační kurzy, ty hodně pomáhají.*

TO6: Vnímáte dostatečnou podporu ze strany vězeňského systému pro provádění těchto programů?

In.1: *Hm... asi jo. Někdy je moc lidí na aktivitě a nedá se moc pracovat, chtělo by to maximálně deset až patnáct lidí, ne čtyřicet osm.*

T: To je přímo alarmující číslo.

In.1: *...už aby s tím něco udělali.*

TO7: Jaký vliv má podle Vás úroveň zapojení odsouzených na efektivitu programů?

In.1: *Sebevědomí odsouzených je nízké, a proto v aktivitě jsou, aby to pomohlo.*

T: Další otázku už jste už trochu nakouzl, ale přesto se ještě zeptám.

TO8: Jaké změny byste doporučil pro zvýšení efektivitě těchto programů?

In.1: *Sjednotit programy pro všechny věznice, snížit počet lidí na aktivity, dvakrát za rok setkání lektorů aktivit, aby se potkali.*

T: Tak a teď poslední otázka k tomuto bodu.

TO9: Jak hodnotíte dostupnost a kvalitu školení pro sociální pracovníky pracující s těmito programy?

In.1: *Mělo by se to zlepšit a více nás motivovat, ale to až dojde na to sjednocení pro všechny věznice.*

T: Teď přejdeme ke třetímu bodu, který se věnuje pracovním a vzdělávacím programům.

DC3

TO10: Které vzdělávací či pracovní programy/aktivity považujete za důležité?

In.1: *Pracovní právo, finanční gramotnost, trh práce, IT dovednosti, práce na sobě a nastavení nových životních hodnot, komunikace...tou myslím naučit se řešit krizové situace.*

TO11: Jak podle Vás na odsouzené mohou pozitivně působit pracovní a vzdělávací aktivity z pohledu resocializace?

In.1: Ty pracovní určitě s ohledem na povinnost pracovat, jelikož nejsou zvyklí mít režim, upevní si díky tomu pracovní návyky, ale moc to nefunguje. Co se týče vzdělávacích, tak tam je důležité, když jim aspoň něco v té hlavě zůstane a použijí to potom v životě. Například finanční gramotnost, co se týče třeba půjček.

T: Děkuji, další bod je zaměřen na rodinné a sociální vazby.

DC4

TO12: Jaké programy/aktivity podporují rodinné a sociální vazby?

In.1: Speciálně výchovné aktivity. Jak už jsem zmiňoval předtím Papa program, ten je určen odsouzeným otcům, aby dokázali najít zase vztah ke svým dětem. Nebo i samotný volný pohyb nebo návštěva, ale to není součástí programu zacházení.

TO13: Jak tyto vazby mohou pozitivně i negativně ovlivnit odsouzené?

In.1: Většinou určitě jde o pozitivní ovlivnění, pokud se teda nebude bavit o nějakém jeho kámošovi se kterým kradl. Mít někoho venku bez kriminální minulosti je důležité. Stává se ale i, že někteří se k rodině vrátit nechtějí, například táta je ve vězení a máma v azylovém domě.

TO14: Jaká opatření zajišťují udržení vazeb ve věznici/vazební věznici?

In.1: Volný pohyb a možnosti návštěv, možnost hovoru přes Skype.

T: Je vidět, že velmi dbáte na sociální vazby vězňů.

In.1: Ano, je to vlastně to nejdůležitější tady. Věnujeme tomu hodně času.

T: Následuje pátý bod, který obsahuje jen dvě otázky.

DC5

TO15: Jak Vy osobně vnímáte vliv těchto programů na resocializaci odsouzených?

In.1: Je to důležité.

T: Chcete to nějak více rozvést?

In.1: Asi ne, souvisí to všechno se vším, spoustu věcí už jsem řekl.

TO16: Které aspekty programů považujete za obzvláště účinné nebo problematické?

In.1: Do programu zacházení jsou zahrnuty aktivity jako je kondiční chůze nebo i některé zájmové aktivity mi přijdou jako zabitý čas, moc to ničemu nepomáhá, respektive odsouzeným to nijak nepomůže. Naopak účinné je vzdělávání a udržení kontaktu s rodinou.

T: A zkoušel jste vedení navrhnout zrušení těchto nepotřebných věcí?

In.1: Ono to moc nemá cenu.

T: Dobrá. Přejdeme tedy k dalšímu bodu.

DC6

TO17: Liší se podle Vás vnímání efektivity programu zacházení mezi odborným personálem a odsouzenými? Pokud ano, kde dochází k největším rozdílům?

In.1: No je jasné, že zájmové aktivity jsou u odsouzených velmi oblíbené, ale nemyslím si, že by jim nějak moc pomáhali. A opak je u vzdělávání, na které klademe důraz a odsouzení to nemusí, ne vždy jsou nadšení. Lektor o tom nerozhoduje, to pedagog. Často si odsouzení stěžují, že ta aktivita nebo program není pro ně, že je to nezajímá, a je to pravda, ne každého zajímá všechno, ale je pak těžké jim něco vysvětlovat, když vidíte, že je to nebaví. Skladba odsouzených by měla být vždy probrána s lektorem.

T: Ano, zájmové aktivity jsem očekávala, že budou mít úspěch.

TO18: Jaké dopady mají tyto programy podle Vašich zkušeností na motivaci odsouzených ke změně?

In.1: Najdeme zhruba třicet až pětatřicet procent motivovaných odsouzených, zbylí to dělají účelně, kvůli podmíněnému propuštění.

TO19: Jaký vliv mají individuální charakteristiky odsouzených (např. věk, pohlaví, typ a délka trestu) na jejich účast a angažovanost v programech?

In.1: Program zacházení je sestaven na základě komplexní zprávy SARPO, na základě toho, za co tu je, jeho finanční situace apod. Podle SARPA jsou zařazeni.

T: Na další otázku bude asi jasná odpověď, přesto se zeptám.

TO20: Existují nějaké konkrétní programy nebo aktivity, které byly ze strany odsouzených obzvláště dobře přijaty?

In.1: Samozřejmě milují zájmové aktivity, kromě toho se jim líbí i právní pomoc, ale to jen proto, že lektorkami jsou dvě sestřičky. Osvědčilo se i dluhové poradenství, které je prováděno formou divadelního představení, ve kterém odsouzení sami účinkují. [s úsměvem]

T: To divadlo je pro mě velmi milé překvapení, to jsem nečekala. Tak to byla poslední otázka k tomuto bodu. Ještě zbývají tři další.

DC7

TO21: Jak jsou odsouzení zapojeni do plánování a hodnocení programu zacházení?

In.1: Do plánování ne. Vychovatel vyhodnocuje program zacházení jednou za tři měsíce a musí k tomu odsouzený říct svůj názor, může požádat o změnu aktivity, když ho něco zajímá a baví ho to, nechá se přehlásit na tu danou aktivitu.

TO22: Jaké metody či nástroje využíváte k zajištění, že hlas odsouzených byl zohledněn při tvorbě a hodnocení programu zacházení?

In.1: Může souhlasit nebo nesouhlasit a může si nějakou aktivitu vybrat.

T: Další otázka je zaměřena na spolupráci mezi pracovníky.

DC8

TO23: Jak byste popsal spolupráci mezi sociálními pracovníky a odborným personálem a jaký má tato spolupráce vliv na úspěch programů?

In.1: Dobře, kolektiv je dobrý. Hodnotíme aktivitu odsouzených z poznatků a rozhovorů, dáváme to dohromady. Vážím si doporučení od kolegů, např. která aktivita by mohla být pro daného odsouzeného vhodnější a zda s ním vůbec můžu na své aktivitě počítat nebo jestli je předem jasné, že nepřijde.

T: Tak to mě těší, že tu máte dobré vztahy. A už nám zbývá poslední bod, který je zaměřený na specifické skupiny odsouzených.

DC9

TO24: Jak identifikujete a řešíte specifické potřeby různých skupin odsouzených?

In.1: *To je spíš otázka na psychologa. Ale třeba u drogově závislých, kteří tu tvoří asi dvě třetiny se to řeší pomocí organizace Laxus. Bud' tam dochází sami nebo adiktolog přijde sem. Jsou samozřejmě v bezdrogové zóně, ale ona tu ani drogová není.*

TO25: **Liší se nějak ukazatele či metody měření účinnosti programů pro specifické skupiny odsouzených?**

In.1: *Ne.*

T: Napadá Vás něco, na co jsem třeba zapoměla a je to důležité?

In.1: *Nic mě nenapadá. Myslím, že toho bylo řečeno víc než dost. [se smíchem]*

T: Dobře, v tom případě Vám děkuji za odpovědi.